

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ARAPÇADA KELİMELERE FİİL GİBİ ETKİ ETME GÜCÜNE SAHİP
İSİMLER VE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruslan MAMMADOV

Arap Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı

Arap Dili Eğitimi Programı

Tez Danışmanı: Dr. İnâyetulla AZIMOV

Nisan, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ARAPÇADA KELİMELERE FİİL GİBİ ETKİ ETME GÜCÜNE SAHİP
İSİMLER VE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruslan MAMMADOV

(Y1512.320015)

Arap Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı

Arap Dili Eğitimi Programı

Tez Danışmanı: Dr. İnâyetulla AZIMOV

Nisan, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı Arap Dili Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı **Y1512.320015** numaralı öğrencisi **Ruslan MAMADOV**'ın "**ARAPÇADA KELİMELERE FİİL GİBİ ETKİ ETME GÜCÜNE SAHİP İSİMLER VE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ**" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.12.2018 tarih ve 2018/31sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 29.04.2019 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Inayetulla AZIMOV	İstanbul Aydın Üniversitesi	
Asıl Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Muammer İPEK	İstanbul Aydın Üniversitesi	
Asıl Üye	Prof. Dr.	İsmail DURMUŞ	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Olarak Sunduğum “Arapçada Kelimelere Fiil Gibi Etki Etme Gücüne Sahip İsimler Ve Öğretim Yöntemleri” adlı çalışmanın tezin proje sayfasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografiya`da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (20.11.2018)

Ruslan MAMMADOV

ÖNSÖZ

Türkiye’de Arap dilinin gelişmesi için önemli işler yapılmıştır. Dilin temel meselelerini öğretmek için nahiv ve sarf kitapları yazılmış ve alıştırmalı kitaplar basılmıştır. Aynı zamanda bir çok kişinin Arapça-Türkçe, yahut Türkçe-Arapça lügatleri basılmış ve bu da Arapça öğrenen kişilerin işini kolaylaştırmıştır. Yapılan her bir işin Türkiye’de Arap dilinin gelişmesine bir çok katkısı olmuştur. Ama bu kitaplar temel ihtiyaçları aradan kaldırmasına rağmen Türkiye’de Arap dilindeki fiil gibi amel eden isimlerin öğrenilmesi ile ilgili bir çok problemler hâla devam etmektedir. Çünkü Türkiye’de bu konuyu detaylı bir biçimde anlatan bir kitap hala mevcut değildir. Böyle bir konunun kapsamlı bir şekilde yazılabilmesi için bir kimsenin yıllarca emek vermesi gerekir. Ayrıca kendi dilinin kurallarına da en güzel bir şekilde vakıf olması icab eder. Çünkü kendi dilinin gramer kurallarını bilmeyen bir kişinin yabancı dili geniş arzu ve edilen şekilde öğrenmesi mümkün değildir.

Arap Dili mucizeli bir dildir. Peygambere (sas) nazil olan kitap bozulmadığı gibi Arap Dili de şu ana kadar bozulmamıştır. Arap Dilinin her konusu nerdeyse hakkında bir kitap yazılacak kadar geniştir. Eski nahiv kitaplarına baktığımız zaman her konu ile ilgili onlarca farklı görüşlerin olduğunu da görürüz. Bazı dilcilerin kendi dil mezhepleri oluşmuş ve onlar genel dil okullarının mezheplerine uymadan kendi dil görüşlerini de ortaya koyabilmişlerdir.

Malum olduğu üzere Arap İslam dünyasında geçmişte iki dil okulu vardı. Bu dil okullarından biri Basra dil okulu, diğeri ise Kûfe dil okulu olmuştur. Her iki okuldan da çok sayıda ilim adamı yetişmiştir. Ve bunlar Arap Dili`nin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Basra mektebinde Halil b. Ahmed el-Ferahidi hocalık yapmıştır. Kûfe mektebinde ise Muhammed b. el-Hasan er-Ruâsi adlı dilci hocalık yapmıştır. Basra dilcileri ile Kûfe dilcileri arasında dil kuralları konusunda farklı görüşler vardır. Bu farklılıklar ıstılahlar bakımından daha çok dikkat çekmektedir. Her iki okul arasında olan farklı görüşleri Kemâle`d-din Ebu`l-Bereket e`l-Enbâri “el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne`n-nahviyyîni`l-Basriyyîn ve`l-Kûfiyyîn” isimli kitabında anlatmıştır. Biz bu tezimizde dil âlimlerinin ortaya koydukları farklı görüşleri izah etmeye çalıştık.

Bizim “Arapça Kelimelere Fiil Gibi Etki Etme Gücüne Sahip Olan İsimler Ve Öğretim Yöntemleri” isimli tez konumuzun içeriğinde dilin morfoloji kısımlarına da değinilmektedir. Çünkü fiil ismi, ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl bir sarf konusudur. Eğer bu gruba mahsus kelimeler morfoloji bakımdan iyi tahlil edilmez ve bilinmezse, onların sentaks özellikleri de iyi anlaşılabilir. Bu yüzden biz tezimizde bu kelimelerin morfoloji özelliklerine de değindik. Aynı zamanda anlaşılabilir bir tarzda da izah etmeye çalıştık.

Tezi yazarken görüşlerini aldığım İstanbul Aydın Üniversitesi`ndeki hocalarıma, tez danışmanım Dr. İnâyetulla Azımov`a ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversite`sinin öğrencisi Orhan Akbaş`a teşekkür ederim.

Umut ederim ki, bu tez, her ne kadar hacmi küçük olsa da, içeriği ile Arap Dili`nin yabancılar tarafından öğrenilmesine ve bu alanda yapılacak başka çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Nisan 2019

Ruslan MAMMADOV

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	1
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç	2
2. AMEL.....	3
2.1 Âmil.....	3
2.1.1 Lafzî âmiller;.....	3
2.1.2 Manevi âmiller;.....	5
2.2 Ma'mûl	5
2.3 Ma'mûller	7
2.4 Aslî Ve Gayri Aslî Ma'mûller.....	12
2.5 Aslî Ma'mûller	12
2.5 Gayri Aslî Ma'mûller	14
2.6 Ma'mûllerin Öğretimi	15
3. FİİL İSİMLERİNİN FİİL GİBİ AMELİ.....	18
3.1 Fiil İsminin Hükümleri.....	19
3.2 Fiil İsimlerinin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi.....	23
4. MASTARIN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ	27
4.1 Te'kid Amaçlı Masterlar	29
4.2 Adet Bildiren Masterlar	29
4.3 Mimli Master	30
4.4 Nevi Bildiren Master	30
4.5 İsm-i Master	31
4.6 Master Sınâî.....	31
4.7 Master Fiil Gibi Nasıl Amel Eder?.....	32
4.8 Masterın Fiil Gibi Amel Etme Şartları	35
4.9 Mimli Masterın Ve İsm-i Masterın Amel Etmesi	39
4.10 Masterın Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi.....	41
5. İSM-İ FAİLİN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ.....	43
5.1 İsm-i Fâil Nedir?	43
5.2 İsm-i Fâilin Amel Etmesi İçin Gerekli Olan Şartlar.....	47
5.3 İsm-i Fâilin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi	54
6. İSMİ-MEF'ÛLÜN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ	57
6.1 İsm-i Mef'ûl Nedir	57
6.2 İsm-i Mef'ûlün Amel Etmesi İçin Gerekli Şartlar.....	61
6.3 İsm-i Mef'ûlün Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi	65
7. İSM-İ MÜBÂLAĞANIN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ	67

7.1 İsm-i Mübâlağa Nedir.....	67
7.2 İsm-i Mübâlağanın Amel Etme Şartları	67
7.3 İsm-i Mübâlağanın Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi	70
8. SIFAT-I MÜŞEBBEHENİN AMELİ.....	72
8.1 Sıfat-ı Müşebbehe Nedir.....	72
8.2 Sıfat-ı Müşebbehenin Amel Etme Şartları	75
8.3 Şibh-i Mef'ûliyye Üzere İ'rabın Nasb Nevini Kabul Eden İsimler.	80
8.4 Sıfat-ı Müşebbehenin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi	86
9. İSM-İ TAFDİLİN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ	88
9.1 İsm-i Tafdîl Nedir?	88
9.2 İsm-i Tafdîlin Amel Etme Şartları.....	93
9.3 İsm-i Tafdilin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi.....	94
10. SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ.....	99

KISALTMALAR

- BDÜ** : Bakü Devlet Üniversitesi
İAÜ : İstanbul Aydın Üniversitesi
SAS : Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
VB. : Ve Başkaları
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Mamullerin Türleri	16
Şekil 3.1: Fiil İsimlerinin Türleri.....	25
Şekil 3.2: Fiil İsimlerinin Hükümleri.....	26
Şekil 4.1: Mastarın Nevileri.....	42
Şekil 4.2: Mastarın Fiil Gibi Amel Ede Bilmesi için şartlar.....	42
Şekil 5.1: İsm-i Failin Öğretimi.....	55
Şekil 5.2: İsm-i Failin Amel Etmesinin Öğretimi.....	56
Şekil 6.1: Öğretimde Talep Edilen Şartlar.....	66
Şekil 7.1: İsm-i Mefulların Fiil Gibi Kullanılması İçin Gerekli Şartlar	71
Şekil 8.1: Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş merfu` ma`mûl	77
Şekil 8.2: Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş mansub ma`mûl	77
Şekil 8.3: Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş mecrur ma`mûl	78
Şekil 8.4: Âmili mârife olan sıfat-ı- müşebbehe ile ifade edilmiş merfu` ma`mûl ...	78
Şekil 8.5: Âmili mârife olan sıfatı-müşebbehe ile ifade edilmiş mansub ma`mûl	79
Şekil 8.6: Âmili mârife olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş mecrur ma`mûl	79
Şekil 8.7: Sıfatların Fiil Gibi Kullanılması İçin Gerekli Olan Şartlar	87
Şekil 9.1: İsm-i Tafdilin Fiil Gibi Kullanılması İçin Talep edilen Şartlar	95

ARAPÇADA KELİMELERE FİİL GİBİ ETKİ ETME GÜCÜNE SAHİP İSİMLER VE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

ÖZET

Biz bu çalışmamızda konumuz ile ilgili bazı önemli meselelere dokunduk. Tezimizi yazmadan önce ciddi bir literatür taraması yapmak sureti ile konumuzu araştırdık. Daha sonra elde ettiğimiz bütün materyalleri tasnif ettik ve çalışmamıza başladık. Biz bu konunun anlaşılması için elimizden geldiği kadar konuyu geniş tutmaya ve anlaşılır bir şekilde izah etmeye çalıştık. Biz tezi yazarken hem modern metinlere, hem de klasik metinlere yöneldik ve Türkçe ile onları kısmen da olsa, kıyaslamaya çalıştık. Aynı zamanda konunun rahat anlaşılabilmesi için kolaydan zora doğru bir yol izledik. Ayrıca dilcilerin konu ile ilgili farklı görüşlerini sunduk ve en doğru görüşü tercih etmeye gayret ettik. Netice olarak, fiil gibi etki yapma gücüne sahip olan kelimelerin çok geniş bir konu olduğunu ve konunun her zaman tashih edilmeye ve geliştirilmeye muhtaç olduğunu gördük.

Anahtar Kelimeler: *Mastar, İsm-i fâil, İsm-i mef'ûl, İsm-i tafdîl, Sıfat-ı müşebbehe, Amel.*

THE NOUNS WORKING AS TRANSITIVE VERBS IN ARABIC AND THEIR TEACHING METHODS

ABSTRACT

In this thesis, we touched on some important issues related to our subject. Before writing our thesis, we investigated our subject by making a serious literature review. Then, we have classified all the materials we have obtained and we started our work. We have tried to understand this issue as far as we can and to explain it in a comprehensive manner. When we wrote the thesis, we turned to both modern texts and classic texts and tried to compare them with Turkish, at times. At the same time, we have followed a path from easy to difficult to understand the subject. We also presented different views of the linguists on the subject and tried to choose the right opinion. As a result, we have seen that the words that have the power to act like the verb are a very broad subject and the subject always needs to be corrected and developed.

Keywords: *Active Participle, İsm-İ Mef'ûl, İsm-İ Tafdil, Sifati-Muşebbehe, Amel*

1. GİRİŞ

Arapçada bazı isimlerin fiil gibi kullanılması hem klasik Arapçada, hem de modern Arapçada yaygındır. Arapça öğrenen kişinin isimlerin nasıl fiil gibi kullanılmasını öğrenmeden eski ve modern metinleri anlaması oldukça zordur. İsimlerin fiil gibi kullanılması dilde sık-sık kullanıldığı için nerdeyse okuduğumuz her kitapta fiil gibi kullanılan isimler karşımıza çıkmaktadır. Fiil gibi kullanılan isimler ile mastar çeşitleri, ism-i fâiller, ism-i mef'ûller, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil ve mübâlağa isimleri kast edilmektedir. İsimlerin fiil gibi kullanılması dilde asıl olmadığı için, bu kullanım için bazı kuralların olması kaçınılmazdır. Biz konuyu araştırırken en önemli olan kuralları yazma gereği duyduk. Çünkü burada kurallar, konunun en önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Aynı zamanda konunun öğretim yöntemleri tezimizin en temel meselelerinin başlıcasıdır. Çünkü yanlış öğretim, konunun doğru anlaşılmasının ve öğrencinin başarısız olmasının başlıca nedenlerinden bir tanesidir. Öğretim alanında takip edeceğimiz yöntem bir kaç türde olabilir. Biz bu konunun öğretim yöntemini iki türlü ele aldık. İlki klasik öğretim yöntemi üzere, diğeri ise Batının takdim ettiği yöntem üzeredir. Eski klasik usûlde olan metot, kişinin kendi dili ile kıyas yapmadan anlatmış olduğu bir öğretim metodudur. Bu metodun eksik tarafı dilin kıyas yapılmadan anlatılmasıdır. Ama klasik metotla orijinalliğe sadık kalındığı için bu metot dilin daha derinden öğrenilmesine yardımcı olmaktadır.

Batı öğretim metodu ile öğretmeye gelince, bu öğretim metodunda kişinin kendi dili ile kıyas yapılarak dil öğrenildiği için konunun daha iyi anlaşılması sağlanmış olur. Ama bu metodun da eksik tarafı, dil öğretilirken orijinalliğe sadık kalınmadan öğretilmesidir. Burada eğitim verilirken işlenen konunun öğrencinin ana diline kıyaslanarak öğretilmesidir. Ancak bir dilin başka bir dile birebir kıyaslanarak öğretilmesi de mümkün değildir.

Yabancı dil öğretiminde dilbilgisi çok önemli yer tutmaktadır. Çünkü yabancı dil öğretiminde yeterli dilbilgisine sahip olan öğrenciler konuyu daha kolay özümsemekte ve onlar için kalıcı bir öğrenme gerçekleşmektedir. Yabancı dil

öğretiminde başarı iki yönden ele alınabilir. Önce öğretmenin kendi dilini iyi bir şekilde bilmesi, diğeri ise dili öğretirken öğretmenin karşıtsal çözümleme yöntemi ile hedef dil ile ana dili inceleyerek öğrencilerin seviyesine uygun bir tarzda aktarmasıdır.

1.1 Amaç

Bu tez ileride bu konuda araştırma yapmak isteyen kişilerin konuyu daha derinden güzel bir şekilde anlamasına ve araştırmasına kolaylık sağlayacaktır. Çünkü biz bu tezde konuyla ilgili her türlü meseleyi ayrıntılı bir şekilde baştan sona kadar inceleyeceğiz, dilcilerin ihtilaf ettikleri ilmi noktalara dokunacağız, her türlü ihtilafın nedenlerini işleyeceğiz ve en doğru görüşü belirlemeye çalışacağız. Kûfe ve Basra dil okullarına mensup eski nahivcilerin bu konu ile ilgili görüşlerini ele alacağız. Şu an Türkçe yazılan nahiv kitaplarında bu konunun eksik taraflarının bulunması beni bu konuyu araştırıp yeniden yazmağa teşvik etti.

Bu konuda araştırma yapmamdaki diğeri amacım, konunun karşılaştırmalı tarzda takdim etme gayretidir. Çünkü dil öğretiminde dilin mukayeseli tarzda öğretilmesi amaçlandığı zaman öğretim ve eğitim işi kolaylaşmakta, hem öğretmenin, hem de öğrencinin başarısını arttırmaktadır.

Bizim tezimiz Arapçada fiil gibi kullanılan isimler ve onların öğretimi üzerine olacaktır.

2. AMEL

Kelimeler cümle içersinde kullanıldıkları zaman onlardan bir kısmı kendilerinden sonraki kelimelere te`sir eder ve onların i`râp nevilerini kabul etmesine sebep olurlar. Öyle kelimeler de vardır ki, onlar ne kendilerinden sonraki kelimelere te`sir ederler, ne de kendilerinden önceki kelimeler onlara te`sir edebilirler.

Bir kelimenin i`râp nevi kabul etmesi için sebep olan kelimeler âmil (عامل) olarak adlandırılırlar. Âmillerin te`siri sonucunda i`râbın nevilerini kabul eden kelimeler ma`mûl (معمول) olarak adlandırılırlar.

Âmil kelimenin diğeri ma`mûl kelimeye te`sir etmesi neticesinde ma`mûl kelimenin sonunda farklı i`râp alametlerinin meydana çıkma hadisesi amel (عمل) olarak adlandırılır. Kendisi etki etmeyen ve kendisine de bir âmil sebebi ile etki edilmeyen kelimeler ise âtil (عاطل) olarak adlandırılırlar. (el-Gâlâyînî, 2006, s. 204)

2.1 Âmil

Âmilin lüğavi manası مؤثرٌ “te`sir eden” demektir. İstılahi manada ise kelimenin sonunda i`râp alametlerini meydana çıkaran şeydir diye tanımlayabiliriz. Âmilin te`sir ettiği kelime mu`rab ise, o zaman te`sir onun ya sonuncu harfinin harekesi üzerinde, ya da son harekesinin vekaleten yerini alan harf üzerinde olacaktır.

Eğer te`sire maruz kalan (ma`mûl) kelime mebni ise, o zaman âmil ona mahalli yönden te`sir edecektir. (Baytar, 2003, s. 18) Dilciler âmilleri lafzî ve manevî âmil olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. (Hazimi, 2010, s. 102)

2.1.1 Lafzî âmiller;

Lafzî âmiller konuşmada telaffuz edilirler. Onlar dilde bazen hakiki olarak (حقیقةً), bazen da hükmi olarak (حُكْمًا) telaffuz edilirler.

Mesela:

ظهر الحق “Hak zahir oldu”.

Bu cümlede ظهر fiili الحق fâilinin i'râbın ref nevini kabul etmesinde rol oynayan lâfzî âmildir ve hakiki olarak telaffuz edilmiştir.

Diğer bir örnek:

عندك "Kardeşin yanındadır".

Bu cümlede عند zarfı ma'mûldur ve onun alakalandığı kelime cümleden hazf edilmiş olan كائن , yahut موجود isimleridir. Lâkin onlar cümlede açık bir şekilde telaffuz edilmedikleri için hükmî olarak telaffuz edilmiş kabul edilirler.

Bazen lafzî âmil konuşmada telaffuz edilmezse de o, cümlede telaffuz edilen âmil makamındaymış gibi kabul edilir. Bu ise diğer harfler onun varlığına delâlet ettiği zaman olur.

رُبَّ bazen hazf edilir, onun varlığına واو veya فاء harfi delâlet eder. Ya da اُنْ harfi hazf edildiği halde, onun varlığına لام التعليل harfi delâlet eder.

Lafzî âmillerin neveleri çoktur ve onlara aşağıdaki gibi sıralaya biliriz:

- Fiiller
- Fiiller gibi amel eden müştak isimler
- İsimlere hass harf-i cerler
- Nasb edici harfler
- Cezm edici harfler
- Fiile benzeyen harfler
- Mübteda
- Muzaf

Bu âmilleri grup haline getirip kelimenin üç nevi gibi takdim etmek mümkündür. Zikrettiğimiz âmillere baktığımızda görülür ki, lafzî âmiller fiil, isim ve harflerden oluşurlar. Lafzî âmillerin hepsi aynı mertebede değildirler. Onlardan bazıları amel etmede kuvvet bakımından diğerlerinden daha üstündürler. Aralarındaki bu farklılıklardan dolayı aslî lafzî âmiller ve fer'î lafzî âmiller olarak iki kısma ayrılırlar.

Aslî lafzî olan âmillere; fiilleri, fiile benzeyen harfleri, اِنْ şart edatını örnek gösterebiliriz. Fer'î lafzî âmillere fiil gibi amel eden müştak isimleri, fiil ismini, ليس gibi amel eden ما, لا, لات, اِنْ gibi harfleri, اِنْ gibi amel eden لا النافية للجنس / le`n-nafiye li`l-cins harfini örnek olarak gösterebiliriz.

Fer`î âmillere aslî âmillere amel etmede kuvvet yönünden aşağı olduklarına göre onların amel edebilmeleri için daha başka şartlar aranır. Lâkin aslî âmillere amel ederken onlar için böyle şartlar aranmaz. (Baytar, 2003, s. 19)

2.1.2 Manevi âmillere;

Manevi âmil konuşmada telaffuz edilmeyen âmildir. İptida ve tecrit adlı iki türü vardır.

العِلْمُ نَافِعٌ “İlim faydalıdır”.

Bu cümlede العلم kelimesi türü bakımından isim, cümle üyesi bakımından mübtedadır. İ`râbın ref nevini kabul etmiştir. Ona i`râbın ref nevini kabul ettiren her hangi lafzî bir âmil yoktur. Bu yüzden onun merfu` olmasına sebep, iptida manevi âmilini göstermişler. İptida bir ismin lafzî âmillere soyutlanmış olan i`râp nevi`ni kabul etmesidir.

يَفْرَحُ زَيْدٌ “Zeyd seviniyor”.

Bu cümlede فرح fiili kelime türü olarak fiildir. İ`râbın ref nevi`ni kabul etmiştir. Ona i`râbın ref nevi`ni kabul ettiren ortada her hangi lafzî bir âmil yoktur. Buna göre de onun merfu` olmasına sebep olarak, onun lafzî âmillere soyutlanmış olan manevi âmilini göstermişlerdir. Tecrit, muzâri bir fiilin lafzî âmillere soyutlanarak i`râp nevi kabul etmesidir. (el-Gâlâyînî, 2006, s. 205)

2.2 Ma`mûl

Ma`mûl ile, âmillere te`siri neticesinde sonu i`râp işaretleri ile değişen isimler ve muzâri fiiller kastedilmektedir. Ma`mûllerin aşağıdaki gibi iki türü vardır:

- Aslından ma`mûl olan kelimeler;

Buraya âmillere direkt olarak te`sirine maruz kalan fâil, nâib-i fâil, mübteda ve haberi, nakıs fiilin ismi ve haberi, اِنَّ ve benzerlerinin ismi ve haberleri, mef`ûller (مفاعيل), hal, temyiz, müstesna, muzafun ileyh ve muzâri fiil gibi cümle üyesi rolünü oynayanlar dahildirler.

- Tebaiyyet (kendisinden önceki cümle üyesinin kabul ettiği i`râp nevi`ne tâbi` olmak) yolu ile ma`mûl olan kelimeler:

Buraya cümlenin na`t, ma`tûf, müekked ve mübdel gibi üyeleri dahildir.

رَأَيْتُ الْكِتَابَ الْجَمِيلَ “Güzel kitabı gördüm”.

Bu cümlede الجميل kelimesi cümle üyesi gibi na`ıt olarak varit olmuştur. Kabul ettiği i`râp nevi nasbdır. Onun i`râbın nasb nevi kabul etmesindeki âmil رأيت fiili değildir, fakat kendisinden önceki الكتاب kelimesine i`râp yönünden tâbi` olmasındır.

رَأَيْتُ الرَّجُلَ وَالْبَيْتَ “Adamı ve evi gördüm”.

Bu cümlede البيت kelimesi cümlede mef`ûlün bihe ma`tûf olarak gelmiştir. Kabul ettiği i`râp nevi nasbdır. Onun i`râbın nasb nevini kabul etmesindeki âmil رأيت fiili değildir, fakat kendisinden önceki الرجل kelimesine i`râp yönünden tâbi` olduğu içindir.

جَاءَ النَّاسُ أَجْمَعُونَ “İnsanların hepsi geldi”.

Bu cümlede أَجْمَعُونَ kelimesi müekkeddir. Kabul ettiği i`rap nevi rafdır. Onun i`râbın ref nevi`ni kabul etmesindeki âmil جاء fiili değildir, fakat kendisinden önceki الناس kelimesine i`râp yönünden tâbi` olduğu içindir.

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ “Bizi doğru yola, nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet. (el-Fatiha:6)

Burada ikinci الصراط kelimesi mübdeldir. Kabul ettiği i`râp nevi nasbdır. Onun i`râbın nasb nevini kabul etmesindeki âmil اهدنا fiili değildir, fakat kendisinden önceki الصراط kelimesine i`râp yönünden tâbi` olduğu içindir.

Ma`mûller mevzusu artık modern Arapçanın konusu olmaktan çok uzaklaşmış bir konudur. Bu mevzu eski çağlarda klasik nahiv kitaplarında uzun bir şekilde anlatılmıştır. Biz bu konuyu iki kısımda ele aldık. Birinci kısmı ma`mûller olarak isimlendirdik. İkinci kısmı ise ma`mûllerin öğretim yöntemleri olarak isimlendirdik. Birinci kısımda ma`mûller konusunu detayları ile anlatmaya çalıştık. İlk önce ma`mûlün sımsıkı bağlı olduğu âmil, mevki, alâmet mefhumlarını izah ettik. Sonra ma`mûl olabilecek, yahut asılda ma`mûl olamadığı halde, belli şartlar altında ma`mûl olabilecek kelime ve terkipleri anlattık. Daha sonra ise aslî ve gayri-aslî olma bakımından ma`mûllerin türlerinden bahsettik. İkinci kısımda ise ma`mûllerin öğretim yöntemlerinden bahsettik.

2.3 Ma'mûller

Kanaatimizce ma'mûl konusu, nahiv ilminin neticesi ve semeresidir. Yani nahiv ilmine dışarıdan bakarsak, böyle bir manzara ile karşılaşmış oluruz: Nahiv ilmi bize âmiller ile ma'mûller arasında olan münasebeti öğretir. Yani nahiv ilminin açtığı her konudaki amacı nihâyette bize son hedef olan âmil ve ma'mûl ilişkisini anlamaya ulaştırmaktır. Bu sebepten bazı dilciler âmil ve ma'mûl ve o ikisinin arasında olan i'râp ilişkisini, telif ettikleri kitaplarda sonuncu konu olarak sunmuşlardır.

Örnek olarak Mustafa Galâyînî'yi gösterebiliriz. Aynı zamanda Reşid Şertuni de genelde âmil, ma'mûl ve i'râp konusunu kitabına son konu olarak almıştır. Ma'mûl konusu ele alınırsa, âmil ve i'râp konuları ile birlikte ele alınması kaçınılmazdır. Bu yüzden dilciler bu mevzuları aynı konudan hesap ettikleri için onları birlikte ele almışlardır. Aslında, ma'mûl i'râbın dört unsurundan biridir. Yani bir cümlenin i'râbı söz konusu olursa, ma'mûl ile beraber daha üç meseleye de temas edilmesi gerekir. Bunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Âmil

İ'râp alametini cümlenin diğer unsuruna taşıyan ve ona te'sir eden kelimedir.

- Ma'mûl

Âmilin te'sirine maruz kalan kelimedir.

- Mevki
İ'râp alameti taşıyan kelimenin cümlede bulunduğu yeri ifade eder.
- Alâmet

Ma'mûl üzerinde olan hareke veya onun nâibidir. (<http://www.ahlalloghah.com/>, 2009)

Her ma'mûlün kendi âmili vardır. Onlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (Çörtü, 2006, s. 416, 417)

Cümleyi oluşturan kelimeler cümle dışında ele alınırsa, onlar ma'mûl olamazlar. Yani bir kelime yalnız bir cümle içerisinde belli şartlar altında ma'mûl olma vasfını kazanabilir. Cümle içerisinde kullanılmış kelimeler ma'mûl olup-olmama yönünden üç kısma ayrılır:

- Hiçbir zaman ma'mûl olmayan kelimeler. Bu kısma mana harfleri ve fiilin muhatap emir sigası dâhildir.
- Daima ma'mûl olan kelimeler. Buraya isimlerin hepsi ve sıfatın önünde kullanılan elif-lam takısı dâhildir. “Camiu'd-Durusu'l-Arabiyye” isimli kitabın Dr. Abdu'l-Munim İbrahim Halile mahsus tahkikinde esmau'l-esvat ve fiil isimlerinin ma'mûl olmadığı söylenilmiştir. (el-Gâlâyînî, 2006, s. 205)
- Asılda ma'mûl olmaya uygun olmadığı halde, bazı özel durumlarda ma'mûl olabilen mazi fiiller, fiil cümlesi ve isim cümlesi.

Muhatap emir sigasının ma'mûl olmama sebebi, önünde bulunan muzâri harfinin hazfindan sonra müzârilikten uzaklaşması ve bununla da aslı olan mebniliğe dönüşmesidir. İkinci kısımda zikrettiğimiz elif-lam takısının aslı ism-i mevsûldür. Mesela: الذي ضَرَبَ الصَّارِبَ زَيْدًا söylerken الصَّارِبَ kelimesinin aslı الذي ضَرَبَ -dir. Bu cümlede الذي-nin yerini almış elif-lam takısı mahallen mansub olduğu için ma'mûldür. (Takiyyu`d-din, 2014, s. 91,92)

Üçüncü kısımda asılda ma'mûl olmadıkları halde, fakat bazı özel durumlarda mazi fiillerin, isim ve fiil cümlelerinin ma'mûl olabilmesinden bahsettik. Şimdi bu özel durumları sırasıyla anlatacağız.

Mazi fiilin ma'mûl olabilmesi için iki şart gereklidir:

- Önünde أن المصدرية harfi kullanmalıdır.

Mesela: أَعْجَبَنِي أَنْ ضَرَبْتَ وَ تَقْتُلُ - “Senin dövmen ve öldürmen benim hoşuma gitti”.

- Önünde cezm edatı olmalıdır.

Mesela: إِنْ ضَرَبْتَ وَ تَقْتُلُ - “Eğer döversen ve öldürürsen”.

Birinci örnekte mazi fiil mahallen mansub olduğu için ma'mûl olmuş. İkinci misalda mazi fiil mahallen meczum olduğu için ma'mûldür. Misallerdeki fiillerin ma'mûl olmaları kendilerine atfedilen kelimelerin zâhiren değişikliğe maruz kalmalarından belli olmaktadır.

Üçüncü kısımda fiil cümlesi ve isim cümlesinin ma'mûl olabilmesi için takdim edilen şartlar bir kaç grupta sunulabilir:

- Lafzı ele alınarak müfret bir kelime haline/ menzilesine inen cümleler.

- Mastar harfleri vasıtası ile veya izâfet yolu ile müfret haline/ menzilesine inen cümleler.

Bu şartlara örnek verelim:

”رَيْدٌ كَائِمٌ” - “Zeyd kaimdir” isim cümlesidir.

“Zeyd kaimdir” ibaresi cümleden çıkarılırsa, bağımsız bir isim cümlesi olur. Lâkin bu isim cümlesi müfret menzilesine indirilerek örnek cümlede mübteda olarak kullanılmıştır. Bununla da isim cümlesi aslında ma’ mûl olmadığı halde, lafzı ele alınarak, yani müfret gibi düşünülerek cümlede ma’ mûl durumuna koyulmuştur. Mübtedanın manevi âmiller vasıtası ile ma’ mûl kabul edilmesi ise malumdur.

قال fiilinin mef’ûlün bihisi de, lafzı müfret hale indirilen cümlelerdendir.

Mesela:

”قَوْلُهُ تَعَالَى وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا يُعْجِبِي” - “Allah Teâlâ'nın -onlara iman edin denildiği zaman- demesi hoşuma gider”.

Mastar harfleri olan ما, أن, أن -yı isim veya fiil cümlesinin önüne getirmekle onları müfret menzilesine indirmiş oluruz. Müfret menzilesine indirilmiş bir cümleyi ise çok kolaylıkla cümlenin i'râptan mahalli olan bir unsuru makamında kullanmak olur.

Mastar harfleri ile müfret hükmüne indirilen isim ve fiil cümlelerine örnek:

”بَلَّغَنِي أَنَّكَ قَائِمٌ” - “Bana senin ayakta olduğun haberi ulaştı”.

”أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ” - “Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır”.

İzâfet ile müfret hükmüne indirilen isim ve fiil cümlelerine örnek:

”يَوْمَ نَفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ” - “Sadıklara doğruluklarının fayda verme günü”.

Bu cümle, mastara te'vil edildiği için böyle kabul ediliyor.

Aynı zamanda, ma’ mûl olmayan bir cümlenin tesviye hemzesi ile (i'râptan mahalli olması bakımından) ma’ mûl olması mümkündür. Örnek olarak şu âyeti verebiliriz.

”سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ” (el-Bakara:6) “Onları uyarsan da uyarmasan da aynıdır”.

Yukarıdaki âyeti kerîmede tesviye hemzesinden sonra gelen kısım fiil cümlesi olmasına rağmen, mastar konumuna indirilerek müfret hale dönüşmüş ve cümlenin muahhar mübtedası olmuştur.

Bu cümle, إِنْذَرْتَهُمْ وَ عَدِمَ إِنْذَارِهِمْ takdirindedir.

Bir cümleyi mastar haline dönüştürmek için başka bir yöntem ise, cümlenin önüne mastar harfleri ve tesviye hemzesi getirilmeden ve ona başka bir kelimeyi muzaf etmeden cümleyi ma'mûl durumuna getirmek mümkündür. Mesela:

رَاهُ تَرَاهُ بِأَلْمُعَيِّدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ “Mueydi’yi dinlemek onu görmekten daha hayırlıdır”.
(Takiyyu`d-din, 2014, s. 93,94)

Yani bu cümledeki “تَسْمَعُ” fiili “أَنْ تَسْمَعُ” takdirindedir.

Şimdiye kadar cümlenin mastarla müfrede tevil edilerek ma'mûl olabilmesini açıkladık. Lâkin cümlenin müfrede tevil edilmeden de i'râptan mahalli olabilir. Cümlenin müfrede tevil edilmeden i'râptan mahal kazanması, yani ma'mûl olması beş yerde mümkündür. Şöyle ki:

- Haber olarak geldiği zaman.

Cümle, dört yerde haber konumunda ma'mûl olabilir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Mübtedaya haber olarak geldiğinde.

Mesela: زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ - “Zeyd`in babası ayaktadır”.

Bu cümleye bakıldığında, أَبُوهُ قَائِمٌ bağımsız bir cümle olmasına rağmen, mübtedanın haberi olduğu için mahallen merfu`dur ve haber de mübtedanın ma'mûlü olduğu için bu haber olan cümle aynı zamanda ma'mûldür.

- إِنَّ – nin haberi olarak geldiğinde.

Mesela: إِنَّ زَيْدًا قَامَ أَبُوهُ - “ Hakikaten, Zeyd`in babası ayaktadır”.

Bu cümlede قَامَ أَبُوهُ fiil cümlesi olmasına rağmen, mahallen merfu`dur, çünkü إِنَّ - harfinin haberidir.

- كَانَ – nin haberi olarak gelirse.

Mesela: كَانَ زَيْدٌ أَبُوهُ خَالِدٍ “Zeyd`in babası Halit idi”.

Bu cümlede أَبُوهُ خَالِدٍ cümlesi كَانَ –nin haberi olduğu için mahallen mansubtur.

- كَادَ - ye haber olarak geldiğinde.

Mesela: كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجُ Zeyd çıkayazdı (ama çıkmadı).

Bu cümlede يَخْرُجُ fiil cümlesi olmasına rağmen, كَادَ fiilinin haberi olduğu için mahallen mansubtur.

- Mef'ûlün bih olarak geldiğinde.

Cümle üç yerde mef'ûlün bih olarak gelirse, ma'mûl olabilir. Şöyle ki:

- Efâlû'l-kulubtan olan علم fiilinin ikinci mef'ûlü olarak gelirse. Mesela:

عَلَّمَ زَيْدٌ عَمْرًا أَبُوهُ فَأَيْمٌ - “Zeyd Amr’ın babasının ayakta olduğunu bildi”.

- Üç mef'ûl alan fiillerin üçüncü mef'ûlü olarak gelirse. Mesela:

أَعْلَمَ زَيْدٌ عَمْرًا بَكْرًا أَبُوهُ فَأَيْمٌ “Zeyd (arkadaşı) Amr’a Bekir’in babasının ayakta olduğunu bildirdi”.

- İkinci mef'ûl, cümle olduğu halde, kalb fiilleri her iki mef'ûlünden muallak olarak gelirse.

Mesela: ظَنَنْتُ أَيْمٌ زَيْدٌ أَبُوهُ فَأَيْمٌ - “Zeyd’in babası ayakta mı?,- zannettim. (Takiyyu`d-din, 2014, s. 95)

Kalb fiillerinin kendi mef'ûllerinden talik yapılması, mef'ûlleri ile kalp fiilleri arasına soru, başlangıç lamı ve nefiy edatı getirmek sureti ile olur. (Haşimi, 2009, s. 176)

- Hal olarak geldiğinde.

Cümle hal olarak gelirse, mahallen mansub olur.

Mesela: جَاءَنِي زَيْدٌ وَهُوَ رَاكِبٌ - “Zeyd binerek geldi”.

- Cezm eden şartın cevabı olarak فاء ve إذا harflerinden sonra gelirse.

Mesela: إِنَّ تُكْرِمَنِي فَأَنْتَ مُكْرِمٌ - “Bana ikram edersen, ikram olunursun”.

- Kendisinden önceki kelimenin veya terkinin i'râbına tâbi` olarak gelirse.

Cümlelerin ma'mûl olabilmesi için altı yerde tâbi` olarak gelir. Şöyle ki:

- Nekreye sıfat olarak geldiği zaman.

Mesela: جَاءَ رَجُلٌ أَبُوهُ فَأَيْمٌ “ Babası ayakta olan kişi geldi”.

- Müfrede ma'tuf olarak geldiği zaman.

زَيْدٌ ضَارِبٌ وَيَقْتُلُ “Zeyd vurur ve öldürür”.

- İ'raptan mahalli olan cümleye atıf edildiği zaman.

زَيْدٌ أَبُوهُ فَأَيْمٌ وَأَبْنُهُ فَأَعْدٌ “Zeyd, babası ayakta, oğlu oturan kimsedir”.

- Müfretten ve cümleden bedel olursa.
- Cümleye te'kid olarak gelirse.
- Atf-ı beyan olarak gelirse.

2.4 Aslî Ve Gayri Aslî Ma'mûller.

Âmilin te'sîrinden i'râp nevi alan ma'mûller aslî ma'mûllerdir. Gayri aslî ma'mûller ise i'râp nev'ini direkt olarak âmilden değil, âmilin te'sîr ettiği ma'mûlden alır. Başka bir ifadeyle gayri aslî ma'mûller kendi hal ekini aslî ma'mûle tâbi` olarak alıyor. Bir nevi kendinden önceki kelimenin i'râbını aynen yüklenmektedir.

2.5 Aslî Ma'mûller

Aslî ma'mûller dört kısımdır:

- Merfu
- Mansub
- Mecrur
- Meczum

İ`râbın ref nevi`ni kabul eden ma'mûllerin sayısı dokuzdur:

- Fâil
- Nâib-i Fâil
- Mübteda
- Lafzî âmillerden tecrit edilmiş haber
- Kene ve benzerlerin mübtedası
- İinne ve benzerlerinin haberi
- Cinsi nefiy eden "la" harfinin haberi
- Leyse-ye benzeyen "ma" ve "la"-harfinin ismi
- Başında nasb ve cezm eden harfler olmayan muzâri fiil. (Takiyyu`d-din, 2014, s. 97-108)

İ`râbın nasb nevini kabul eden ma'mûllerin sayısı on üçtür:

- Mef'ûlün mutlak
- Mef'ûlün bih
- Mef'ûlün fih

- Mef'ûlün leh
- Mef'ûlün meah
- Hal
- Temyiz
- Müstesna
- Haber-i Kâne
- İsm-i İinne
- İsm-i Lâ en-Nâfiye
- Haber-i Mâ ve Lâ el-müşebbeheteyn bi-leyse

İ`râbın cer nevini kabul eden ma'mûllerin sayısı iki tanedir:

- Harf-i cerler ile mecrur olanlar
- İzâfet ile mecrur olanlar

Meczum hal eki alan ma'mûller iki türdür. Bir âmilin etkisine maruz kalan tek bir ma'mûl. Bir âmilin etkisine maruz kalan iki ma'mûl. İster bir ma'mûlün, isterse de iki ma'mûlün etkisine maruz kalsın fark etmez: sonuçta ma'mûl olacak kelime fiildir. İsimler meczum hal eki almazlar. Bir âmilin etkisiyle ma'mûl olan kelimelere te`sir eden âmiller dört tanedir.

- لم -Cahd-ı mutlak
- لَمَّا -Cahd-ı mustağrak
- لَ -Lâmu'l-emr
- لَا -Lâ' en- nâhiye

İki kelimeye etki eden âmiller aşağıdaki gibidir:

- إِنَّ
إِنَّ تَذَاكُرَ تَنْجِحَ

“(Dersini) tekrar edersen, başarılı olursun”.

- مَهْمَا
إِذَا تَتَعَلَّمُ تَتَقَدَّمُ

“ Öğrenirsen, yükselirsin.”

- مَا
مَا تَعْمَلُ تَجْزَى بِهِ

“Ne yaparsan, onun karşılığını görürsün.”

- مَنْ
مَنْ يَجْتَهِدْ يَنْجَحْ

“Kim çalışırsa, başarılı olur.”

- أَيْنَ
أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ هُنَاكَ

“Her nerede oturursan, oraya otururum.”

- مَتَى
مَتَى تَكْبِرُ تَفْهَمُ هَذِهِ الْأُمُورَ أَكْثَرَ

“Büyüdüğün zaman, bu işleri daha fazla anlarsın.”

- أَنَّى
أَنْتَى تَكُنْ أَكُنْ

“Nerede olursan, orada olurum.”

- أَيُّ
أَيًّا تَحْتَرِمُ أَحْتَرِمُهُ

“Kime saygı gösterirsen, ona saygı gösteririm.”

- حَيْثُمَا
حَيْثَمَا يَنْزِلُ مَطَرٌ يَنْمُ الزَّرْعُ

“Yağmur nereye yağarsa, (orada) ekinler büyür.”

- إِذَا مَا
إِذَا مَا تَوَجَّهْنَا إِلَيْهِ سَاعَدَنَا

“Eğer biz ona gidersek (yönelirsek), bize yardım eder.”

2.6 Gayri Aslî Ma'mûller

Daha önce de zikrettiğimiz gibi gayri aslî ma'mûller hal ekini direkt olarak âmilden değil, âmilin etki ettiği ma'mûlden alırlar. Bunlar dörttür:

- Sıfat
- Te'kid

- Bedel
- Atfü`l-beyan

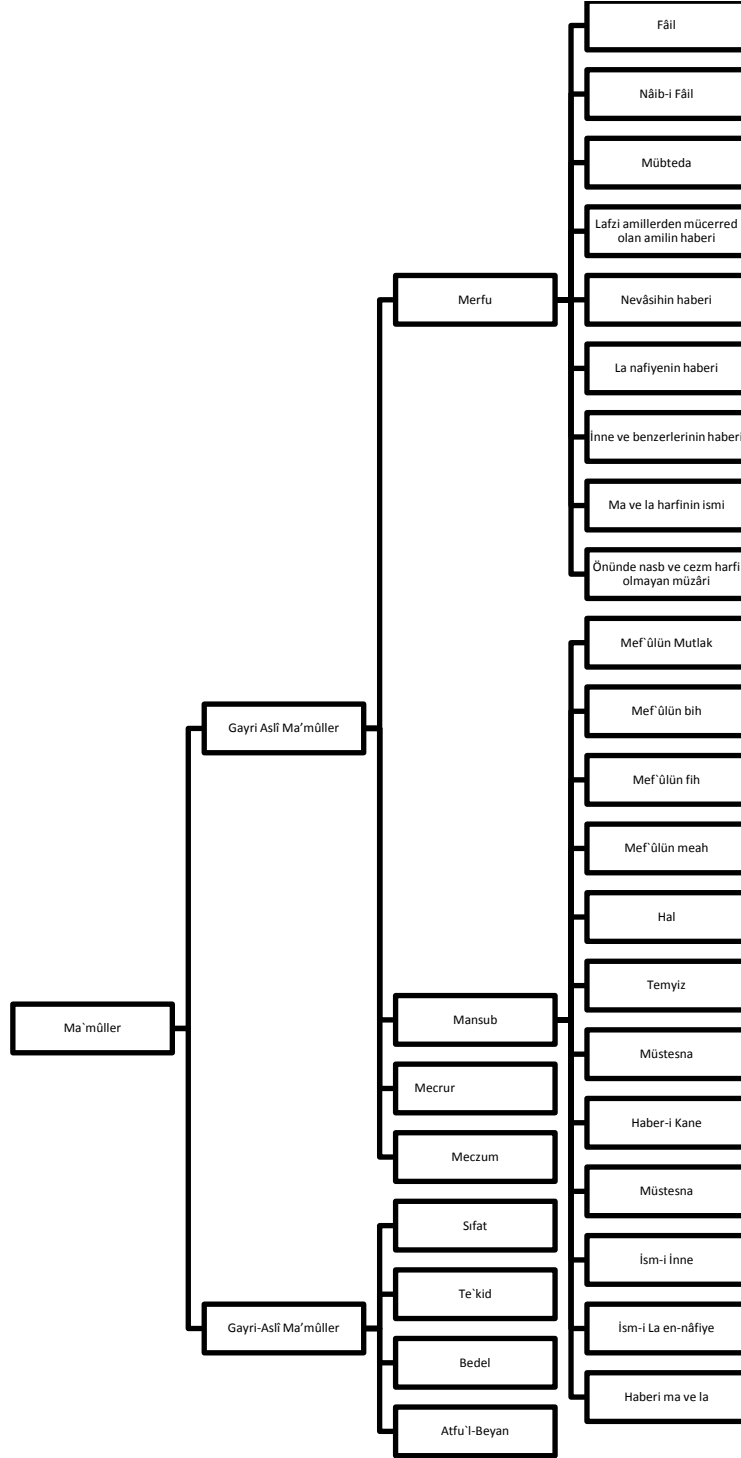
2.7 Ma'mûllerin Öğretimi

Arapçada âmil ve ma'mûl konusunun Türkçemizde aynı şekilde olmaması hasebile bu konunun dil öğretiminde anlaşılması ve kavranılması hususunda şöyle bir ders önerisi takip edebiliriz:

Öğrenciye:

- Sınıf içinde ma'mûlün, âmilin te`sirine maruz kalan bir kelime veya terkip olduğu söylenilmeli, gerekli açıklamalar yapılmalı ve öğrencinin anladığından emin oluncaya kadar bu çalışma devam ettirilmelidir.
- Âmilin, ma'mûl vasıtası ile anlamının tamamlandığı açıklanmalıdır. Arapçada ifade etmek istenilen bir düşünceyi ya da bir olayı bu iki mefhumsuz anlatamayız. Binaen aleyh Arapçaya vakıf olmak isteyen herkesin amil ve ma`mul konusunda tam bir bilgiye sahip olması gerekir.
- Amil ve ma`mulun özeti, öğrencilerin anlayacağı bir şekilde tablolama yöntemi ile sınıf içinde yapılması, öğrencilere verimli bir sınıfıçi etkinliği sağlaması açısından önemlidir. Bu tür sınıfıçi etkinlikler dil eğitiminde başarıyı sağlamada takip edilmesi gereken bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sınıfıçi etkinliklerde aşağıda hazırlanmış olan tabloların derste kullanılması öğrencilere amil, ma`mul ve amel konusunun öğretilmesine yardımcı olabilir.

Şekil 2.1: Mamullerin Türleri

Nahiv kitaplarında fiil gibi amel eden isimlerin sayısı yedi olarak gösterilmiştir. Bu isimler şunlardır:

- Fiil isimleri
- Mastar
- İsm-i fâil

- İsm-i mübâlağa
- İsm-i mef'ûl
- Sıfat-ı müşebbehe
- İsm-i tafdîl

3. FİİL İSİMLERİNİN FİİL GİBİ AMELİ

Fiil isimleri üç türdür. Birinci tür fiil isimleri geçmiş zaman manasını ifade eder. Böyle fiil isimlerinin dilde sayısı fazla değildir.

فَهَيْهَاتَ fiilini örnek olarak gösterebiliriz. Bu fiil عَنْ بُعْدُ yani bir şeyden uzakta kalmak anlamında kullanılmaktadır. Bu fiil ismi, cümlede kullanıldığı zaman aynen fiil gibi kendinden sonra bir isim talep eder ve bu isme i'râbın nevelerini kabul ettirir. Cerir b. Atiyye'ye mahsus olan bir şiirde şöyle söylenilmiştir.

فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ الْعَقِيقُ وَمَنْ بِهِ
وَ هَيْهَاتَ خِلٌّ بِالْعَقِيقِ نُؤَاصِلُهُ

“Akik ve oradakılar uzaklaştı uzaklaştı.

Ve Akikteki iletişim kurduğumuz dostlar uzaklaştılar”.

Bu şiirde هيهات kelimesi fiil gibi amel ederek العقيق ismine i'râbın ref nevi'ni kabul ettirmiştir. Bu şiirde العقيق isminin cümlede fâil rolünde olduğu söylenir. (Useymin, 2013, s. 836)

Fiil isminin ikinci türü, muzâri anlamında olan fiil isimleridir. وَى ismini böyle fiil isimlerine örnek olarak gösterebiliriz. Bu fiil ismi anlamı bakımından أَعْجَبُ fiili ile aynı anlamdadır. Bir şeye şaşmak ve taaccüp etmek anlamı içerir. Kur'ân'ın Kasas suresinde bu fiil ismi kullanılarak fiil gibi amel etmiştir.

وَيَكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ “Kafirlerin felah bulmayacağına taaccüp ediyorum”. (Kasas: 82)

Bu âyette وَى fiil ismi fiil gibi amel etmiştir. Âyet bu şekilde anlaşılmalıdır.

أَعْجَبُ لِعَدَمِ فَلَاحِ الْكَافِرِينَ

Aşağıdaki şiirde de وا fiil ismi, fiil gibi amel etmiştir.

وَآبَائِي أَنْتَ وَفُوكِ الْأَسْنَبُ
كَأَنَّما دُرٌّ عَلَيْهِ الزَّرْنَبُ

“Şaşıyorum. Babam, sana ve üzerine sanki safran¹ serpilmiş inci dişli ağzına feda olsun”.

Aşağıdaki Ruba b. el-Accac`aya ait olan bu şiirde de muzâri fiil anlamında olan fiil ismi, fiil gibi amel etmiştir.

وَاهَا لِسَلْمَى تُمْ وََاهَا وََاهَا

يَا لَيْتَ عَيْنَاهَا لَنَا وَقَاهَا

“Şaşıyorum Selma’ya ve sonra yine şaşıyorum, şaşıyorum.

Keşke onun gözleri ve ağzı bizim olsaydı”.

Bu şiirde şâhit, وَاها fiil isminin müstetir şekilde fâil talep etmesidir. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 387-388)

Fiil isimlerinin üçüncü türü anlamca, emir anlamı ifade eden isimlerdir. Mesela:

صَه fiil ismi, emir anlamı içerir. Bu fiil ismi اسْكُتْ anlamını ifade ediyor. Aşağıdaki hadis-i şerifte bu fiil ismi fiil gibi amel etmiştir. (Ezdî, s. 202)

إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ وَالْإِمَامِ يَخْطُبُ صَهَ فَقَدْ لَعَوْتَ

“İmam hutbe okurken sen arkadaşına sus dersin, artık boşuna konuşmuş olursun”. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 387)

3.1 Fiil İsmi'nin Hükümleri

İbn Hişâm bize fiil isminin üç hükmünden bahsetmektedir:

- Fiil ismi kendi ma'mûlünden sonra gelmez.

Bundan dolayı عَلَيْكَ زَيْدًا ifadesi doğru, ama عَلَيْكَ زَيْدًا ifadesi doğru olmaz. Fakat Kûfe dil okulunun reisi İmam Kisâi Kur'an'ın Nisa suresinin 24. âyeti ile istidlal ederek عَلَيْكَ زَيْدًا demeği doğru bulmuştur. Bahsi geçen âyette böyle ifade edilmiştir.

كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ (Nisa:24)

İmam Kisâi, bu âyette maksadın اللَّهُ عَلَيْكُمْ (Allah'ın kitabına sarılınz) olduğunu ileri sürmüştür.

¹ Safran: bitki bilimi Süsengillerden, baharda çiçek açan, 20-30 santimetre boyunda, soğanlı bir kültür bitkisi (Crocus sativus)

Basra dil ekolüne göre ise ayetin takdîri farklı ifade edilmiştir. كِتَابِ اللَّهِ âyetinde كِتَابِ kelimesinin âmili, hazf edilmiş mastardır ve bu ayetin takdîri aşağıdaki gibidir:

كَتَبَ اللَّهُ ذَلِكَ كِتَابًا عَلَيْكُمْ (Allah sizin için bunu kesinlikle vacip kılmıştır.)

- Fiil ismi emire işaret ederse, onun cevap cümlesindeki muzâri fiilin, i'râbın cezm nevini kabul etmesi caizdir. (Muradi, 2008, s. 1258) Mesela:

نزالِ أَدْحَتْكَ Aşağı in, seninle konuşayım.

Yahut Amr b. İtnâb el-Hazrecî'ye ait bir şiirde şöyle söylenilmiştir.

وَقَوْلِي كَلَّمَا جَشَأْتُ وَجَاشْتُ

مَكَانَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرِيحِي

“(Nefsim) korktuğu ve heyecanlandığı zaman (nefsime) söylediğim (şudur):

Yerinde kal, methedilesin ve dinlenesin”.

- Fiil isminden sonra gelen fiilden önce ف harfi varsa, bu harften sonra gelen fiil, i'râbın nasb nevini kabul etmez. Mesela, aşağıdaki şekilde söylemek yanlıştır.

صَه فَتُحَدِّثُكَ

مَكَانَكَ فَتُحْمَدِي

Ama Kisâi'ye göre bu şekilde söylemek doğrudur. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 388-390)

Fiil isimlerinin fiil gibi ameli hakkında farklı nahiv kitaplarında daha ayrıntılı ve detaylı bilgi vardır. Ama biz daha mücmel bir şekilde konuyu ele aldık. Âdeta nahiv kitaplarında fiil gibi amel eden isimlere temas edilirken fiil isimlerine temas edilmez. Fiil isimleri bağımsız bir konu olarak fiil gibi amel eden isimler konusundan ayrı bir bapda zikredilir. Ama İbn Hişâm “Şerhu Katri`n-Nedâ” isimli kitabında fiil gibi amel eden isimlerden bahsederken fiil isimlerini başa almış ve onun nasıl fiil gibi kullanıldığını örnekleri ile bize ulaştırmıştır. İbn Hişâm konuyu daha geniş tutmuş, fiil gibi kullanılan fiil isimlerini tek fiil gibi kullanılması yönünden değil, aynı zamanda, onun bazı gerekli kurallarını da bize izah etmiştir. Bazı fiil isimlerinin burada zikredebiliriz.

- هِيَهَات Anlamı: Çok uzak oldu.

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

“Bu size vâdedilen (öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan) çok uzak!”
(el-Mu'minun: 36).

- شتان Anlamı: Çok farklı oldu.

شَتَانَ الْفَرْقُ بَيْنَنَا

“Aramızda çok fark oldu”.

- وشكان Anlamı: Çok hızlı oldu.

وشكان ما تتكلم

“Konuşman çok hızlı oldu.”

- سرعان Anlamı: Çok hızlı oldu.

سرعان ما تأتي

“Gelişin çok hızlı oldu.”

- بطآن Anlamı: Çok yavaş oldu.

بطآن ما تذهب

“Gidişin çok yavaş oldu.”

- أوه Anlamı: Acı çekiyorum

أوه اليوم

“Bu gün acı çekiyorum”.

- أف Anlamı: Bıkıyorum

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٌّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “of!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle”. (el-İsrâ: 23)

- وا Anlamı: Şaşıyorum

وَأَمَّنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ

“Namazı terk eden kişiye şaşıyorum.”

- واهًا Anlamı: Şaşıyorum

وَاهًا لِمَنْ يَكْسُلُ

“Tembellik yapan kişiye şaşıyorum”

- وى Anlamı: Şaşıyorum

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُّ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيُكَانُّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

“Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış! demeye başladılar”. (Kasas: 82)

- بَخٍ Anlamı: Güzel buluyorum

بَخٍ هَذَا الْعَمَلِ

“Bu ameli güzel buluyorum.”

- بَجَلٍ Anlamı: Yeter

بَجَلٍ هَذَا

“Bu yeter.”

- صَهٍ Anlamı: Sus

صَهٍ الْآنَ ثُمَّ تَكَلَّمْ بَعْدُ

“Şimdi sus, sonra konuş”.

- مَهٍ Anlamı: Bırak

مَهٍ هَذَا الْعَمَلِ

“Bu ameli bırak”.

- رُوَيْدٍ Anlamı: Mühlet ver

رُوَيْدٍ عَلَيَّ

- هَا Anlamı: Al götür

هَا قَلَمَكَ مِنَ الطَّوَلَةِ

“Masadan kalemimi götür”.

- هَاكَ Anlamı: Al götür

هَآكَ كِتَابَكَ

“Kitapımı al götür”.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
“Ey iman edenler! Siz kendinize bakın.Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir”. (el-M âide 105)

- إِلَى Anlamı: Uzaklaş benden.

إِلَيْكَ عَنِّي

“Uzaklaş benden.”

- إِلَيْهِ Anlamı: Devam et.

إِلَيْهِ الْعَمَلِ

“İşine devam et.”

- عَلَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ Anlamı: Haydi namaza.
- هَلُمَّ Anlamı: Çabuk gel.

هَلُمَّ إِلَيَّ

“Çabuk yanıma gel”

- إِشْرَ عَلَى الْأَمْرِ İşe başla.

يَا أَخِي عَلَى الْأَمْرِ

“Ey kardeşim, işe başla.”

- إِلَى الْأَمْرِ Acele yap.

يَا زَيْدُ لَا تَتَأَخَّرْ وَ إِلَى الْأَمْرِ

“Ey Zeyd, gec kalma ve işe başla.”

- بِالْأَمْرِ Anlamı: Acele yap.

يَا إِخْوَانُ بِالْأَمْرِ لَكُمْ

“Ey kardeşler, acele yapınız”.

- هَيِّتْ لَكَ Anlamı: Haydi gel.

- وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَنُؤَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve “Haydi gel!” dedi. O da” (Hâşâ), Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zâlimler iflah olmaz!” dedi”. (Yusuf:23)

- مَكَانَكَ Anlamı: Yerinde kal.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ فَرَيْلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا بَنَاتُنَا

“Onların hepsini biraraya toplayacağımız, sonra da Allah’a ortak koşanlara: “Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde bekleyin” diyeceğimiz gün artık onların (putlarıyla) aralarını tamamen ayırmışızdır. Ve onların ortakları, (putları) derler ki: “Siz, bize ibadet etmiyordunuz”. (Yunus:28)

- وَرَاءَكَ Anlamı: Geride kal.

يَا زَيْدُ وَرَاءَكَ

“Ey Zeyd, geride kal.”. (el-Gâlâyîni, Şeyh Mustafa, 2012, s. 145-147)

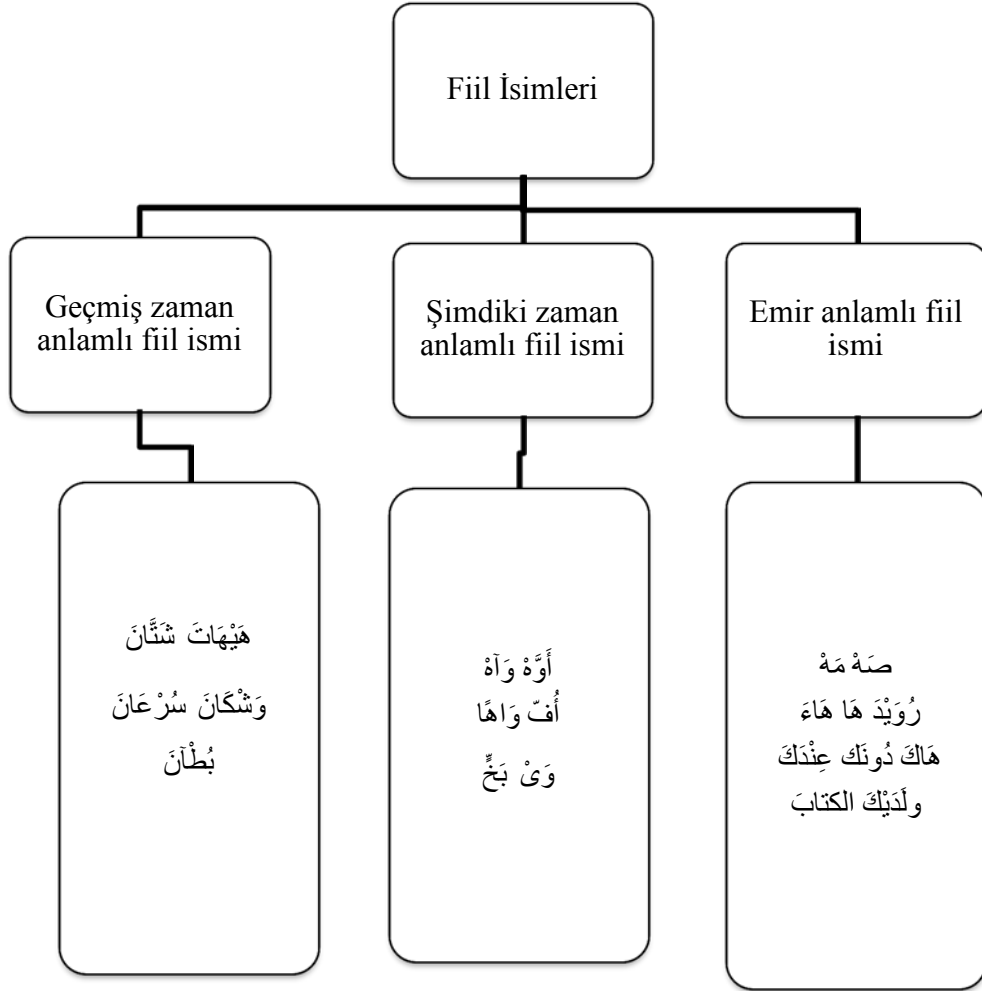
3.2 Fiil İsimlerinin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

Fiil isimlerini öğretirken mutlaka onun morfoloji yönünden diğer kelimelerden farklılığı öğretilmelidir. Mesela, onların tasrif olunmayan camit bir isim olmaları

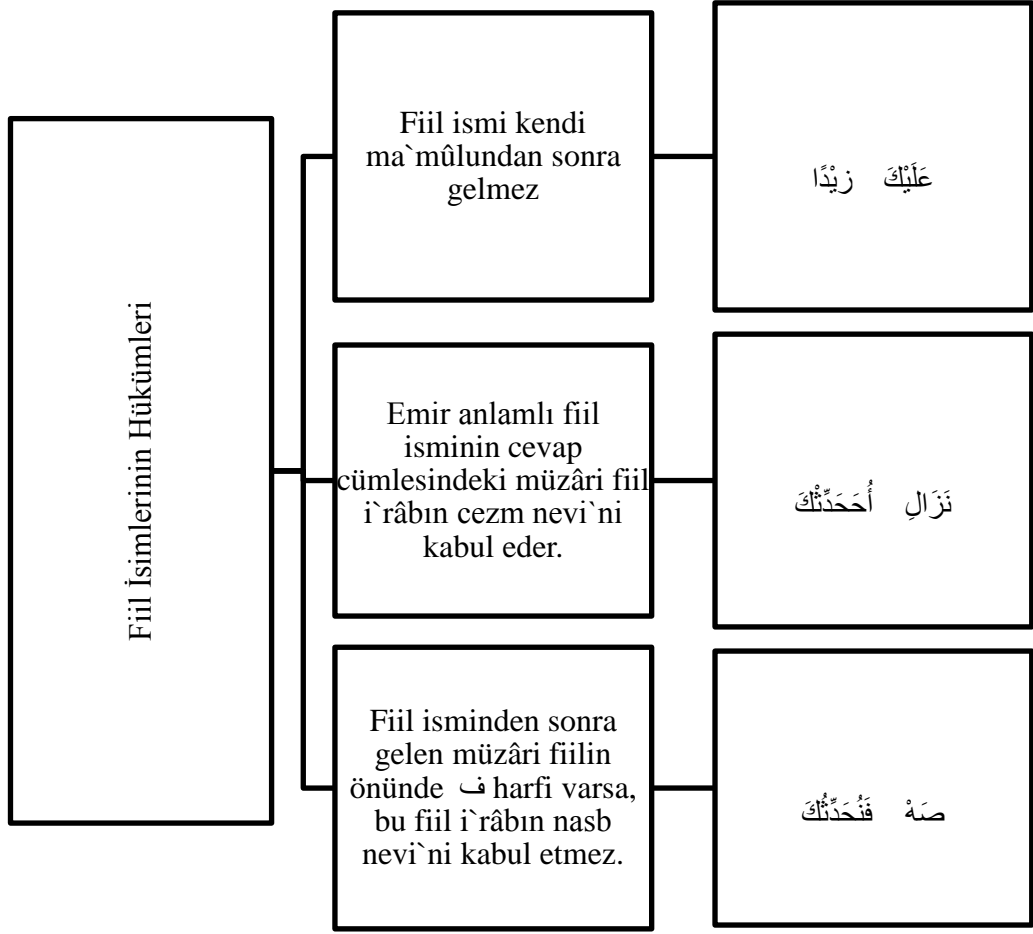
söylenmelidir. Aynı zamanda kendi aralarındaki zaman bakımından mana farklılıkları söylenmeli ve tasrif edilenin kendileri değil, kendilerinden sonra gelen isimlerin olduğu söylenmeli ve konu öğretildikden sonra konuya ilişkin bol bol alıştırmalar yapılmalıdır. Aynı zamanda öğrenciye öğretilen tüm fiil isimlerinin Türkçe karşılığı anlatılmalıdır.

Fiil isimlerinin öğretimini yapmadan önce öğrencilere fiilin zamanlarının öğretilmesi gereklidir. Çünkü fiil isimleri zamanla bağlı kelimelerdir. Öğrencinin zihninde Arap dilinde olan zaman anlayışını oluşturmadan fiil isimlerinin öğretimi mümkün değildir. Bu yüzden fiil isimleri öğretilmeden önce öğrencilere ilk önce tasrif edilebilen fiiller, onların zamanı ve şahsa göre çekimleri öğretilmelidir ki, öğrenciler fiil isimlerini öğrendikleri zaman zorlukla karşı karşıya kalmassınlar.

Öğrencilere fiil isimleri öğretilirken farklı tablo ve resimlerden yararlanma yönünde çalışmalar yapılabilir. Bu tür tablo ve resimlerin sınıf içinde kullanımı gramer konuların öğretimini kolaylaştırır ve öğrencilerin konuyu algılamasına yardımcı olur. Tabloların sınıf içersinde göz önünde panoda asılı durması öğrencilerin fiil isimlerini ezberlemesine yardımcı olur.

Şekil 3.1: Fiil İsimlerinin Türleri

Şekil 3.2: Fiil İsimlerinin Hükümleri

4. MASTARIN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ

Mastarların fiil gibi amel etmesine değinmeden önce, Arapçada mastar nedir ve hangi türleri vardır, konusu okunmalı ve tartışılmalıdır. Çünkü mastarlar konusu iyi anlaşılmazsa, mastarların fiil gibi amel etmesi de iyi anlaşılmaz.

İlk önce mastar kavramının zaman olmadan hadiseye, olaya delâlet eden isim olduğunun bilinmesidir. Mesela, عَلِمَ fiildir ve onun mastarı onun harflerini içeren عَلِمَ kelimesidir.

Bazen mastarlar kendi fiillerinin harflerini tamamen ihtiva etmezler. Mesela, وَعَدَ fiilinin mastarı عِدَّة kelimesidir.

Sülâsi fiillerin mastarlarının birçok kalıpları vardır. Onlardan ön plana çıkanlar aşağıda yer almaktadır:

- فَعْلٌ
ضَرَبْتُكَ زَيْدًا يُعْجِبُنِي “Zeydi dövmen hoşuma gidiyor”.
- فُعُولٌ
جُلُوسُكَ عَلَى الطَّوَلَةِ شَيْءٌ غَرِيبٌ “Masanın üzerinde oturman garip bir şey”.
- فَعْلَانٌ
طَوَّفَانُكَ الْكَعْبَةَ يُفْرِحُنِي “Kâbe`ni tavaf etmen beni mutlu ediyor”.
- فُعَالٌ
سُعَالُهُ كَثِيرًا يُحْزِنُنِي “Onun çok öksürmesi beni üzüyor”.
- فَعْلٌ
سَلَّتْ يَدُهُ سَلًّا “Eli felç oldu”.
- فَعَالَةٌ
تِجَارَةٌ خَيْرٌ مِنَ الرَّبَا “Ticaret faizden daha hayırlıdır”.

Bu kalıplar semâî olarak kabul edilir. Yani bu kalıplarda olan mastarlar semâî mastarlar olarak bilinmektedir. Lâkin “Elfiyye” isimli manzumenin müellifi İbn Mâlik, sülâsi fiillerin kalıplarından bahsederken bu kalıpların bazılarının semâî değil, kıyâsî olduğunu söylemiştir.

İbn Mâlik geçişli olan sülâsî fiillerin mastarlarının kıyâsî olarak فَعَلٌ vezninde olduğunu söylemiştir.

İbn Mâlik, mazi zamanı فَعَلَ kalıbında olan geçişsiz fiillerin, mastar kalıplarının kıyâsî olarak فَعَلَ kalıbında olduğunu söylemiştir. İbn Mâlik, mazisi فَعَلَ kalıbında olan geçişsiz fiillerin mastarlarının kıyâsî olarak فُعُولٌ kalıbında olduğunu söylemektedir.

Mesela:

فُعُولٌ → قَعَدَ   خُرُوجٌ → خَرَجَ   نُبُوتٌ → نَبَتَ

Bunlardan başka, İbn Mâlik فُعَالٌ فَعِيلٌ فُعُولَةٌ فَعَالَةٌ kalıbında olan mastarları belli şartlar ile kıyâsî saymıştır. (Useymin, 2013, s. 663,664)

Mastarın ait olduğu fiilin harf sayısı üçten çok olursa, o zaman bu fiillerin mastarları kıyâsî mastar olur. Mimli mastarlar ve mastar nevi hem kıyâsî mastarın, hem de semâî mastarın türünden sayılır. Sülâsî fiillere bir zâid harf ilavesi ile oluşan fiillerin sayısı üçtür. Bu fiiller aşağıdaki kalıplarda gelir.

أَفْعَلٌ

أَجْلَسَ خَالِدٌ عَادِلًا “Hâlit Adil’i oturttu”.

قَدَّمَ

قَدَّمَ زَيْدٌ الْكِتَابَ “Zeyd kitabı takdim etdi”.

فَاعَلٌ

حَدِيحَةٌ تُرَاجِعُ دُرُوسَهَا “Hatice derslerini gözden geçiriyor”.

Bu kalıplarda olan fiillerin mastarları aşağıdaki gibi olur.

إِفْعَالٌ

إِجْلَسُ خَالِدٌ عَادِلًا يَفْرَحُنِي “Hâlitin Adil’i oturttması beni mutlu ediyor”.

تَفْعِيلٌ

يَفْرَحُنِي تَقْدِيمُ زَيْدٍ الْكِتَابَ “Zeydin kitabı takdim etmesi beni mutlu ediyor”.

مُفَاعَلَةٌ

مُرَاجَعَةُ حَدِيحَةَ دُرُوسَهَا تُفْرِحُنِي “Haticenin derslerini gözden geçirmesi beni mutlu ediyor”

Sülâsî fiillere iki zâid harf ilavesi ile var olan fiillerin mastarları aşağıdaki gibidir.

تَفَعَّلٌ   تَفَاعَلٌ   تَفَعَّلٌ   أَفْعَلًا   أَفْعَلًا   انْفَعَالٌ

تَدْرُجُ   تَنَاصَرُ   تَقْدُمُ   أَحْمِرَارُ   افْتِخَارُ   انْفِتَاحُ

Sülâsi fiillere üç zâid harf ilavesi ile var olan fiillerin masterları aşağıdaki gibidir.

أَفْعِلَالٌ   أَفْعُولٌ   أَفْعِنَالٌ   أَحْمِرَارٌ
أَخْتِيشَانُ   أَجْلُوَادُ   أَفْعِنَسَاسُ

4.1 Te'kid Amaçlı Masterlar

Te'kid amaçlı masterlar fiillerden sonra gelir. Burada amaç fiilin anlamını te'kid etmektir. Mesela:

عَلِمْتُ الْأَمْرَ عِلْمًا
ضَرَبْتُ لِصًا ضَرْبًا
جَلْتُ جَوْلَانًا
أَكْرَمْتُ الْمُجْتَهِدَ إِكْرَامًا

4.2 Adet Bildiren Masterlar

Bu tür masterlar, adet mastarı olarak isimlendirilmiştir. Bu master türü fiilin kaç kez yapıldığını anlatmak için kullanılır. Bu tür masterlar sülâsi fiillerden yapıldığı zaman فَعْلَةٌ vezninde yapılır. Mesela:

وَقَفْتُ وَقْفَةً
وَقَفْتُ وَقْفَتَيْنِ
وَقَفْتُ وَقَفَاتٍ

Fiil, sülâsi fiil olmazsa, o zaman fiilden master nevi yapmamız için masterın sonuna te-i merbûta getirmemiz gerekir. Mesela:

أَكْرَمْتُ إِكْرَامَةً
فَرَّحْنُهُ تَفْرِيحَةً
تَدْرُجُ تَدْرُجَةً

Ama masterın sonunda aslî olarak te-i merbûta var ise o zaman mastardan sonra واحدة kelimesi getirmemiz lâzımdır. Mesela:

أَقَمْتُ إِقَامَةً وَاحِدَةً
اسْتَقَمْتُ اسْتِقَامَةً وَاحِدَةً

Eğer fiilin iki mastarı varsa, o zaman en meşhur olan mastarı zikretmemiz gerekir.

Mesela:

زَلَزَلْتُهُ زَلْزَلَةً وَاحِدَةً

قَاتَلْتُهُ مَقَاتَلَةً وَاحِدَةً

طَوَّفْتُهُ تَطْوِيفَةً وَاحِدَةً

Bu fiillerin قَاتَلَ ve زَلَزَلَ gibi mastar neveleri de vardır. Ama onlar zikrettiğimiz mastarlara nispetle meşhur olmadığı için biz burada onları zikretmedik.

4.3 Mimli Mastar

Mimli mastar ile kastedilen şey, önünde zâid mim harfi olan mastarlardır. Mesela:

مُنْقَلَبٌ مُنْطَلِقٌ مَعْلَمٌ مُنْصَرٌّ

Bazı muhakkik âlimler mimli mastarların mastar değil, fakat mastar anlamında olan isimler olduğunu beyan etmişlerdir. Mimli mastarlar kıyâsî mastarlardan sayılırlar. Onların sülâsi fiillerden olan veznleri aşağıdaki gibidir:

مُفْعَلٌ

Bu vezinde gelen mastarlara bakalım.

مَرْقَى مَوْجِلٌ مَضْرَبٌ مَقْتَلٌ

Diğer bir vezni ise مَفْعِلٌ veznidir. Bu vezinde olan mastarlara bakalım.

مُورِدٌ مَوْرِتٌ مَوْعِدٌ

Mimli mastarların diğer vezni مَفْعَلَةٌ veznidir. Mesela:

مَرْضَاءٌ مَنْجَاءٌ مَهَابَةٌ مَحَالَةٌ مَقَالَةٌ مَوَدَّةٌ مَفْسَدَةٌ مَذْهَبَةٌ

Mimli mastarların şaz olarak مَفْعَلَةٌ vezninde gelmesi de mümkündür. Mesela:

مَعْصِيَةٌ مَعْفِرَةٌ مَعْدِرَةٌ مَحْسِبَةٌ مَظْلِمَةٌ مَحْمِدةٌ

4.4 Nevi Bildiren Mastar

Bu tür mastarlar sülâsi mücerret fiillerden مَفْعَلَةٌ kalıbında türer.

Mesela:

عَاشَ عَيْشَةً حَسَنَةً

مَاتَ مَيِّتَةً سَيِّئَةً

فُلَانٌ حَسَنَ الْجُلْسَةِ

فُلَانَةٌ هَادِيَةٌ الْمَشْيَةِ

Bu tür mastarların ait oldukları fiillerin kök harflerinin sayısı üçten fazla olursa, bu fiillerin mastarlarından sonra sıfat gelmelidir. Mesela:

أَكْرَمْتُ إِكْرَامًا عَظِيمًا

Bazen gayri-sülâsi fiillerin de mastar-nevileri فَعْلَةٌ kalıbında olur. Bu nadiren ve şaz olarak görülür. Aşağıdaki fiillerin mastar-nevileri فَعْلَةٌ kalıbında varit olmuştur.

خَمْرَةٌ - اخْتِمَارٌ عِمَّةٌ - اعْتِمَامٌ

4.5 İsm-i Mastar

İsmi mastarlar öyle isimlerdir ki, onlar anlamları bakımından, yani hâdise veya olaya delâlet etmeleri bakımından diğer mastarlara benzerler, ama ism-i mastarlar ait oldukları fiillerin harflerinin tümünü ihtiva etmezler. Mesela:

يُسْرٌ → أَيْسَرَ   كَلَامٌ → تَكَلَّمَ   وُضُوءٌ → تَوَضَّأَ

Bu kelimelerin hiçbirisi hakiki mastar değildirler, fakat ism-i mastardırlar.

4.6 Mastar Sınâî

Mastar sînâî, isimlerin ve sıfatların sonuna nispet yâ'sı ve te-i merbûta eklemek ile oluşur. Bu mastarlara daha çok camid isimlerde rastlanır. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 150-162) Mesela:

الْكَفِيَّةُ   الْكَمِيَّةُ   الْحَيَوَانِيَّةُ   الْإِنْسَانِيَّةُ   الْحَجْرِيَّةُ

Bazen müştak isimlerde de sînâî mastara rastlanır. Mesela:

الْمَصْدَرِيَّةُ   الْأَسْبُؤِيَّةُ   الْأَرْجِيَّةُ   الْمَحْمُودِيَّةُ   الْفَاعِلِيَّةُ   الْعَالَمِيَّةُ

Adet (مصدر المرة) ve nevi (مصدر النوع) bildirmeyen mastarların hiçbir zaman müsenna ve cemisi yapılmaz. Onlar her zaman bir lafız üzerinde kalırlar. Aynı zamanda sıfat olarak kullanılan mastarlar da tek bir lafız üzerinde kalırlar. Mesela, bu mastarlar sıfat olarak kullandıkları için men`ûnun tekil ve çoğul olmasına bakılmaksızın her zaman bu sıfat mastarlar tekil olarak kullanılırlar.

رَجُلٌ عَدْلٌ
امْرَأَةٌ عَدْلٌ
رِجَالٌ عَدْلٌ
نِسَاءٌ عَدْلٌ
هَذِهِ أَمْرٌ حَقٌّ
هَذِهِ مَسْأَلَةٌ حَقٌّ

4.7 Master Fiil Gibi Nasıl Amel Eder?

Mastarın ameli ile ilgili kurallar nahiv kitaplarında aşağıdaki şekilde zikredilmiştir:

- Mastarın ait olduğu fiil, lâzım fiil olursa, mastar fiil gibi amel ettiği zaman yalnız fâil talep edecektir. Örnek olarak aşağıdaki cümleyi gösterebiliriz.

يُعْجِبُنِي اجْتِهَادُ سَعِيدٍ

“Saidin çalışması hoşuma gitti”.

- Fiil gibi amel eden mastarın ait olduğu fiil müteaddi fiil olursa, mastar, fiil gibi amel ederken hem fâil, hem de mef’ûl talep edecektir. Eğer fiil, arada harfi-cer olmadan yani direkt olarak mef’ûl alıyorsa, o zaman mastar da kendi mef’ûlünü bu şekilde talep edecektir. Eğer mastarın ait olduğu fiil kendi mef’ûlünü harfi-cer ile talep ediyorsa, o zaman mastar da mef’ûlünü bu şekilde talep edecektir. Aşağıdaki cümleleri bu kaidelere örnek olarak gösterebiliriz. (Useymin, 2013, s. 708)

سَاءَنِي عَصْيَانُكَ أَبَاكَ

“Babana isyan etmen hoşuma gitmedi”

سَاءَنِي مُرُورُكَ بِهَذِهِ الْمَوَاضِعِ

“ Bu yerlerden geçmen hoşuma gitmedi”.

- Burada dilcilerin bazı kaidelerini de önemine binaen zikretmeden geçemeyiz.

Şöyle ki:

وَاعْلَمْ أَنَّ الْمَصْدَرَ لَا يَعْمَلُ عَمَلَ الْفِعْلِ لِشَبَّهِهِ بِهِ بَلْ لِأَنَّهُ أَصْلُهُ

“Bil ki, mastar fiile benzediği için değil, fiilin aslı olduğu için fiil gibi amel eder”.

- Bazen mastar, fiil gibi amel ederken mastardan fâili hazf etmek caizdir. O zaman hazf edilmiş fâilin yerini cümlede başka bir üyesi ile doldurmamak da caizdir.

Mesela:

“Çalışanlara yapılan ikram beni sevindirdi” سَرَّنِي تَكْرِيمُ الْعَامِلِينَ

Lâkin bunu fiilde yapmak doğru değildir. Çünkü fiilin fâili zahirde hazf edilse bile o, müstetir olarak cümlede bulunmaktadır.

- Mastarın mef'ûlünü hazf etmek caizdir. Kur'an-ı Kerim`de` bunun örneği vardır.

Mesela:

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ
لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

“İbrahim'in babası için istigfar etmesi de sadece ona vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Böyle iken onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıklanınca o işten vazgeçti. Şüphesiz ki İbrahim, çok bağı yanık, çok halim birisiydi”. (Tevbe:114)

Bu âyette fiil gibi amel eden mastar استغفار mastarıdır. Bu âyette fiil gibi amel eden mastarın fâili zikredilmiştir. Mastarın fâili إبراهيم ismidir. Cümleden hazf edilen mef'ûl ise أباه ismidir.

- Mastar, izâfet terkinde muzaf olursa, kendisi fiil gibi amel eder. Mesela:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسِ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ

“Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı”.(Hacc:40)

Bu âyette دَفْعُ mastardır ve الله lafz-1 celâli ile izâfet terkinde oluşturmuştur. Burada الله kelimesi mastarın fâili durumundadır.

- Mastar hem muzaf olmadan, hem de ال takısı almadan da fiil gibi amel edebilir.

Mesela:

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ

Bu âyetlerde görüldüğü gibi mastarlar hem muzaf değildirler, hem de ال takısı almamışlardır. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 708)

Aşağıdaki Mâlik b. Zuğbe el-Bâhili`ye mahsus şiirde mastar muzaf olmamıştır, ayrıca ال takısı alarak zikredilmiştir.

لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمَغِيرَةِ أَنِّي
أَقَيْتُ فَلَمْ أَكُنْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

“Baskın yapan atlıların ilki biliyor ki,
ben (düşmanla) karşılaştım ve Misma`nı(n kafasını) vurmaktan geri durmadım”.
(Habbâz, 2007, s. 517)

Mastarın fiil gibi amel etmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar yerine gelmeden mastarın fiil gibi amel etmesi mümkün değildir.

İbn Hişâm amel eden mastar konusunu farklı bir türde izah etmiştir. O ilk önce amel eden mastarı üç kısma ayırmış. Birinci kısmı muzaf mastar olarak isimlendirmiştir. Muzaf olan mastarın kendisini de iki kısma ayırmıştır. Birinci kısmı fâiline muzaf olan mastar olarak isimlendirmiş, ikinci kısma ise mef’ûlüne muzaf olan mastar ismini vermiştir. İbn Hişâm ifade ediyor ki, muzaf olan mastar, muzaf olmayan mastardan daha çok amel eder. Amel eden ikinci kısım mastara gelince bu kısım mastarlar tenvinli mastardır.

Mesela:

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ يَتِيمًا

“Veya salgın bir açlık gününde yetime yemek yedirmek”. (El-Beled 14-15)

Bu âyette إطعمٌ kelimesi tenvinli mastardır ve يتيمًا ismi üzerinde amel etmiştir. Amel eden üçüncü kısım mastara gelince, bu kısım mastarın önünde ال takısı oluyor. İbn Hişâm ardından söylüyor ki, mastarın bu şekilde amel etmesi şazdır. Sonra İbn Hişâm önünde ال takısı olan mastarın amel etmesine aşağıdaki şiiri delil olarak göstermektedir:

عَجِبْتُ مِنَ الرَّزْقِ الْمُسِيءِ إِلَهَهُ
وَ مِنْ تَرْكِ بَعْضِ الصَّالِحِينَ فَقِيرًا

“Kötü insana kendi ilahının rızık vermesine
ve bazı sâlihleri ise fakir olarak bırakmasına şaşırım”.

Burada الرَّزْقُ mastarı fiil gibi şaz olarak amel etmiştir. Çünkü onun önünde ال takısı vardır. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 399) Bu şiiri söyleyen kişi belli değildir.

4.8 Mastarın Fiil Gibi Amel Etme Şartları

İbn Hişâm mastarın amel etmesi için sekiz şart koşmuştur. Mastarın fiil gibi amel etmesi için şartlar aşağıdaki gibidir:

- Mastar kendi fiilinden nâib olmalıdır.

Mesela:

ضَرْبًا اللَّصَّ - Hırsıza vur

شَرْبًا الْمَاءَ - Suyu iç

سُرَاقَةَ النَّقُودِ - Parayı çal

- Mastar muzmar (مضمر) olmamalıdır. Bu yüzden aşağıdaki cümle yanlıştır.

ضَرْبِي زَيْدًا حَسَنٌ وَ هُوَ عَمْرًا قَبِيحٌ

Bu cümlede mastar muzmar olduğu için amel etmesi caiz değildir. Aslında cümle şu şekilde olması gerekir.

“Zeyd`i dövmem güzel, ama Ömer`i dövmem iyi değildir”.

Lâkin Kûfeli dilciler muzmar mastarın fiil gibi amel etmesini caiz görmüşlerdir. Kûfeli dilciler kendi sözlerinin ispatı için aşağıdaki Zuheyr b. Sülmî-ye ait olan şiiri delil olarak göstermişlerdir.

وَمَا الْحَرْبُ إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ وَ دُفِنْتُمْ

وَمَا هُوَ عَنْهَا بِالْحَدِيثِ الْمُرْجَمِ

“Harp sizin bildiğiniz ve tecrübe ettiğiniz bir şeydir.

O (yani harp hakkında olan bilginiz) sizin zannettiğiniz haber değildir” (Akîl, 1985, s. 226)

- Mastar mahzuf olmamalıdır.

Lâkin bazı dilciler bu kaideye بسم الله lâfzı ile red vermişler, çünkü bismillah kelimesinin mastarı ابتدائي gibi kabul edilir.

- Mastar mahdut olmamalıdır;

Mahdut mastar ile kastettiğimiz, mastarın nevi ve sayı bildirmemesidir. Aşağıdaki cümlede mastar mahdut olduğu için ameli caiz değildir.

أَعْجَبْتَنِي ضَرْبُكَ زَيْدًا

“Zeyd’e bir defa vurman hoşuma gitti”.

Ama aşağıdaki Zu`r-Rumme-ye ait olan bu şiirde şaz olarak mahdut mastar fiil gibi amel etmiştir.

يُحَايِي بِهِ الْجُدُّ الَّذِي هُوَ حَازِمٌ
بِضَرْبَةٍ كَفَّيْهِ الْمَلَأَ نَفْسَ رَاكِبٍ

“Metanet sahibi olan sabırlı kişi kendi avuçlarını toprağa vurarak su ile yolcuyu ihya eder”.

Bu şiirde ضَرْبَةٍ mahdut mastar olmasına rağmen fiil gibi amel etmiş, fâiline muzaf olarak نَفْسَ kelimesini mansub yapmıştır.

- Fiil gibi amel eden mastarın yerini aynı mastarın fiili أَنْ yahut مَا mastar harfi ile birlikte alabilmesi gerekir. Mesela:

سَرَّانِي فَهَمَّكَ الدَّرْسَ

“Senin dersi anlaman beni sevindirdi”.

Bu cümlede فَهَمَّ mastarının yerini أَنْ تَفْهَمَ terkibi alabilirdi, yahut فَهَمَّ mastarının yerini مَا تَفْهَمَ terkibi de alabilirdi. Bu şart ile ilgili başka örnekler de zikrede biliriz.

Mesela:

يَسُرُّنِي عَمَلُكَ الْخَيْرَ “Hayır işlemen beni mutlu ediyor”.

يُعْجِبُنِي قَوْلُكَ الْحَقَّ الْآنَ “Şimdi doğru söylemen hoşuma gidiyor”.

Bu cümleleri şu şekilde de ifade edebiliriz:

يَسُرُّنِي أَنْ تَعْمَلَ الْخَيْرَ “Hayır işlemen beni mutlu ediyor”.

يَسُرُّنِي مَا تَعْمَلُ الْخَيْرَ “Hayır işlemen beni mutlu ediyor”.

يُعْجِبُنِي أَنْ تَقُولَ الْحَقَّ “Doğru söylemen hoşuma gidiyor”.

يُعْجِبُنِي مَا تَقُولُ الْحَقَّ “Doğru söylemen hoşuma gidiyor”.

Burada bir duruma dikkat çekmemiz gerekiyor. O da şudur. أَنْ+فعل gelecek zaman anlamı içiriyor. Ama مَا+فعل şimdiki zaman anlamı içiriyor. Bu yüzden te’kid anlamı içiren mastar, nevi bildiren mastardır. Musağğar mastar ve hadiseye delâlet etmeyen mastar, fiil gibi amel edemez. Çünkü fiil gibi amel eden mastarın yerini أَنْ ve مَا gibi mastar harflerinin alması gerekir. Bu harfler ise zaman anlamı içerir. Ama te’kid, nevi mastarı zaman anlamı içermez. Aynı zamanda musağğar mastar da zaman anlamı içermez. Hadiseye delâlet etmeyen mastarın da zaman anlamı içermesi

mümkün değildir. Bu yüzden biz aşağıdaki cümlelerde mastarların amel etmesini iddia edemeyiz. Bir kaç örneğe bakalım. Mesela:

عَلَّمْتُهُ تَعْلِيمًا الْمَسْأَلَةَ

“Ona meseleyi öğrettim”.

Bu cümlede “mesele” nesnesinin i’râbın nasb nevini kabul etmesi, mastarın te`siri ile değildir. Çünkü burada mastar, anlamı bakımından te’kid ifade eder. Demek ki? burada “mesele” nesnesinin, i’râbın nasb nevini kabul etmesi, mastar ile değil fiil ile ilgilidir.

ضَرَبْتُ ضَرْبَيْنِ اللَّصِّ

“Hırsıza iki kez vurdum”.

Bu cümlede hırsız nesnesi i’râbın nasb nevini kabul etmiştir. Onun i’râbın nasb nevini kabul etmesi mastar ile alakalı değildir. Çünkü burada mastar nevi ifade etmektedir. Nevi bildiren mastar ise fiil gibi amel edemez. Bunun sebebi yukarıda izah edildi. Burada hırsız nesnesinin, i’râbın nasb nevini kabul etmesinin nedeni fiildir.

يُعْجِبُنِي ضَرْبُكَ اللَّصِّ

“Senin hırsıza hafifce vuruşun hoşuma gidiyor”.

Bu cümlede hırsız kelimesi nesnedir. İ’râbın nasb nevini kabul etmiştir. Ama onun i’râbın nasb nevini kabul etmesi mastar ile alakalı değildir. Çünkü mastar musağğar kalıptadır. Bazı dilciler musağğar kalıpta olan mastarın fiil gibi amel etmesini mümkün görmüşlerdir.

- Mastarın ma’mûlünün, mastardan öne geçmesi caiz değildir; Ama mastar kendi fiilinden nâib olduğunda mastarın ma’mûlü mastarın önüne geçebilir.

Mesela:

عَمَلُكَ إِتْقَانًا

“Amelini iyi yap”.

Yahut mastarın ma’mûlü zarf olursa, yahut harfi-cerle mecur isim olursa, o zaman mastarın ma’mûlünün, mastarın önüne geçmesi caizdir.

Mesela:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيِ

“Koşup yürüyecek yaşa gelince”. (Es-saffat:102)

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهَا رَأْفَةٌ

“Onlara acıyacağınız tutmasın”. (En-Nur:2)

- Mastarın amel etmesi için diğer bir şart mastarı niteleyen sıfatın, mastarın ma'mûlundan sonra gelmesidir. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 391-397)
Aşağıdaki örnekte bunu görebiliriz.

سَرَّنِي إِكْرَامَكَ خَالِدًا الْعَظِيمُ

“Senin Halit’e büyük bir ikram etmen beni sevindirdi”.

Bu cümlede الْعَظِيمُ sıfattır ve إِكْرَامُ mastarını niteler. خَالِدًا kelimesi ise ma'mûldür. Bu cümlede mastarın amel etmesi için koşulan şarta aykırı davranılmamıştır.

Yani burada na't men`ûtdan hemen sonra değil, ma'mûlden sonra gelmiştir. Bu da talep edilen şarttır.

Aşağıdaki şiiri dilciler bu kaide için istişhad olarak kullanmışlardır.

إِنَّ وَجْدِي بِكَ الشَّدِيدِ أَرَانِي
عَازِرًا مَنْ عَهَدْتُ فِيكَ عَدُولًا

“Benim sana duyduğum güçlü aşkım

Sana olan aşkımdan dolayı beni kınayan kimseleri benden özür diler kimselere dönüştürdü”. (Sabban, 1997, s. 364)

Bu şiirde الشَّدِيدِ sıfat olarak وَجْدِي mastarını niteler. Ama kaideye uygun olarak hemen ondan sonra değil, mastarın ma'mûlünden sonra gelmiştir.

Biz mastarların bazen kendi fâillerine muzaf olması ile karşılaşırız. O zaman mastarın fâili lafzen mecrur olsa da, mahallen merfu` sayılır. Daha sonra ise mastar kendi mef`ûlünü lafzen mansub yapar .

Mesela:

سَرَّنِي فَهْمٌ زُهَيْرِ الدَّرْسِ

“Zuheyr’in dersi anlaması beni sevindirdi”.

Bazen mastar kendi mef`ûlüne muzaf olur. O zaman mastarın mef`ûlü i'râbın cer nevini lafzen kabul eder. Ama o, mahallen i'râbın nasb nevini kabul etmiş olur.

Cümlede fâil ise i'râbın ref nevini kabul etmiş olur. Aşağıdaki cümlede durum aynen söylediğimiz gibidir.

سَرَّنِي فَهَمَّ الدَّرْسِ زُهَيْرٌ

“Zuheyriin dersi anlaması beni sevindirdi”.

Bazen fâile, yahut mef'ûle muzaf olan mastarları peşlerinden bazı tevâbi`ler takip edebilir. O zaman tevâbi`lerin i'râbın hangi nevini kabul etmesi, metbû`ların lafzına, yahut manasına göre tayin edilir. Bu kaidenin anlaşılması için bazı örneklere bir göz atalım.

سَرَّنِي اجْتِهَادُ زُهَيْرِ الصَّغِيرِ أَوْ الصَّغِيرُ

“Küçük Zuheyri`in çalışması beni sevindirdi”.

Bu cümlede mastar, fâiline muzaf olmuştur. Küçük kelimesi ise Zuheyri kelimesinin sıfatıdır. Bu cümlede “küçük” kelimesinin, i'râbın hem cer, hem de ref nevini kabul etmesi mümkündür. Eğer biz Zuheyri kelimesinin lafzını önemsersek, o zaman küçük kelimesini mecrur yapmak zorundayız. Ama Zuheyri kelimesinin manasını önemsersek, küçük kelimesini merfu` yapmak zorundayız. Çünkü Zuheyri kelimesi fâil olduğu için onun merfu` olması asıldır.

يُعْجِبُنِي إِكْرَامُ الْأُسْتَاذِ الْمُخْلِصِ

“İhlâslı hocaya ikram edilmesi benim hoşuma gidiyor”.

Bu cümlede mastar kendi mef'ûlüne muzaf kılınmıştır. Bu cümlede الْمُخْلِصُ kelimesi mef'ûlün sıfatıdır. Bu sıfat burada i'râbın iki nevini kabul edebilir. Eğer biz أستاذ kelimesinin lafzını öne alırsak, o zaman الْمُخْلِصُ kelimesinin kabul ettiği i'râb nevi i'râbın cer nevi olacaktır. Ama biz أستاذ kelimesinin manasını öne alırsak, o zaman الْمُخْلِصُ kelimesinin kabul ettiği i'râb nevi i'râbın nasb nevi olacaktır.

4.9 Mimli Mastarın Ve İsm-i Mastarın Amel Etmesi

Mimli mastarlar, diğer mastarlar gibi amel ederler. Mastarların ameli için koyulan şartların aynısı, mimli mastarlar için de koyulmuştur. Ama mimli mastarların amel etmesi dilde pek görülen bir şey değildir. Bazı şiiirlerde mimli mastarların amel etmesine rastlanılmıştır. Bu şiiirlerden bazıları aşağıda zikredilmiştir:

أَظْلُومُ إِنَّ مُصَابِكُمْ رَجُلًا
أَهْدَى السَّلَامِ تَحِيَّةَ ظَلْمٍ

Ey Zalum,² selam veren bir kişiye sizin sıkıntı getirmeniz zulümdür. (Hişam, 1985, s. 697)³

Bu şiirde مُصَابِكُمْ mimli mastardır ve رَجُلًا isminin i'râbın nasb nevini kabul etmesini sağlamıştır.

İsm-i mastarlara gelince, onların da amel etmesi aynen mastarların amel etmesi gibidir. Mastarların amel etmesi için hangi şartlar zikredilmişse, ism-i mastarların amel etmesi için de aynı şartlar söz konusudur. Ama ism-i mastarların da amel etmesi dilde az görülen bir durumdur. Aşağıdaki şiirlerde ism-i mastarların fiil gibi amel etmesine rastlanılmıştır.

أَكْفُرًا بَعْدَ رَدِّ الْمَوْتِ عَنِّي
وَبَعْدَ عَطَائِكَ الْمِائَةِ الرَّثَاعَا

“(Beni) ölümden kurtarıp

ve (bana) yüz deve verdikten sonra (sana) nankörlük mü edeyim?” (Sahavi, 1995, s. 741)⁴

Bu şiirde عطاء kelimesi ism-i mastardır ve fiil gibi amel ettiği için المنة kelimesinin i'râbın nasb nevini kabul etmesini sağlamıştır. Bu şiir Umeyr b. Şeyyim`e nispet olunur.

إِذَا صَحَّ عَوْنُ الْخَالِقِ الْمَرْءِ لَمْ يَجِدْ
عَسِيرًا مِنَ الْأَمَالِ إِلَّا مُيسَّرًا

“Yaratanın kişiye yardımını gerçekleştirse,

Her zor olan emelini kolay bulur”. (Efğani, 2003, s. 196)⁵⁻⁶

Bu şiirde عَوْنٌ kelimesi ism-i mastardır. Bu mastar kendi fâiline muzaf olmuş ve cümlede mef'ûlü mansub yapmıştır.

² Burada Zalum kadın ismidir.

³ Şerhu'l-Eşmuni 2/204; Evdahu'l-mesalik 3/174; Şerhu'l-Kafiye 5/127

⁴ Şairin bu şiirde övdüğü kimse Züfer b. el-Kulabi'dir. Züfer şairi esirlikten kurtamak için ona yardım etmiş ve sonra şaire yüz deve vermiştir.

⁵ Diyâu`s-sâlik 3/12; Şerhu`t-teshîl 3/123

⁶ Bu şiirin şairini bulamadım.

بِعَشْرَتِكَ الْكِرَامِ تُعَدُّ مِنْهُمْ
فَلَا تُرَيْنَنَّ لِغَيْرِهِمْ أُلُوقًا

“Kibar kimselerle arkadaşlık yapmakla onlardan sayılırsın.

Onlardan başkasına dost (gibi) görünme”. (Neccar, 2001, s. 6)⁷

Bu şiirde عَشْرَةٌ ism-i mastardır ve fiil gibi amel ederek الْكِرَامِ isminin i'râbın nasb nevini kabul etmesini sağlamıştır. İsm-i mastarın ameline bir hadis-i şerifi örnek olarak gösterebiliriz.

مِنْ قُبْلَةِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ الْوُضُوءُ

“Kişinin karısını öpmesi, abdesti yenilemesini gerektirir”.⁸

Bu hadiste قُبْلَةٌ mastarı, fiil gibi amel etmiş ve امْرَأَةٌ isminin i'râbın nasb nevini kabul etmesini sağlamıştır. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 711)

4.10 Mastarın Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

Mastarın nasıl amel etmesinin gerektiği öğrencilere öğretilirken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle fiil gibi amel eden mastarın fiilinin geçişli, yahut geçişsiz olmasına dikkat edilmeli ve bu, öğrenciye anlatılmalıdır.

Mastarın amel etmesi öğretilirken ikinci dikkat edilecek husus, onun kendi mef'ûlünü harfi-cerle mi, yoksa harfi-cersiz bir şekilde mi aldığına doğru bir şekilde öğrenciye öğretilmesidir.

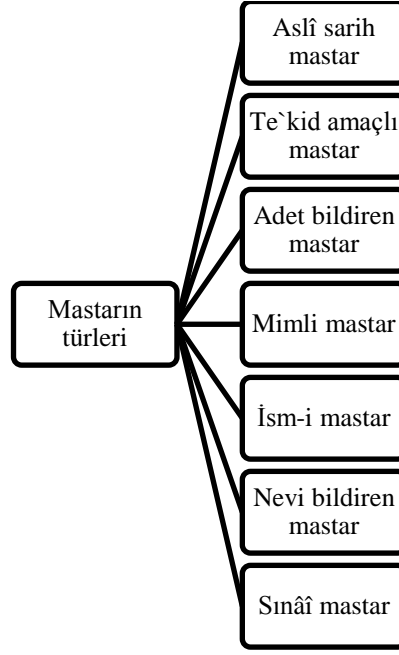
Mastarların fâil ve mahzuflarının, hazfinin caizliği konusu, öğretimde dikkat edilmesi gereken diğer bir konudur.

Sıra mastarın hangi şartlarda amel etmesi gerektiğinin öğretilmesine gelince, en iyi metot daha önce zikri geçen İbn Hişâm'ın tatbik ettiği metot ile konunun izah edilmesidir.

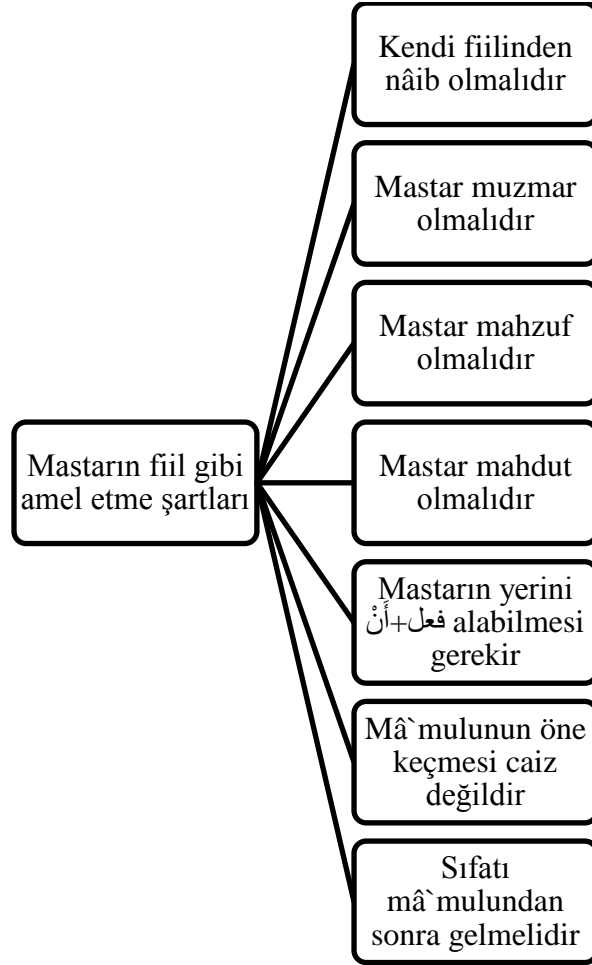
Mastarları ve onların fiil gibi amelini öğrencilere aşağıdaki tablo kullanılarak öğretilebilir.

⁷ Bu şiirin şairini bulamadım.

⁸ el-Muvatta s.42

Şekil 4.1: Mastarın Nevileri

Şekil 4.2: Mastarın Fiil Gibi Amel Ede Bilmesi için şartlar

5. İSM-İ FÂİLİN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ

İsm-i fâilin fiil gibi amel etmesini ele almadan önce, ism-i fâilin ne olduğunu ve nasıl meydana geldiğini açıklamak gerekir. Çünkü ism-i fâilin ne olduğunu iyi bir şekilde açıklamazsak, onun nasıl amel ettiğini anlamamız da zor olur. Bu sebeple ilk önce ism-i fâilin nasıl ve hangi şartlarla meydana geldiği izah edilmelidir.

5.1 İsm-i Fâil Nedir?

Nahiv kitaplarında ism-i fâil hakkında çeşitli tarifler olmasına rağmen, tüm tarifler aynı anlamı ifade etmiştir.

İsm-i fâil ma'lûm fiilden türemiştir ve subûta (الثبوت) delâlet etmez. İsm-i fâil teceddüt

(التجدد) ve hudûsa (الحدوث) delâlet eder.

İsm-i fâil sülâsi fiillerden فاعل vezninde yapılıır.

Mesela:

كَتَبَ - كَاتِبٌ

Sülâsi fiillerin farklı şekilde olmaları, onlardan müştak olan ism-i fâillerin de değişik şekilde gelmesine sebep olmaktadır. Bu farklı yapılaş şekilleri aşağıdaki gibidir.

İkinci kök harfî mu'tel olan fiillerin ism-i fâili yapılırken ikinci kök harfî hemze harfine dönüşür.

Mesela:

بَاعَ → بَاعٌ

صَادَ → صَائِدٌ

قَالَ → قَائِلٌ

Lâkin ikinci kök harfî illetli olan bazı fiillerin ism-i fâilleri yapıldığı zaman, illet harfî hemzeye dönüşmez. Bu fiillerin bazıları aşağıdaki gibidir:

عَاوِرٌ → عَوْرٌ

أَيْسٌ → أَيْسَ

صَايِدٌ → صَيْدٌ

Bazen ism-i fâil kalıbında olan bir isim, ism-i mef'ûl anlamında da kullanılabilir. Bu durum nâdiren de olsa Arap dilinde görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in el-Hakka suresinde buna değinilmiştir.

فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ

“O, razı kalınmış bir yaşam içersinde olacaktır”. (Kâria:17)

Bu âyette رَاضِيَةٍ ism-i fâili مَرُضِيَّةً anlamında kullanılmıştır.

Hutaye bir şiirinde ism-i fâil kalıbında olan bir ismi, ism-i mef'ûl kalıbında kullanmıştır.

دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِئُغَيِّبَهَا
وَأَقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

“Övgüye layık davranışları bırak, onları talep etmek için yola koyulma.

(Kendi evinde) otur. Çünkü sen yediriliyorsun ve giydiriliyorsun”. (Halef, 1990, s. 302)

Bu şiirde الطَّاعِمُ الْكَاسِي ism-i fâili الْمُطْعَمُ الْمَكْسُوُّ anlamında kullanılmıştır.

Sülâsi mezîd fiillerden yapılan ism-i fâillere gelince, onların ism-i fâilleri ma'lûm muzâri fiillerden yapılır. Bu durumda fiilin önündeki muzâri harfi, zammeli mim harfine dönüşür. Sondan bir önceki harf ise kesreli bir harfe dönüşür. Bu kurala uygun bir kaç örnek verebiliriz:

مُسْتَعْفِرٌ مُتَكَلِّمٌ مُجْتَمِعٌ مُسْتَقِيدٌ مُعِينٌ مُعْظَمٌ مُكْرِمٌ

Rubâi sülâsi ve rubâi mezîd fiillerin de ism-i fâilleri bu usul ile yapılandırılır. Bir kaç örneğe bakalım.

مُفْشَعِرٌ مُخْرَجٌ مُنْجِمٌ مُنْجِمٌ مُنْجِمٌ مُنْجِمٌ

Lâkin bazı sülâsi mezîd fiillerin ism-i fâilleri yapılırken son harften bir önceki harf fethalı olarak yazılmıştır. Bu fiiller aşağıdaki gibidir:

Mesela:

مُفْعَمٌ مُسْهَبٌ مُهْتَرٌ مُفْلَحٌ مُحْصَنٌ

أَفْعَلْ vezninde olan bazı sülâsi mezîd fiillerin ism-i fâilleri ise فاعِلٌ kalıbında varit olmuştur.

Mesela:

بَاقِلٌ → أَبَقَلَ   وَارِسٌ → أَوْرَسَ   يَابِعٌ → أَيَبَعَ   عَاشِبٌ → أَعَشَبَ

Eğer أَفْعَلْ , انْفَعَلَ , افْتَعَلَ vezninde olan ve ikinci kök harfi mu'tel olan fiillerden ism-i fâil yapılırsa, onların ism-i fâilleri yapılırken ikinci kök harfler mu'tel olarak kalmalıdır.

Aynı zamanda bu vezinde olan fiillerin ism-i fâilleri, bu fiillerin muzârilerinden yapılır. Böyle fiillerin mazi siğasında illet harfleri, elif harfi ile ifade edilmektedir.

Mesela:

مُحْتَالٌ → اِحْتَالَ   مُنْقَادٌ → انْقَادَ   مُسْتَعِينٌ → اسْتَعَانَ   مُعِينٌ → أَعَانَ

Ecvef fiiller mazi siğasında elif harfi ile değil, و ve ي harfi ile ifade edilmişlerse, onların ism-i fâilleri yapılırken ikinci kök harfi و ve ي harfleri ile ifade edilir. Aşağıdaki fiillerin mazi siğaları, elif harfi ile değil, و ve ي harfleri ile ifade edildiği için onların ism-i fâilleri yapılırken ي ve و harfleri ا harfine dönüşmemiştir.

أَفْعَلْ vezninde olan ecvef fiillere örnek

مُعُولٌ - أَغُولٌ   مُغِيلٌ - أَغِيلٌ   مُحُولٌ - أَحُولٌ   مُحُولٌ - أَحُولٌ   مُرُوحٌ - أَرُوحٌ   مُحُوجٌ - أَحُوجٌ

اِفْتَعَلَ vezninde olan fiillere örnek

مُعْتُونٌ → اِعْتَوَى   مُحْتَوِشٌ → اِحْتَوَشَ   مُزْدَوِجٌ → اِزْدَوَجَ   مُجْتَوِرٌ → اِحْتَوَرَ

اسْتَفْعَلَ vezninde olan fiillere örnek

اسْتَنْبَيْسَ → اسْتَنْبَيْسَ   مُسْتَنْوِقٌ → اسْتَنْوَقَ   مُسْتَنْوِدٌ → اسْتَنْوَدَ   مُسْتَنْصُوبٌ → اسْتَنْصُوبَ   مُسْتَنْبَيْسٌ

Üçüncü kök harfi illetli harfle ifade edilen fiillerin, i'râbın raf ve cer nevini kabul etmiş ism-i fâilleri yapılırken kelimedeki lâmu'l-fiil hafz edilir. Fakat o zaman kelimenin ال takısı ve izâfetten uzak olmaması gerekir.

Mesela:

هَذَا رَجُلٌ دَاعٍ إِلَى الْحَقِّ

“Bu hakka davet eden kişidir”.

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ دَاعٍ إِلَى الْحَقِّ

“Hakka davet eden kişinin yanından geçtim”.

Lâkin bu tür ism-i fâiller i'râbın nasb nevini kabul ettikleri zaman onların sonlarında illet harfi ي harfi olarak meydana çıkar.

Mesela:

رَأَيْتُ رَجُلًا دَاعِيًا إِلَى الْحَقِّ

“Hakka davet eden kişiyi gördüm”.

İsm-i fâil lafzı ve manası itibarı ile muzâri fiilin aynısıdır. Bunun aşağıdaki şekilde anlaşılması gerekir.

İsm-i fâilin manası bakımından muzâri fiilin aynısı olması şu anlama gelir. Mesela: Bir cümlede muzâri fiil, ism-i fâil yerine kullanılabilir. Yani cümleden muzâri fiili silip, onun yerine ism-i fâili koyarsak, manada bir değişme meydana gelmez.

Mesela:

خَالِدٌ يَدَأُبُّ فِي عَمَلِهِ

“Halit kendi işinde çalışıyor”.

Bu cümlede يدأب fiilini, دائب ism-i fâili ile ifade edebiliriz. Bu durumda anlamda hiç bir değişiklik olmaz.

Mesela:

خَالِدٌ دَائِبٌ فِي عَمَلِهِ

İsm-i fâilin lafızca muzâri fiile benzemesine gelince, bu şu şekilde anlaşılmalıdır. يدأب fiiline bakıldığında, bu fiilde birinci harfin meftuh, ikinci harfin sâkin, üçüncü harfin harekeli, dördüncü harfin ise zammeli olduğu görülür. Aynı şekilde دائب ism-i fâiline bakıldığında da bunun böyle olduğunu görürüz. Yani birinci harf meftuh, ikinci harf sâkin, üçüncü harf harekeli, dördüncü harf ise zammelidir. Burada دائب ism-i fâilinin يدأب muzâri fiiline hareke ve sükun bakımından tam uygun olduğu görülmektedir. İsm-i fâilin muzâri fiile lafızca benzemesi ile kastedilen şey de budur. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 162-164)

5.2 İsm-i Fâilin Amel Etmesi İçin Gerekli Olan Şartlar

İsm-i fâil, türediği fiil gibi amel eder. Fiilin müteaddi, ya da lâzım fiil olması arasında hiç bir fark yoktur.

Mesela:

هَلْ مُكْرِمٌ سَعِيدٌ ضَيْوْفَهُ

“Said misafirlerine ikram ediyor mu?”

Bu örnekte ism-i fâil geçişli fiilden türemiş olmasına rağmen, fiil gibi amel etmiş ve cümlede hem fâil, hem de mef’ûlün bihi talep etmiştir.

Geçişsiz fiilden türemiş ism-i fâiller ise fiil gibi amel ettikleri zaman yalnız cümlede fâil talep ederler. Mesela:

خَالِدٌ مُجْتَهِدٌ أَوْلَادُهُ

“Halit`in evlatları çalışıyorlar”.

İsm-i fâil, fiil gibi amel ettiği zaman mastarın kendi fâiline muzaf olduğu gibi, o kendi fâiline muzaf olamaz. Aşağıdaki gibi bir cümleyi söylemek yanlıştır.

Mesela:

هَلْ مُكْرِمٌ سَعِيدٌ ضَيْوْفَهُ

Bir ism-i fâilin fiil gibi amel edebilmesi için belli şartlar vardır. Bu şartlar yerine getirilmezse, ism-i fâil fiil gibi amel edemez. Tâbi` ki, bu şartlar hakkında dilciler ihtilaf etmişlerdir. Biz burada hem şartları zikretmeye, hem de ihtilaflara değinmeye çalışacağız. İsm-i fâilin fiil gibi amel edebilmesi için şartlardan biri onun ال –takısına bitişik olmasıdır. Burada ال takısı, kelime türü olarak ta`rif harfi değil, ismi-mevsul olarak kabul edilir.

İsm-i fâil ال –takısına bitişik olursa, onun başka bir şarta ihtiyacı olmaz. Bu durumda o, hem şimdiki, hem geçmiş, hem de gelecek zamanda olan fiil gibi amel edebilir.

Mesela:

جَاءَ الْمُعْطِي الْمَسَاكِينَ أَمْسَ

“Dün miskinlere (mal) vermiş kişi geldi”.

جَاءَ الْمُعْطِي الْمَسَاكِينَ الْآنَ

“Şimdi miskinlere (mal) veren kişi geldi”.

جَاءَ الْمُعْطِي الْمَسَاكِينَ غَدًا

“Yarın miskinlere (mal) verecek kişi geldi”.

İmriu`l-Kays ‘a ait olan bir şiirde şöyle söylenmiştir:

الْفَاتِلِينَ الْمَلِكِ الْخُلَاجِلَا

خَيْرَ مَعَدِّ حَسَبًا وَنَائِلَا

“Soyca ve ihsanca Meadd`ın en hayırlı,

en yiğit kralını öldürürler”. (Îd, 1999, s. 658)

Lâkin bu hususta dilciler ihtilaf etmişlerdir. Rümâmî ve bir kısım dilcilerin söylediklerine göre, ال –takısından sonra gelen ism-i fâil sıla cümlesi olarak gelirse, onların fiil gibi amel etmesi yalnız mazi zamanda mümkündür. Ama şimdiki ve gelecek zamanda ال –takısından sonra gelen ve sıla cümlesini oluşturan ism-i fâillerin fiil gibi amel etmesi mümkün değildir.

Bazı dilciler ise mutlak şekilde böyle bir durumda ism-i fâilin amelini mümkün saymamışlardır. Bu dilcilere göre bu durumda ism-i fâil mazi olsa bile, fiil gibi amel edemez. Dilci âlim Bedruddin ise babası İbn Mâlik`in “Et-Teshîl” isimli kitabını şerh ederken, önünde ال takısı olan ism-i fâil, sıla cümlesi olarak vaki olduğu zaman onun her üç zamanda fiil gibi amel etmesinin caiz olduğunu yazmaktadır. O, sözünü bitirdikten sonra bütün dilcilerin bu hususta ittifak ettiğini söylemektedir.

Eğer ism-i fâil ال harfine bitişmezse, o zaman belli şartlar altında o kendisinden türediği fiil gibi amel edebilir. Bu şartlar aşağıdaki gibidir:

- İsm-i fâil ya hal, yani zaman bakımından şimdiki zaman anlamı ifade etmelidir.
- Ya da zaman bakımından müstakbel, yani gelecek zaman anlamı ifade etmelidir.

Buradan anlaşılan şudur ki, ism-i fâil mazi anlamında olduğu zaman fiil gibi amel edemez. Bu yüzden aşağıdaki cümleyi bu şekilde söylemek doğru değildir.

هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا أَمْسٍ

Çünkü bu cümlede ism-i fâilin geçmiş zamanda olmasını kanıtlayan bir karine vardır. O karine de أمس kelimesidir. Ama bu cümlede ism-i fâili, mef'ûle muzaf kılarak söylemek caizdir.

Mesela:

هَذَا ضَارِبٌ زَيْدٍ أَمْسٍ

Lâkin İmam Kisâi, Hişâm ve İbn Mada bu hususta farklı görüşe sahiptirler. Bu dilcilere göre ال harfinden mücerret olan ism-i fâilin amel etmesi için onun zaman bakımından mazi olması sorun değildir. Onlar kendi görüşlerini ispatlamak için Kur'an-ı Kerim'in el-Kehf suresinin 18. âyetini delil olarak öne sürmüşlerdir.

وَكَلَبُوهُمْ بَاسِطٌ زِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ

“Onların köpeği mağarada iki elini açmıştır”. (Kehf:18)

Bu dilciler bu âyette fiil gibi amel eden, önünde ال harfi olmayan ism-i fâilin zaman bakımından mazi olduğunu söylemekteydiler.

Lâkin karşı taraf bu dilcilere bu şekilde itiraz etmişlerdir. Burada olayı muhâtabın gözünün önünde canlandırmak için önünde ال olmayan ism-i fâil geçmiş zaman manalı fiil gibi kullanılmıştır. Bu iki şarttan birini kendisinde taşıyan bir ism-i fâilin fiil gibi amel edebilmesi için onun aşağıdaki şartlardan birini ihtiva etmesi vaciptir. Bu şartlar da aşağıdaki gibidir:

Önünde ya nefiy harfi olmalıdır. Ya da önünde istifham harfi olmalıdır. Ya kendinden önceki isme haber olarak varit olması gerekir. Ya kendinden önceki isme sıfat olarak varit olması gerekir. (Carim & Emin, s. 267) Ya da kendinden önceki isme hal olarak varit olması gerekir. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 403)

Bu şartlar eski nahiv kitaplarında “İ'timad” diye isimlendirilir.

Fakat İbn Hişâm “Muğni'l-lebîb an kutubi'l-eârib” isimli kitabında harf-i tariften mücerret olan ism-i fâilin amel etmesi için i'timad şartı konusunda farklı görüş sahibidir. İbn Hişâm söylemektedir ki, i'timad şartı, ism-i fâilin kendi ma'mûlüne i'râbın nasb nevini kabul ettirmesi için gereklidir. Ama harf-i tariften mücerret olan ism-i fâilin fiil gibi amel edip ma'mûlüne i'râbın ref nevini kabul ettirmesi için gerekli değildir.

Buna ek olarak dilci Ahfeş, Tayy kabilesinden bir kişiye nispet edilen bir şiire dayanarak şöyle söylemiştir: Önünde ال olmayan ism-i fâilin fiil gibi amel etmesi için onun “İtimad” şartını içirmesi gerekli değildir. Bunu aşağıdaki şiirde görmek mümkündür.

خَبِيرٌ بَنُو لِهَبٍ فَلَا تَكُ مُلْعِيًّا
مَقَالَةً لِهَبِيَّ إِذَا الطَّيْرُ مَرَّتْ

“Ben-i Lihb biliyorlar ve sen

kuş uçuğu zaman onların sözünü iptal etme”. (Abdulhamid M. M., 2012, s. 404)

Ahfeş’e göre bu şiirde خبير kelimesi fiil gibi amel etmiştir ve به بنو ise onun fâilidir. Lâkin diğer dilciler Ahfeş’in bu iddiasına şu şekilde itiraz etmişlerdir. Burada takdim ve te’hir (تأخير) gerçekleştiği için به بنو kelimesi mübteda, خبير kelimesi ise haberdir.

Şimdi söylediklerimizin her birini bir örnekle açıklayalım.

مَا طَالِبٌ صَدِيقَكَ رَفَعَ الْخِلَافِ

“Senin arkadaşın tartışmanın ortadan kalkmasını istemiyor”.

Bu örnekte ism-i fâilin önünde nefiy harfi kullanılmıştır. Aynı zamanda, ism-i fâil şimdiki zamanı ifade ediyor. Bu iki şartı kendisinde bulunduğu için, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

هَلْ عَارِفٌ أَخُوكَ قَدَرَ الْإِنصَافِ

“Senin kardeşin insafın kıymetini biliyor mu?”

Bu örnekte ism-i fâilin önünde soru harfi kullanılmıştır. Aynı zamanda ism-i fâil burada şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde bulunduğu için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

خَالِدٌ مُسَافِرٌ أَبَوَاهُ

“Halit’in ebeveyni sefer ediyor” .

Bu örnekte ism-i fâil kendisinden önceki isme haber olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i fâil şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde bulundurduğu için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

هَذَا رَجُلٌ مُجْتَهِدٌ أَبْنَاؤُهُ

“Bu, oğulları çalışan bir kişidir”.

Bu örnekte ism-i fâil kendisinden önceki isme sıfat olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i fâil şimdiki zaman ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde bulundurduğu için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

يَخْطُبُ عَلِي رَافِعًا صَوْتَهُ

“Ali, sesini yükselterek hitap ediyor”.

Bu örnekte ism-i fâil kendisinden önceki isme hal olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i fâil şimdiki zaman ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde bulundurduğu için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

Bazen istifham ve mevsuf takdîri olabilir.

Mesela:

مُقِيمٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرِفٌ

“Saîd oturuyor mu, yoksa gitmiş mi?”

Bu cümlede mahzup olan üyeler takdîr edilirse, cümlenin aşağıdaki gibi gelmesi gerekir.

أَمُقِيمٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرِفٌ

Fiil gibi amel eden ism-i fâilin, mevsufunun hazfına gelince, Meymun b. Kays`a ait aşağıdaki şiir buna örnek olarak gösterilebilir.

كَنَاطِحِ صَخْرَةٍ يَوْمًا لِيُوْهِنَهَا
فَلَمْ يَضُرَّهَا وَ أَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

“Kayayı kırmak için boynuzu ile kayaya vuran ama

Kaya değil, kendi boynuzu zarar gören dağ keçisi gibidir”. (Aynî, 2010, s. 1417)

Bu şiirde ناطح ism-i fâilinden önce gelen وعل mevsufu hazf edilmiştir. Mevsuf hazf edilmeden önceki şekli ile şiir aşağıdaki gibidir.

وَعْلٍ نَاطِحِ صَخْرَةٍ

“Boynuzu ile kayaya vuran geyik”

Mevsufu hazf edilen ism-i fâil için başka örnekler de zikredebiliriz.

Mesela:

يَا فَاعِلًا الْخَيْرَ لَا تَنْقَطِعْ عَنْهُ

“Ey hayır yapan, hayır yapmaktan vazgeçme”.

Bu örnekte رجل mevsufu hazfedilmiştir ve cümlenin aslı aşağıdaki gibi kabul edilir.

يَا رَجُلًا فَاعِلًا الْخَيْرَ لَا تَنْقَطِعْ عَنْهُ

“Ey hayır yapan kişi, hayır yapmaktan sakın uzaklaşma”. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 712)

Müteaddi fiilden yapılan ve fiil gibi amel eden ism-i fâil bazen kendi mef’ûlüne muzaf olur.

Eğer ism-i fâilin iki mef’ûlü varsa ve ism-i fâil birinci mef’ûle muzaf olursa, ikinci mef’ûl i’râbın nasb nevini kabul etmelidir.

Mesela:

هَذَا مُعْطِي زَيْدٍ دِرْهَمًا

“Bu, Zeyd’e bir dirhem veriyor”.

Fiil gibi amel eden ism-i fâil, kendi mef’ûlüne muzaf olduğu zaman tabii ki onun muzaf olduğu mef’ûl mecrur olur. Böyle bir mecrur mef’ûldan sonra, mef’ûle tâbi` olan kelime gelirse, tâbi` olan kelimenin kabul ettiği i’râb nevi i’râbın hem cer, hem de nasb nevi olması mümkündür.

O zaman şöyle bir soru ile karşılaşırız. Mecrur mef’ûlün tâbi` kelimesinin ne zaman i’râbın nasb, ne zaman cer nevini kabul etmesi mümkündür?

Eğer biz i’râbın cer nevini kabul etmiş ismin mahallini değil, lafzını esas alırsak, o zaman mef’ûlün tâbi`si i’râbın cer nevini kabul edecektir. Ama biz i’râbın cer nevini kabul etmiş ismin lafzını değil, mahallini esas alırsak, o zaman mef’ûlün tâbi`si i’râbın nasb nevini kabul edecektir.

Bu kaide ile ilgili aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

أَنْتَ مُدْرَسُ النَّحْوِ وَالْبَيَانِ

“Sen nahiv ve beyanı öğretiyorsun”.

Bu cümlede مُدْرَسُ ism-i fâil, النَّحْوُ mef’ûl, الْبَيَانِ ise tâbi` olan kelimedir. Tâbi` kelimenin, i’râbın cer nevini kabul etmesinin sebebi mef’ûlün lafzını esas almamızdan kaynaklanmaktadır.

أَنْتَ مُدْرَسُ النَّحْوِ وَالْبَيَانِ

Sen nahivi ve beyanı öğretiyorsun”.

Bu cümlede مَدْرَسُ ism-i fâil, النَّحْوُ mef’ûl, الْبَيَانُ ise tâbi` kelimedir. Tâbi` kelimenin i’râbın nasb nevini kabul etmesinin sebebi mef’ûlün mahallini esas almamızdan kaynaklanmaktadır.

أَنْتَ مُعِينُ الْعَاجِزِ الْمِسْكِينِ

“Sen miskin olan bir âcize yardım ediyorsun”.

Bu cümlede مُعِينُ ism-i fâil, الْعَاجِزِ mef’ûl, الْمِسْكِينِ ise tâbi` olan kelimedir. Tâbi` olan kelimenin, i’râbın cer nevini kabul etmesinin sebebi mef’ûlün lafzını esas almamızdan kaynaklanmaktadır.

أَنْتَ مُعِينُ الْعَاجِزِ الْمِسْكِينِ

“Sen miskin olan bir âcize yardım ediyorsun”.

Bu cümlede مُعِينُ ism-i fâil, الْعَاجِزِ mef’ûl, الْمِسْكِينِ ise tâbi` olan kelimedir. Tâbi` olan kelimenin, i’râbın nasb nevini kabul etmesinin sebebi mef’ûlün mahallini esas almamızdan kaynaklanmaktadır.

İsm-i fâilin muzaf olduğu mef’ûlün tâbi` kelimesi, ma`tûf kelime olursa, o zaman ma`tûf kelimenin i’râbın nasb nevini kabul etmesinin sebebi, fiilin gizli olarak kabul edilmesindedir.

Mesela:

هَذَا ضَارِبُ زَيْدٍ وَعُمَرَ

“O, Zeyd’e ve Ömer’e vuruyor”.

Bu cümlede ma`tûf kelimenin i’râbın nasb nevini kabul etmesinin sebebi يَضْرِبُ fiilinin takdîri olmasından kaynaklanmaktadır.

Fiil gibi amel eden ism-i fâilin kendi ma’ mûlünden sonra gelmesi caizdir.

Mesela:

أَنْتَ الْخَيْرُ فَاعِلٌ

“Sen hayır yapıyorsun”.

Lâkin ism-i fâil, ال harfine bitişik olursa, yahut muzafun ileyh durumunda olursa, onun ma’ mûlü kendisinden sonra gelmelidir.

Mesela:

هَذَا الْمُكْرِمُ سَعِيدًا

“Bu, Saîd’e yardım ediyor.”

هَذَا وَلَدُ مُكْرِمٍ خَالِدًا

“Bu, Halit`e yardım edenin oğludur”.

Aslî harf-i cerle mecrur olan ism-i fâillerin de kendi ma’mûllerinden sonra gelmesi caiz değildir.

Mesela:

أَحْسَنْتَ إِلَى مُكْرِمٍ عَلِيًّا

“Ali`ye ikram eden kişiye yardım ettim”.

Lâkin mecrur olan ism-i fâilin önündeki harf-i cer zâid olursa, o zaman ma’mûlün ism-i fâilden önce gelmesi caizdir.

Mesela:

لَيْسَ سَعِيدٌ خَالِدًا بِسَابِقٍ

“Saîd, Halid`i geçen değildir”. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 712)

5.3 İsm-i Fâilin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

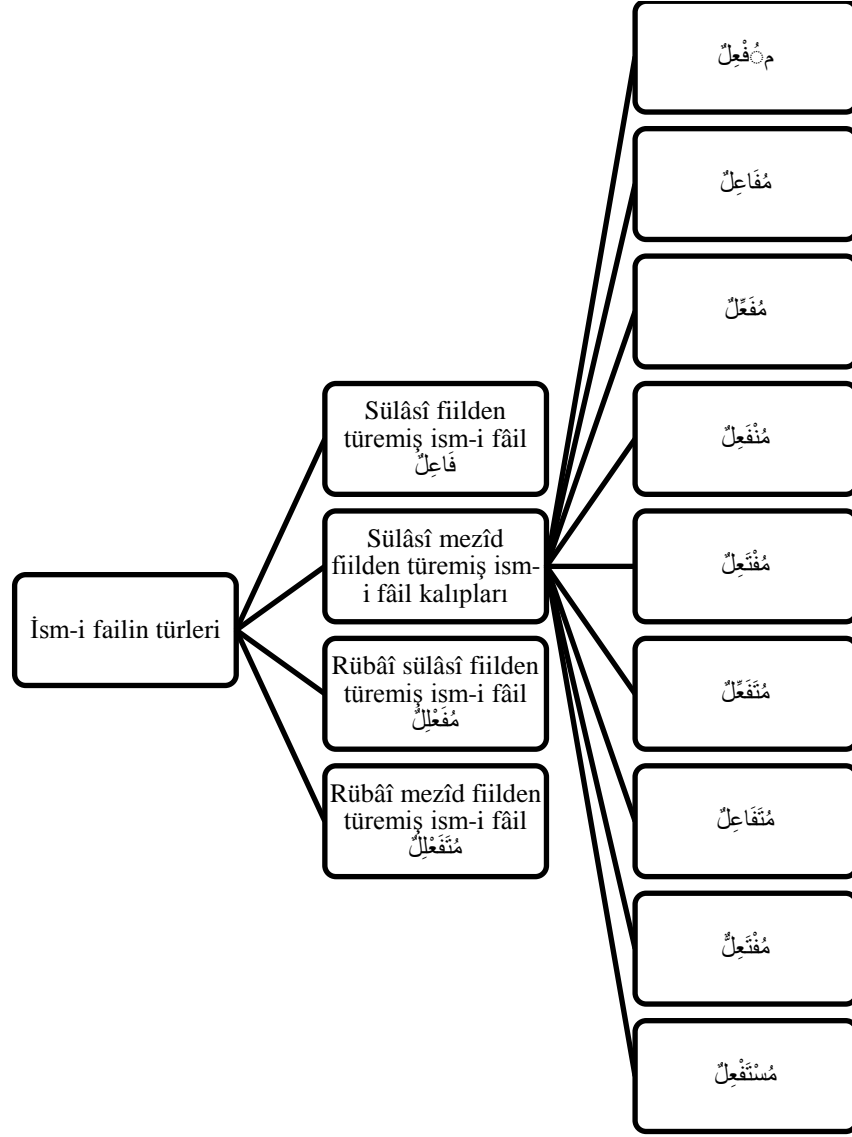
İsm-i fâilin fiil gibi amel ettiği öğretilirken öğrenciye bazı önemli noktaları izah etmek gerekir. Onlar da şu şekilde sıralanabilir:

- İsm-i fâil, tam ve nakıs fiillerden türediği zaman amel edebilir;
- Geçişsiz fiillerden türemiş ism-i fâiller yalnız fâil talep ederler.
- Geçişli fiilden türeyenler ise hem fâil hem, de mef`ûl talep ederler.

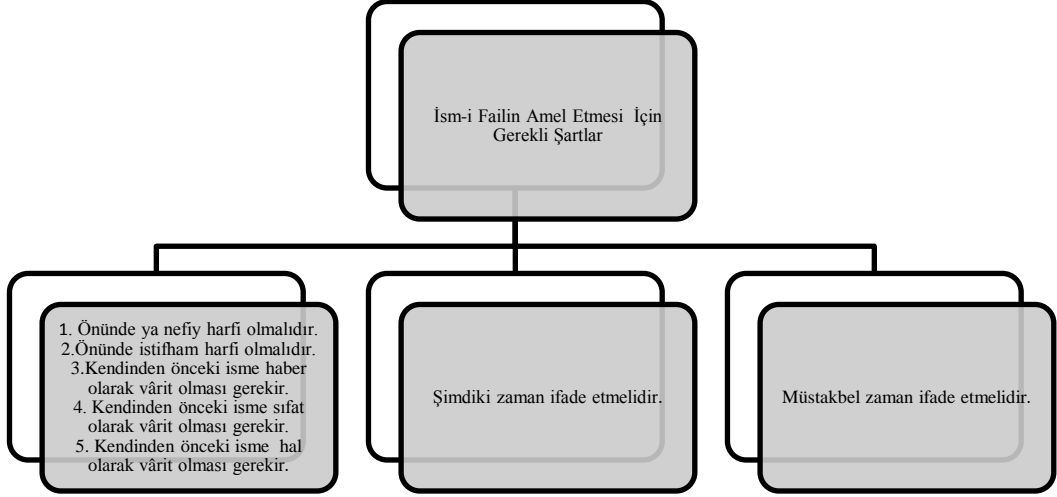
İsm-i failin fiil gibi amel etme konusu öğretilirken öğrenciye ism-i fâilin neden mastar gibi kendi fâiline muzaf olmasının caiz olmaması izah edilmelidir.

Bütün bunlar öğretildikten sonra ism-i fâilin hangi şartlar altında amel etmesi gerektiği bütünüyle öğrenciye izah edilmelidir.

İsm-i fâilin amelinin öğretiminde aşağıdaki tablodan yararlanılabilir.

Şekil 5.1: İsm-i Failin Öğretimi

Şekil 5.2: İsm-i Failin Amel Etmesinin Öğretimi

6. İSMİ-MEF'ÛLÜN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ

İsm-i mef'ûlün fiil gibi amel etmesini açıklamadan önce ism-i mef'ûlün kendisinin ne olduğunu ve nasıl meydana geldiği konusundan bahsedilmesi gerekir. Çünkü ism-i mef'ûlün ne olduğunu iyi bir şekilde belirlenmezse, onun nasıl amel ettiğinin kavranılması da zor olur. Bu sebepten dolayı ilk önce ism-i mef'ûlün nasıl meydana geldiği izah edilmelidir.

6.1 İsm-i Mef'ûl Nedir

İsm-i mef'ûl, meçhul fiilden yapılan bir sıfattır. İsm-i mef'ûl, manaca subût (الثبوت) ve devamlık (الاستمرار) ifade etmez.

İsm-i mef'ûl sülâsi mücerret fiillerden yapıldığı zaman مَفْعُولٌ vezninde yapılır. (Carim & Emin, s. 274)

Mesela:

مَرْمِيٌّ مَدْعُوٌّ مَبِيعٌ مَقُولٌ مَوْعُودٌ مَخْدُولٌ مَنصُورٌ

Diğer fiillerden yapıldığı zaman ise fiil-i muzâri kalıbından yapılır. O zaman muzâriat harfi, zammeli mim harfine dönüşür.

Mesela:

مُسْتَعَانٌ مُنْطَلَقٌ مَدْحَرَجٌ مُسْتَعْفَرٌ مُحْتَرَمٌ مُعْظَمٌ

Öyle fiiller vardır ki, onların ism-i mef'ûlleri ile ism-i fâilleri aynı şekilde yapılır.

Mesela:

مُحْتَلِلٌ مُعْتَدِدٌ مُخْتَارٌ مُحْتَاَجٌ

Bu tür isimlerin ism-i fâil, ya da ism-i mef'ûl olması cümledeki karine vasıtası ile tayin edilir. Bu kelimeler ism-i fâil kabul edilirse, bu durumda bu isimlerin asılları aşağıdaki gibidir.

مُحْتَلِلٌ مُعْتَدِدٌ مُخْتَارٌ مُحْتَاَجٌ

Bu isimler, ism-i mef'ûl olarak kabul edilirse, bu durumda onların aslı aşağıdaki gibidir.

مُحْتَلٌّ مُعْتَدِّدٌ مُخْتَلِّرٌ مُحْتَوَجٌ

İsm-i mef'ûller ya müteaddi, ya da harf-i cerle müteaddi olan fiillerden yapılırlar.

Mesela:

مُشَفَّقٌ عَلَيْهِ مَجْهُولٌ

Fiilin, dahil olduğu kısmın özelliğine göre, fiilden yapılan ism-i mef'ûlün de yapılış şekli farklılık arzeder. Ecvef fiillerin ism-i mef'ûlleri yapılırken, fiilin ikinci kök harfi و olursa, ikinci kök harfinin harekesi bir önceki harfe nakil edilir.

Mesela:

مَقُولٌ → مَقْرُوءٌ → قال

Ecvef fiillerin ism-i mef'ûlleri yapılırken, fiilin ikinci kök harfi ي olursa, ikinci kök harfinin harekesi hafz edilir.

Mesela:

يَبِيعُ → يَبِيعُ → باع

Az da olsa, ikinci kök harfi و olan ecvef fiillerin ism-i mef'ûlleri yapılırken و harfinin üzeri harekeli olarak sabit kalmıştır.

Mesela:

تَوْبٌ مَصْنُوءٌ

مِسْكٌ مَدْرُوفٌ

فَرَسٌ مَقْرُوءٌ

Lâkin bu fiillerin bu şekilde ism-i mef'ûllerinin yapılması semâîdir. Bunlar üzerinde kıyas yapılmaz.

Ben-u Temim kabilesi, ikinci kök harfi ي harfi olan ecvef fiillerin ism-i mef'ûllerini aşağıdaki şekilde söylemişlerdir.

مَذْبُوءٌ مَكْبُوءٌ مَخْبُوءٌ مَبْيُوءٌ

Sonu illetli harfle biten fiillerin ism-i mef'ûlleri yapıldığı zaman, aşağıdaki kaidelere uyulur.

Sonuncu illet harfi ي harfi olursa, üçüncü kök harfinden sonra gelen و harfi, ي

harfine idğam edilir. Yahut kelimenin sonundaki illet harfinin asılı ي harfi olursa ve de bu ي harfi yazıda ا harfi ile ifade edilirse, üçüncü kök harfinden sonra gelen و harfi ي harfine idğam edilir. Bir önceki harf ise kesreli yazılır.

Mesela:

مَرْمِيٌّ → رَمَى مَطْوِيٌّ → طَوَى مَنُهِيٌّ → نَهَى مَرَضِيٌّ → رَضِيَ مَقْوِيٌّ → قَوِيَ

Yukarıda zikrettiğimiz ism-i mef'ûllerin aslı bu şekildedir:

مَرْمُوِيٌّ مَطْوُوِيٌّ مَنُهُوِيٌّ مَرَضُوِيٌّ مَقْوُوِيٌّ

Sonu و harfi ile biten nâkıs fiillerin ism-i mef'ûlleri yapılariken, iki vav harfi arasında idğam olur. Mesela:

مَغْزُوٌّ - غَزَا مَرْجُوٌّ - رَجَا مَدْعُوٌّ - دَعَا

Arap dilinde anlam yönünden مفعول vezninin taşıdığı özellikleri yüklenen dört kalıp daha vardır. Bunlara, mef'ûle nâib olan kalıplar denir. Bu kalıplar da şunlardır.

1. فَعِيلٌ

Bu vezinde olan kelimeler, anlamı bakımından ism-i mef'ûl anlamı ifade eder;

أَسِيرٌ حَبِيبٌ كَحِيلٌ ذَبِيحٌ قَتِيلٌ طَرِيحٌ

Bu vezinde olan ism-i mef'ûllerin müzekker ve müennes cinsleri ayıdır.

Mesela:

رَجُلٌ كَحِيلُ الْعَيْنِ

امْرَأَةٌ كَحِيلُ الْعَيْنِ

Lâkin فَعِيلٌ vezninde olan bu kelimelerin ism-i mef'ûl anlamında olması semâîdir. Bu, فَعِيلٌ vezninde olan diğer kelimelere kıyaslanmaz.

2. فَعْلٌ

Bu kalıpta olan bazı kelimeler ism-i mef'ûl anlamında olur.

Mesela:

رَعِيٌّ طَرِحٌ طَحِنٌ ذَبِحٌ

3. فَعَلٌ

Bu kalıpta olan bazı kelimeler ism-i mef'ûl anlamında olur;

Mesela:

جَلَبَ سَلَبَ عَدَّ جَزَرَ قَنَصَ

فُعَلَةٌ

Bu kalıpta olan bazı kelimeler ism-i mef'ûl anlamında olur.

Mesela:

طُعْمَةٌ مُضْعَةٌ عُرْفَةٌ أَكْلَةٌ

Bu son kalıplar da semâîdir ve onlar üzerinde kıyas yapılmaz.

Mastarların ism-i mef'ûl anlamında kullanmasına gelince, onlara dilde sıkça rastlanılmaktadır.

Mesela:

هَذَا ضَرْبُكَ

Bu cümle aşağıdaki şekilde kabul edilir:

هَذِهِ مَضْرُوبُكَ

“Bu, senin dövdüğündür”.

هَذَا أَكْلُكَ

Bu cümle aşağıdaki şekilde kabul edilir:

هَذَا مَأْكُولُكَ

“Bu, senin yediğindir”.

هَذَا كِتَابُكَ

Bu cümle aşağıdaki şekilde kabul edilir:

هَذَا مَكْتُوبُكَ

“Bu, senin yazdığındır”.

هَذَا عِلْمُكَ

Bu, cümle aşağıdaki şekilde kabul edilir:

هَذَا مَعْلُومُكَ

“Bu, senin bildiğindir”.

هَذَا عَمَلُكَ

Bu cümle aşağıdaki şekilde kabul edilir:

هَذَا مَعْمُولٌكَ

“Bu, senin yaptığıdır”. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 165-167)

6.2 İsm-i Mef’ûlün Amel Etmesi İçin Gerekli Şartlar

İsm-i mef’ûl, meçhûl fiilin ameli gibi amel eder. Bu durumda, o kendisinden sonra bir nâib-i fâile i’râbın ref nevini kabul ettirir.

Mesela:

عَزَّ مَنْ كَانَ مُكْرَمًا جَارُهُ

“Komşusu cömert olan izzetli olmuştur”.

عَزَّ مَنْ كَانَ مُحْمُودًا جَوَارُهُ

“Komşusu iyi olan izzetli olmuştur”.

Fiil gibi amel eden ism-i mef’ûlü kendi ma’ mûlüne muzaf kılmak caizdir.

Mesela:

عَزَّ مَنْ كَانَ مُحْمُودَ الْجَوَارِ

“Komşusu iyi olan izzetli olmuştur”.

عَزَّ مَنْ كَانَ مُكْرَمَ الْجَارِ

“Komşusu cömert olan izzetli olmuştur”. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 712)

İsm-i mef’ûl, fiil gibi amel ettiği zaman mastarın kendi fâiline muzaf olduğu gibi o, kendi nâib-i fâiline muzaf olamaz.

Bir ism-i mef’ûlün meçhûl fiil gibi amel edebilmesi için belli şartlar vardır. Bu şartlar yerine getirilmezse, ism-i mef’ûl meçhûl fiil gibi amel edemez.

Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür.

- İsm-i mef’ûlün meçhûl fiil gibi amel edebilmesi için şartlardan biri, onun ال -a bitişik olmasıdır. Burada ال kelime türü olarak tarif harfi değil, ism-i mevsûl olarak kabul edilir. İsm-i mef’ûl ال -a bitişik olursa, onun başka hiç bir şarta ihtiyacı olmaz. Bu durumda o, hem şimdiki, hem geçmiş, hem de gelecek zamanda meçhûl fiil gibi amel edebilir.

- Eğer ism-i mef'ûl ال -takısına bitişmezse, bu durumda belli şartlar altında o kendisinden türediği fiil gibi amel edebilir. Bu şartlar aşağıdaki gibidir.
- İsm-i mef'ûl ya hal, yani zaman bakımından şimdiki zaman anlamı ifade etmelidir.
- Ya da zaman bakımından müstakbel, yani gelecek zaman anlamı ifade etmelidir.

Buradan anlaşılan şudur ki, ism-i mef'ûl, mazi anlamında olduğu zaman meçhûl fiil gibi amel edemez. Bu yüzden cümleyi aşağıdaki şekilde söylemek doğru değildir.

زَيْدٌ مَضْرُوبٌ أَخُوهُ أَمْسٍ

Bu iki şarttan birini kendisinde taşıyan bir ism-i mef'ûlün meçhûl fiil gibi amel edebilmesi için onun aşağıdaki şartlardan birini ihtiva etmesi vaciptir. Bu şartlar aşağıdaki gibidir.

Önünde ya nefiy harfi olmalıdır. Ya önünde istifham harfi olmalıdır. Ya kendinden önceki isme haber olarak varit olmalıdır. Ya kendinden önceki isme sıfat olarak varit olmalıdır. Ya da kendinden önceki isme hal olarak varit olmalıdır.

Bu şartlar eski nahiv kitaplarında “İtimad” diye adlandırılır.

Şimdiye geçen kaideleri örneklerle açıklayalım. Şöyle ki:

مَا مَضْرُوبٌ أَخُوكَ

“Kardeşin vurulmuyor”.

Bu örnekte, ism-i mef'ûlün önünde nefiy harfi kullanılmıştır. Aynı zamanda ism-i mef'ûl manası bakımından şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde bulundurduğu için o, kendisinden türetildiği fiil gibi amel etmiştir.

هَلْ مَعْرُوفٌ أَخُوكَ الْآنَ

“Kardeşin tanınıyor mu şu an?”

Bu örnekte ism-i mef'ûlün önünde soru harfi kullanılmıştır. Aynı zamanda ism-i mef'ûl manası bakımından şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şart kendisinde bulunduğu için o, kendisinden türetildiği fiil gibi amel etmiştir.

حَالِدٌ مَضْرُوبٌ أَبَوَاهُ

“Halit`in ebeveyni dövülüyor”.

Bu örnekte ism-i mef'ûl kendisinden önceki isme haber olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i mef'ûl manası bakımından şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şart kendisinde bulunduğu için o, kendisinden türetildiği fiil gibi amel etmiştir.

هَذَا رَجُلٌ مَضْرُوبٌ أَبْنَاوَهُ

“Bu, oğulları dövülen bir kişidir”.

Bu örnekte ism-i mef'ûl kendisinden önceki isme sıfat olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i mef'ûl manası bakımından şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şart kendisinde bulunduğu için o, kendisinden türetildiği fiil gibi amel etmiştir.

يَخْطُبُ عَلِيٌّ مَرْفُوعًا صَوْتَهُ

“Ali, sesini yükselterek konuşuyor”.

Bu örnekte ism-i mef'ûl kendisinden önceki isme hal olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i mef'ûl şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şart kendisinde bulunduğu için o, kendisinden türetildiği fiil gibi amel etmiştir.

Bazen istifham ve mevsuf takdîri olabilir.

Mesela:

مَضْرُوبٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرِفٌ

“Saîd dövülüyor mu, yoksa gitmiş mi?”

Bu cümlede mahzûf olan üyeler açık olarak ibarede yer alırsa, aşağıdaki şekilde takdîr edilebilir.

أَمْ مَضْرُوبٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرِفٌ

Aktardıklarımıza ilaveten nahiv kitaplarında ism-i mef'ûl ile ilgili başka kaideler de anlatılmaktadır. Şöyle ki:

- Fiil gibi amel eden ism-i mef'ûlün kendi ma'mûlundan sonra gelmesi caizdir.
- Lâkin ism-i mef'ûl ل-a bitişik olursa, ya da muzafun ileyh durumunda olursa, onun ma'mûlünün kendisinden sonra gelmesi gerekir.
- Aslî harf-i cerle mecrur olan ism-i mef'ûllerin de ma'mûllerinden sonra gelmesi caiz değildir.
- Lâkin mecrur olan ism-i mef'ûlün önündeki harf-i cer zâid olursa, bu durumda ma'mûlün ism-i fâilden önce gelmesi caizdir.

İsm-i mef'ûlün türediği fiil, iki mef'ûl alan müteaddi fiil ise, bu durumda fiil gibi amel eden ism-i mef'ûl birinci mef'ûlü, nâib-i fâil gibi, ikinci mef'ûlü ise mef'ûl gibi alır. Bu durumda birinci mef'ûl, nâib-i fâil olduğu için i'râbın ref nevini, ikinci mef'ûl ise i'râbın nasp nevini kabul eder.

Mesela:

المُعْطَى كِتَابًا يُفْرَحُ

“Kendisine kitap verilen (kişi) sevinir”.

Bu cümlede nâib-i fâil gizli zamir ile ifade edilmiştir. Bu zamirin ait olduğu yer المعطى isminin önündeki ال ism-i mevsûlüdür. Kitap kelimesi ise burada mef'ûlün bih rolündedir.

Diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da dilciler ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri hususlar şu şekildedir:

Bu konu yukarıda açıklanırken ism-i mef'ûlün fiil gibi amel etmesinin iki şekilde olabileceği söylenmişti. Bu da ya elif-lamdan mücerret olur, ya da önünde elif-lam olur. Şayet ism-i mef'ûlün önünde elif-lam olmazsa, o zaman onun fiil gibi amel etmesi için iki zamandan birinde olması vaciptir. O iki zamandan biri hal, yani şimdiki zaman olmalı, diğeri de gelecek zaman olmalıdır. Bu kural birçok dilcinin görüşüdür. Ama dilcilerden Kisâi bu kaideye muhalif olmuştur. Onun görüşüne göre elif-lamdan mücerret olan ism-i mef'ûl geçmiş zamanda olsa bile onun fiil gibi amel etmesi mümkündür. Kisâi'nin bu görüşüne göre aşağıdaki şekilde söylenen cümle doğrudur.

جَاءَ مَضْرُوبٌ عَبْدُهُ أَمْسَ

“Dün kölesi dövülmüş kişi geldi”.

İkinci ihtilafa gelince, bu ihtilaf da şundan ibarettir.

Biz konu anlatılırken önünde elif-lam olan ism-i mef'ûlün amel etmesi için onda i'timad şartının vacip olmasından bahsedilmişti. Ama dilci âlimlerden Ahfeş, önünde elif-lam olmayan ism-i mef'ûlün amel etmesi için i'timad şartını şart koşmamıştır. Bu yüzden Ahfeş'e göre, aşağıdaki cümle doğrudur.

مَضْرُوبٌ زَيْدَانَ

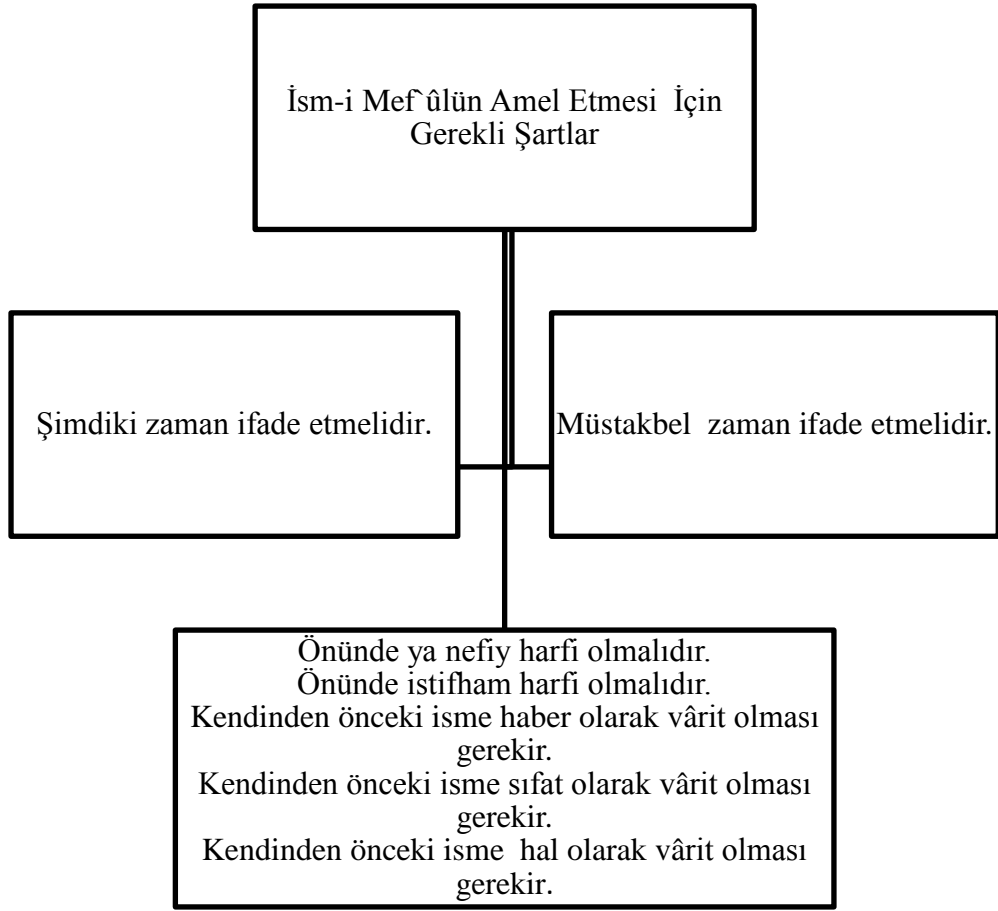
6.3 İsm-i Mef'ûlün Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

İsm-i mef'ûlün amel etmesini öğrenmek için ilk önce öğrenciye fiillerin meçhul kalıbının öğretilmesi gerekir. Çünkü ism-i mef'ûl meçhul fiil gibi amel ettiği için onun talep ettiği cümle ögesi naib-i fâil gibi kabul edilir. Bu yüzden bu konu öğretilmeden önce öğrenciye meçhul fiil ve naib-i fâil konusu detaylı bir şekilde öğretilmelidir.

Bu konunun öğretilmesini kolaylaştıran bazı hususlar vardır. Mesela, bu konu öğretilmeden önce öğrenciye izafetin ne olduğu açıklanmalıdır. Çünkü bu konuda ism-i mef'ûlün kendi ma`mûlüne muzaf olmasından da bahsedilir. Öğrenci izafetin ne olduğunu önceden bilmezse, tabii ki, bu konuda ism-i mef'ûlün ma`mûlüne muzaf olmasını da kavramakta güçlük çeker.

Aynı zamanda konuya ek olarak ۱ ile ifade edilen ism-i mevsûlün de öğrenciye önceden öğretilmesi önemlidir. Çünkü ism-i mef'ûlün fiil gibi amel etmesi için koyulan şartlar içersinde onun karşısında ۱ ism-i mevsûlünün kullanılmasından bahsedilir.

“İtimad” konusuna gelince, bu konu öğrenciye öğretilirken ilk önce öğrenciye nefiy, istifham edatlarından bahsedilemesi gerekir. Konunun öğretiminde aşağıdaki tablo kullanılabilir.

Şekil 6.1: Öğretimde Talep Edilen Şartlar

7. İSM-İ MÜBÂLAĞANIN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ

İsm-i mübâlağanın fiil gibi amel etmesini zikretmeden önce ism-i mübâlağanın kendisi nedir ve nasıl meydana gelir konusundan bahsetmemiz gerekir. Çünkü ism-i mübâlağanın ne olduğunu iyi bir şekilde belirlemezsek, onun nasıl amel etmesi gerektiğini anlamamız zor olur. Bu sebeple ilk önce bizim ism-i mübâlağa konusunu öğrenmemiz gerekir.

7.1 İsm-i Mübâlağa Nedir

Mübâlağa ismi manası itibarı ile mübâlağaya, abartıya delâlet eder.

Mesela:

عَلَّامَةٌ “Çok bilgili kişi”

أَكُولٌ “Çok yiyen kişi”

Mübâlağa isminin on bir vezni vardır. Bu vezinler klasik Arapçada صيغ المبالغة olarak isimlendirilmiştir. Bu vezinler aşağıdaki gibidir:

→ فَعُولٌ مِسْكِينٌ → مَفْعِيلٌ فَهَامَةٌ → فَعَالَةٌ صِدِّيقٌ → فَعِيلٌ مِفْضَالٌ → مِفْعَالٌ جَبَّارٌ → فَعَالٌ شَرُوبٌ

فَيُومٌ → فَيُعُولٌ فُدُوسٌ → فُعُولٌ كُبَّارٌ → فُعَالٌ حَزِيرٌ → فَعِيلٌ عَلِيمٌ → فَعِيلٌ

Bu vezinlerin hepsi semâîdir. Bundan dolayı bunların üzerinde kıyas yapmak mümkün değildir. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 174)

7.2 İsm-i Mübâlağanın Amel Etme Şartları

Mübâlağa isminin fiil gibi amel etmesi, Arap dilinde görülen bir dil olayıdır. İsm-i mübâlağa fiil gibi amel ettiği zaman kendisinin hem fâil, hem de mef’ûlün bih alması gerekir. Mesela:

زَيْدٌ أَكُولٌ الطَّعَامَ

“Zeyd çok yemek yiyor”.

İsm-i mübâlağa, fiil gibi amel ettiği zaman, mastarın kendi fâiline muzaf olduğu gibi o, kendi fâiline muzaf olamaz. Bir ism-i mübâlağanın fiil gibi amel edebilmesi için belli şartlar vardır. Bu şartlar yerine getirilmezse, ism-i mübâlağa fiil gibi amel edemez.

Bu şartlar aşağıdaki gibidir.

- İsm-i mübâlağanın fiil gibi amel edebilmesi için öne sürülen şartlardan biri onun ال – takısına bitişik olmasıdır. Burada ال kelime türü olarak tarif harfi değil, ism-i mevsûl olarak kabul edilir. İsm-i mübâlağa ال – takısına bitişik olursa, onun başka hiç bir şarta ihtiyacı olmaz. Bu durumda o, hem şimdiki, hem geçmiş, hem de gelecek zamanda olan fiil gibi amel edebilir.
- Eğer ism-i mübâlağa ال -takısına bitişmezse, bu durumda belli şartlar altında o, kendisinden türediği fiil gibi amel edebilir. Bu şartlar aşağıdaki gibidir.
  - İsm-i mübâlağa zaman bakımından hal, yani şimdiki zaman anlamını ifade etmelidir.
  - İsm-i mübâlağa zaman bakımından müstakbel, yani gelecek zaman anlamı ifade etmelidir.

Buradan anlaşılan şudur ki, ism-i mübâlağa mazi anlamında olduğu zaman fiil gibi amel edemez. Bundan dolayı cümleyi şu şekilde söylemek doğru değildir.

رَيْدٌ أَكُولُ الطَّعَامِ أَمْسٍ

“Zeyd dün yemeği çok yedi”.

Bu iki şarttan birini kendisinde taşıyan bir ism-i mübâlağanın fiil gibi amel edebilmesi için onun aşağıdaki şartlardan birini ihtiva etmesi vaciptir. Bu şartlar da aşağıdaki gibidir.

- Önünde nefiy harfi olmalıdır.
- Önünde istifham harfi olmalıdır.
- Kendinden önceki isme haber olarak gelmiş olmalıdır.
- Kendinden önceki isme sıfat olarak gelmiş olmalıdır.
- Kendinden önceki isme hal olarak gelmiş olmalıdır.

Bu şartlar eski nahiv kitaplarında “İtimad” diye adlandırılmıştır. Şimdi söylediklerimizin her birine bir örnek verelim.

مَا أَكُولُ أَخُوكَ

“Kardeşin çok yemiyor”.

Bu örnekte ism-i mübâlağanın önünde nefiy harfi kullanılmıştır. Aynı zamanda ism-i mübâlağa burada şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde barındırdığı için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

هَلْ أَكُولُ أَخُوكَ الْآنَ

“Kardeşin şimdi çok yiyor mu?”

Bu örnekte ism-i mübâlağanın önünde soru edatı kullanılmıştır. Aynı zamanda ism-i mübâlağa burada şimdiki zaman ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde barındırdığı için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

خَالِدٌ أَكُولٌ خُبْرَهُ

“Halit ekmeğini çok yiyor”.

Bu örnekte ism-i mübâlağa kendisinden önceki isme haber olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i mübâlağa şimdiki zaman ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde barındırdığı için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

هَذَا رَجُلٌ أَكُولٌ خُبْرَهُ

“Bu, ekmeğini çok yiyen bir kişidir”.

Bu örnekte ism-i mübâlağa kendisinden önceki isme sıfat olarak gelmiştir. Aynı zamanda ism-i mübâlağa burada şimdiki zamanı ifade etmektedir. Bu iki şartı kendisinde barındırdığı için o, kendisinden türediği fiil gibi amel etmiştir.

Bazen istifham ve mevsuf takdîri olarak cümlede kullanılabilir.

Mesela:

أَكُولٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرَفٌ

“Saîd çok yiyor mu, yoksa gitmiş mi?”

Bu cümlede mahzûf olan üyeler açık olarak ibarede yer alırsa, aşağıdaki şekilde takdîr edilebilir.

أَكُولٌ سَعِيدٌ أَمْ مُنْصَرَفٌ

İsm-i mübâlağa ile ilgili bir kaç kaideye dikkat etmemiz gerekiyor. Fiil gibi amel eden ism-i mübâlağanın kendi ma'mûlünden sonra gelmesi caizdir. Lâkin ism-i

mübâlağa ﺍ –a bitişik olursa, yahut muzafun ileyh durumunda olursa, onun ma'mûlü kendisinden sonra gelmelidir.

Aslî harf-i cerle mecrur olan ism-i mübâlağanın da ma'mûllerinden sonra gelmesi caiz değildir. Lâkin mecrur olan ism-i mübâlağanın önündeki harf-i cer zâid olursa, o zaman ma'mûlün ism-i mübâlağadan önce gelmesi caizdir. İsm-i mübâlağanın türediği fiil iki mef'ûl alan müteaddi fiil ise, o zaman fiil gibi amel eden ism-i mübâlağa her iki mef'ûlü nasb eder. (https://egyfast.blogspot.com/2015/04/blog-post_97.html, 2015)

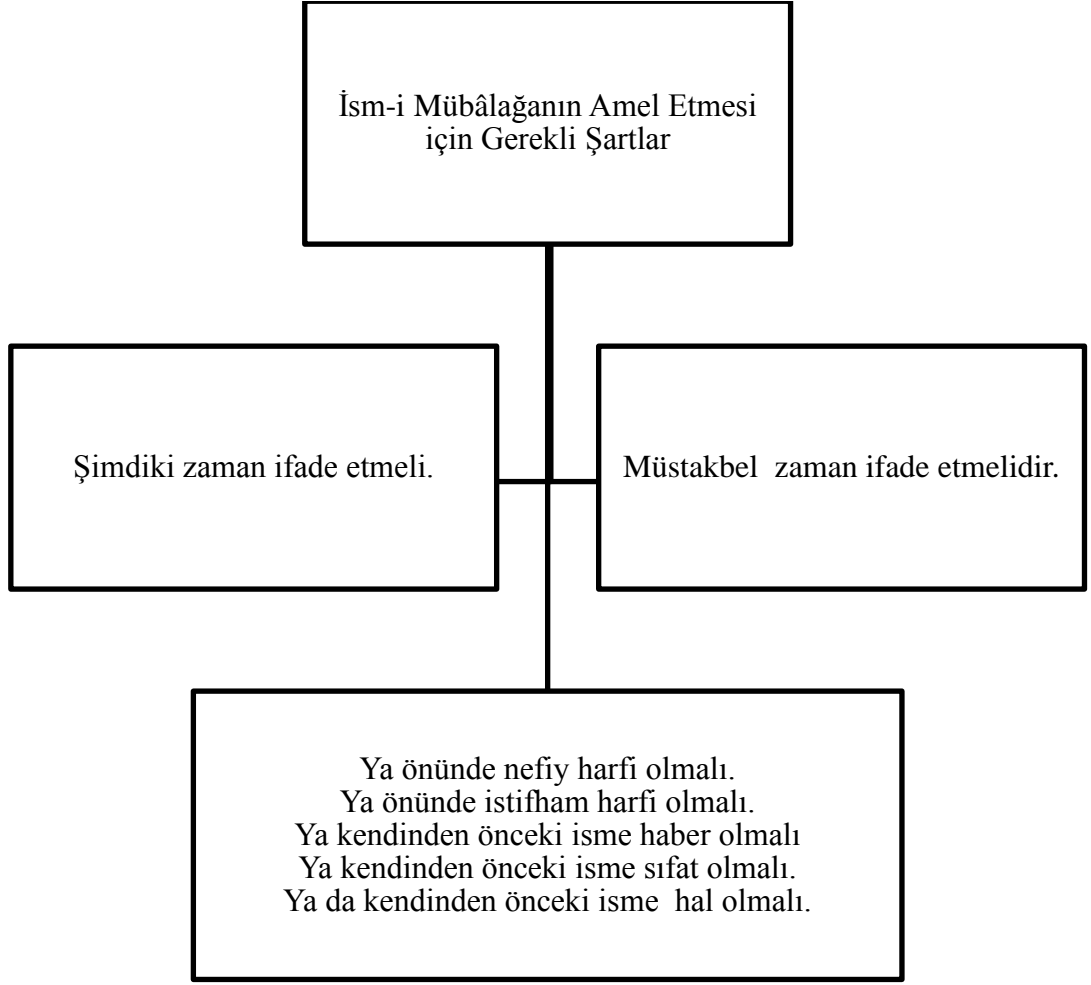
7.3 İsm-i Mübâlağanın Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

İsm-i mübâlağanın öğretimine gelince, onun kalıpları sayısı bakımından az olduğu için öğretmenin bu kalıpları kısa bir zaman diliminde öğrencilere öğretmesi mümkündür. İsm-i mübâlağa kalıplarının öğrenciler tarafından ezberlenmesinin kolaylaştırılması için öğretmenin her kalıba uygun bir kaç örnek zikretmesi gereklidir. İsm-i mübâlağa kalıpları öğrenildikten sonra onun hangi şartlar ile amel etmesi gerektiği öğretilmelidir.

İlk önce öğretmen, önünde ﺍ kullanılan ism-i mübâlağanın nasıl amel ettiğini öğretmelidir. Çünkü önünde ﺍ harfi olan ism-i mübâlağanın amelinde hiç bir şarta gerek kalmadığından dolayı onun öğretimi daha kolaydır. Eğitimde ise kolaydan zora doğru ilerlemenin her zaman olumlu sonuçlar verdiği aşikardır.

Önünde ﺍ olan ism-i mübâlağanın öğretimine gelince, öğretmen öğrencilere öncelikle Arap dilindeki zaman anlayışını izah etmeli ve öğrencilerde nefiy, istifham harfleri ile bağlı bir tasavvur bilinci yerleştirmelidir. Aynı zamanda, Arap dilinde sıfat, hal ve haberin ne olduğunu izah etmelidir. Çünkü bütün bunlar önünde ﺍ harfi olan ism-i mübâlağanın fiil gibi amel etmesi için öne sürülen şartlardır. Bunlar anlaşılmadan önünde ﺍ olan ism-i mübâlağanın fiil gibi amel etmesinin öğretimi zorlaşır. Belki de öğretimi imkansız hale gelir.

Öğretmen ism-i mübâlağanın öğretiminde, sınıfıçi etkinliklerde aşağıdaki tablodan yararlanabilir.

Şekil 7.1: İsm-i Mefulların Fiil Gibi Kullanılması İçin Gerekli Şartlar

8. SIFAT-I MÜŞEBBEHENİN AMELİ

Sıfat-ı müşebbehenin fiil gibi amel etmesini ele almadan önce sıfat-ı müşebbehenin ne olduğu ve nasıl meydana geldiği konusunu açıklamamız gerekir. Çünkü sıfat-ı müşebbehenin ne olduğunu iyi bir şekilde belirlemezsek, onun nasıl amel ettiğini anlamamız zorlaşır. Bundan dolayı sıfat-ı müşebbehe konusunun iyi öğrenilmesi ve öğretilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

8.1 Sıfat-ı Müşebbehe Nedir

Sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâile benzediği için bu adı almıştır. Sıfat-ı müşebbehe geçişsiz fiilden türetilir. Sıfat-ı müşebbehe öyle bir sığata delâlet eder ki, delâlet ettiği sıfat isimde sabit kalır ve değişmez. Sıfat-ı müşebbehe de fiil gibi zamana delâlet etmez. Zamana delâlet eden sıfat ise sıfat-ı müşebbehe değil, sıfat-ı âriza (عارضه) diye adlandırılır. Sıfat-ı müşebbehenin ism-i fâile benzeme sebebi onun ism-i fâil gibi tesniye, cem-i müzekker ve cem-i müennes olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Sıfat-ı müşebbehenin böyle bir isim ile isimlenmesinin diğer bir sebebi de onun ism-i fâil gibi kendisinden sonra gelen mârife ismi, mef'ûla benzerlik üzere (على التشبيه) nasb edebilmesidir. Sıfat-ı müşebbehe bu yönü ile bir mef'ûl alan geçişli fiillere benzemiş olur.

Mesala:

زيد حسنٌ وجهاً

Sıfat-ı müşebbehe bazen فَعْلٌ – يَفْعُلُ vezninde olan fiillerden türer.

Mesela: أَكْحَلٌ – كَجَلٌ

Bazen de فَعْلٌ – يَفْعُلُ vezninde olan lâzım fiillerden türer. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 168)

Mesela: شَرُفٌ - شَرِيفٌ

Sıfat-ı müşebbehenin başka vezinlerde olan fiillerden türemesi nâdiren görülmektedir.

Mesela:

حَرَصَ- يَحْرِصُ- حَرِصٌ   ضاق يضيق- ضَيْقٌ   ساد- يسود- سَيْدٌ

Sıfat-1 müşebbehinin sülâsi mücerret fiillerin üzerinde kıyasi olarak türemesi dört vezinde gerçekleşir. Bu vezinler aşağıdaki gibidir.

- أَفْعَلٌ

Bu vezinde olan sıfat-1 müşebbeheler فَعِلٌ vezinde olan lâzım fiillerden kıyâsî olarak türer. Bu vezinde olan sıfat-1 müşebbeheler süslenmeye, renge ve doğuştan olan zâhiri kusura delâlet eder. Mesela:

كُور- أَعْمَى   Şaşı- أَعْوُرُ   Aksak- أَعْرَجُ   Kırmızı- أَحْمَرُ

Bu isimlerin müennesleri فَعْلَاءُ vezinde yapılır. Mesela:

عَمِيَاءُ   عَوْرَاءُ   عَرَجَاءُ   حَمْرَاءُ

Lâkin شَعِبٌ ve حَدِبٌ sıfat-1 müşebbeheleri شَعِبٌ ve حَدِبٌ fiillerinden türemiştir. Bu, Arapçada şaz olarak kabul edilir.

Aynı zamanda أَحْمَقُ sıfat-1 müşebbehesinin de أَفْعَلٌ vezinde yapılması şaz sayılır. Çünkü ahmaklık zâhiri değil, bâtini bir kusurdur.

- فَعْلَانُ

Bu vezinde olan sıfat-1 müşebbeheler dolu (امتلاء) ve boş olmaya (خلو) delâlet eden lâzım fiillerden türer. Ya da hastalık olmayan bâtini duyguya delâlet eder. Bir kaç örnek verelim.

Mesela: عَطْشَانٌ

Bu kelime boş olmaya (خلو) delâlet eder.

Mesela: عَضْبَانٌ

Bu kelime hastalık olmayan bâtini bir duyguya delâlet eder.

- فَعِلٌ

Bu kalıpta olan sıfat-1 müşebbeheler de فَعِلٌ vezinde olan fiillerden türer ve anlamı bakımından bâtini hastalıklara delâlet eder. Bâtini hastalıklar ise bazen cismani, bazen ahlaki olur. Mesela:

Aşağıdaki sıfat-1 müşebbeheler cismani hastalıklara delâlet eder.

وَجَعٌ “Ağrısı olan”.

مَغِصٌ “Bağırsaklarında ağrısı olan”.

تَعِبٌ “Yorulmuş”.

حَوِيٌّ “Çok hüznünlü”.

دَوِيٌّ “Hasta”.

Aşağıdaki sıfat-1 müşebbeheler ise ahlaki hastalıklara delâlet eder.

شَرِسٌ “Kaba”.

لَحِزٌ “Cimri”.

بَطْرٌ “Nankör”.

Bazen sıfat-1 müşebbehe فَعْلٌ kalıbında olmak yerine, tahfff edilerek فَعْلٌ kalıbında olur. Mesela:

فَطْنٌ   شَكْسٌ   نَدَسٌ

Bu kelimeler semâfidir ve üzerlerinde kıyas yapılamaz.

- فَعِيلٌ

Bu kalıpta olan sıfat-1 müşebbeheler فَعْلٌ – فَعْلٌ babında olan sülâsi fiillerden türer.

Mesela:

رئيسٌ   حكيمٌ   حليمٌ   سميحٌ   حقيرٌ   عظيمٌ   كريمٌ

Bazen bu fiil babından türeyen sıfatlar فَعِيلٌ vezninde değil, فَعْلٌ vezninde gelir.

Mesela:

حَسِينٌ

سَمِجٌ

طَهْرٌ

Bazen فَعْلٌ vezninde olabilirler.

Mesela:

حَسَنٌ   بَطْلٌ

Bazen bu sıfatlar فَعَالٌ vezninde olurlar.

Mesela:

رَزَانٌ   حَسَانٌ   جَبَانٌ

Öyle sıfat-1 müşebbeheler vardır ki, فاعل vezninde gelirler. Bu sıfat-1 müşebbehenin hudûs (حدوث) ve teceddüd (تجدد) manasına delâlet etmesi gerekir, o zaman sıfat-1 müşebbehe فاعل vezninde gelir. Mesela:

طَارِبٌ   ضَاجِرٌ   فَارِحٌ

İsm-i fâil ve ism-i mef'ûl vezninde gelen, devamlılık ve sebat (الثبوت) ifade eden bütün kelimeler de sıfat-ı müşebbehe sayılır. Mesela:

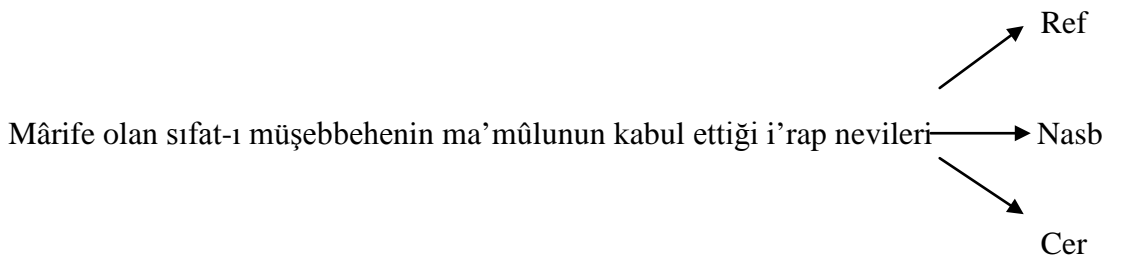
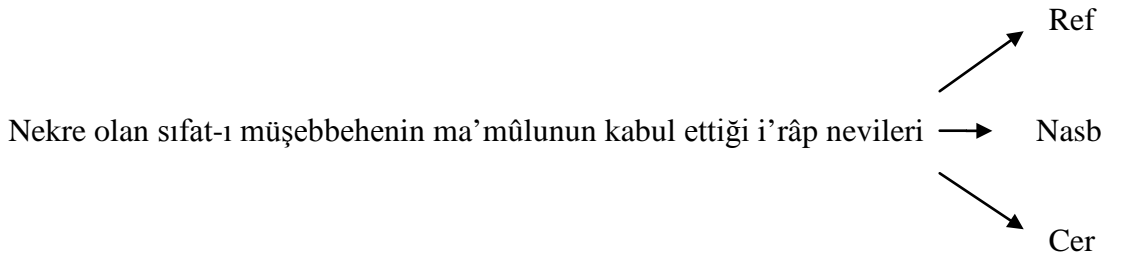
طَاهِرُ الْقَلْبِ
نَاعِمُ الْعَيْشِ
مُسْتَقِيمُ الطَّرِيقَةِ
مَرْضِيَّ الْخُلُقِ
مُهَذَّبُ الطَّبَعِ
مَمْدُوحُ السَّيْرِ
مَنْقَى السَّرِيرَةِ

Mezîd fiillerden yapılan sıfat-ı müşebbehelere gelince onların sıfat-ı müşebbehesi ism-i fâil vezninde yapılır. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 172) Mesela:

مُعْتَدِلُ الْقَامَةِ
مُسْتَقِيمُ الْأَطْوَارِ
مُسْتَدُّ الْعَزِيمَةِ

8.2 Sıfat-ı Müşebbehinin Amel Etme Şartları

Fiil gibi amel eden sıfat-ı müşebbehe mârife de olabilir, nekre de olabilir. Bu durumda onun i`rap yönünden etki ettiği ma'mûlu, i'râbın ref, nasb ve cer nevini kabul edebilir.

Nekre olan sıfat-ı müşebbehinin etki ettiği ma'mûl, i'râbın hangi nevini kabul ederse etsin, ma'mûl olan kelime aşağıdaki altı formdan birinde gelmek zorundadır.

- Ya önünde ﺍﻝ kullanılacak,
- Ya önünde ﺍﻝ harfi kullanılan mârife kelimeye muzaf olacak,
- Ya zamire muzaf olacak,
- Ya zamire muzaf olan kelimeye muzaf olacak,
- Ya kendisinden sonra herhangi bir kelimeye muzaf olmaktan ve önünde ﺍﻝ kullanılmasından tecrit olacak,
- Ya da kendisinden sonra herhangi bir kelimeye muzaf olmayan ve önünde ﺍﻝ harfi kullanılmayan kelimeye muzaf olacak.

Bu, şu demektir:

Âmili nekre sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime, i'rabın ref nevine kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı (6) formda varit olma hakkı vardır.

Âmili nekre sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime, i'rabın nasb nevini kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı (6) formda varit olma hakkı vardır.

Âmili nekre sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime, i'abın cer nevini kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı (6) formda varit olma hakkı vardır.

Mârife olan sıfat-ı müşebbehenin etki ettiği ma'mûl, i'rabın hangi nevini kabul ederse etsin, ma'mûl kelime aşağıdaki altı (6) formdan birinde varit olur.

- Ya önünde ﺍﻝ kullanılacak,
- Ya önünde ﺍﻝ olan mârife kelimeye muzaf olacak,
- Ya zamire muzaf olacak,
- Ya zamire muzaf olan kelimeye muzaf olacak,
- Ya kendisinden sonra herhangi bir kelimeye muzaf olmaktan ve önünde ﺍﻝ kullanılmaktan tecrit olacak,
- Yada kendisiden sonra herhangi bir kelimeye muzaf olmayan ve önünde ﺍﻝ harfi kullanılmayan kelimeye muzaf olacak.

Bu, şu demektir:

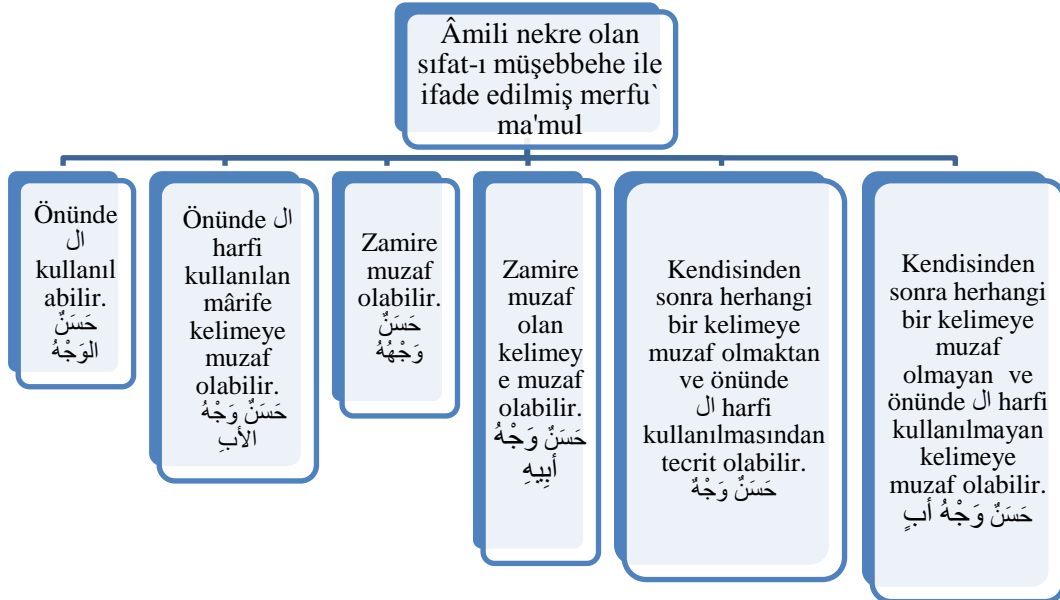
Âmili mârife sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime i'rabın ref nevini kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı formda varit olma hakkı vardır.

Âmili mârife sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime i'rabın nasb nevini kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı (6) formda varit olma hakkı vardır.

Âmili mârife sıfat-ı müşebbehe olan ma'mûl kelime i'rabın cer nevini kabul ederse, ma'mûl kelimenin altı (6) formda varit olma hakkı vardır.

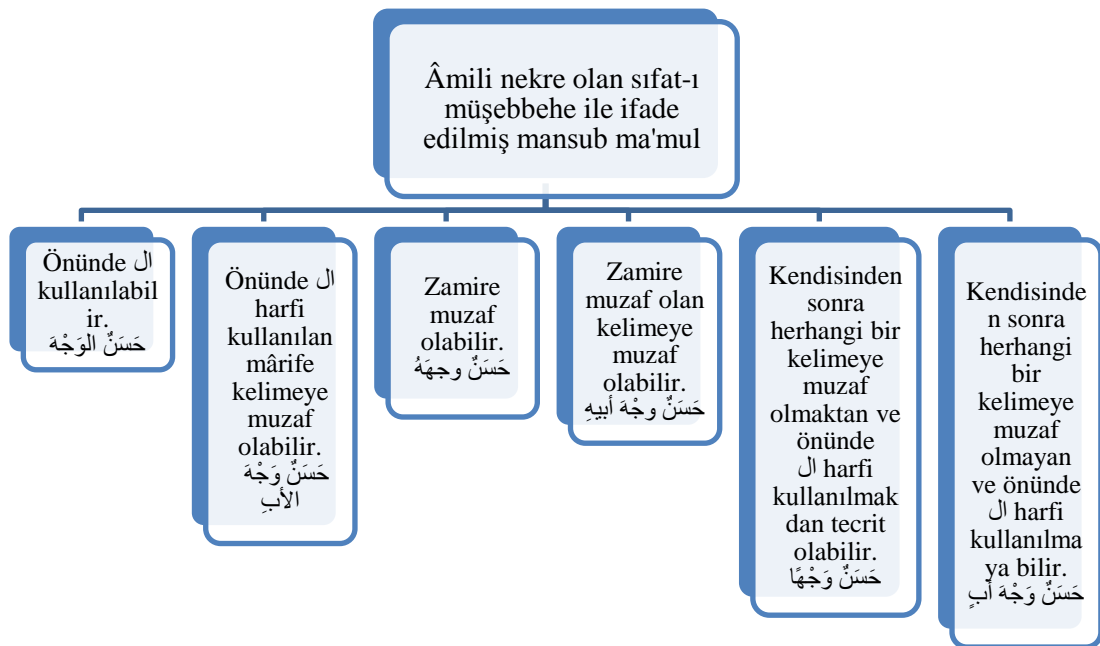
Nekre ve mârife halde olan sıfat-ı müşebbehenin merfu` , mansub ve mecrur ma'mûlunun 36 şekilde varit olma hakkı vardır.

Âmili nekre halde olan sıfat-ı müşebbehenin etki ettiği merfu` ma'mûlun varit olduğu formları aşağıdaki şema vasıtası ile inceleyelim.

Şekil 8.1: Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş merfu` ma'mûl

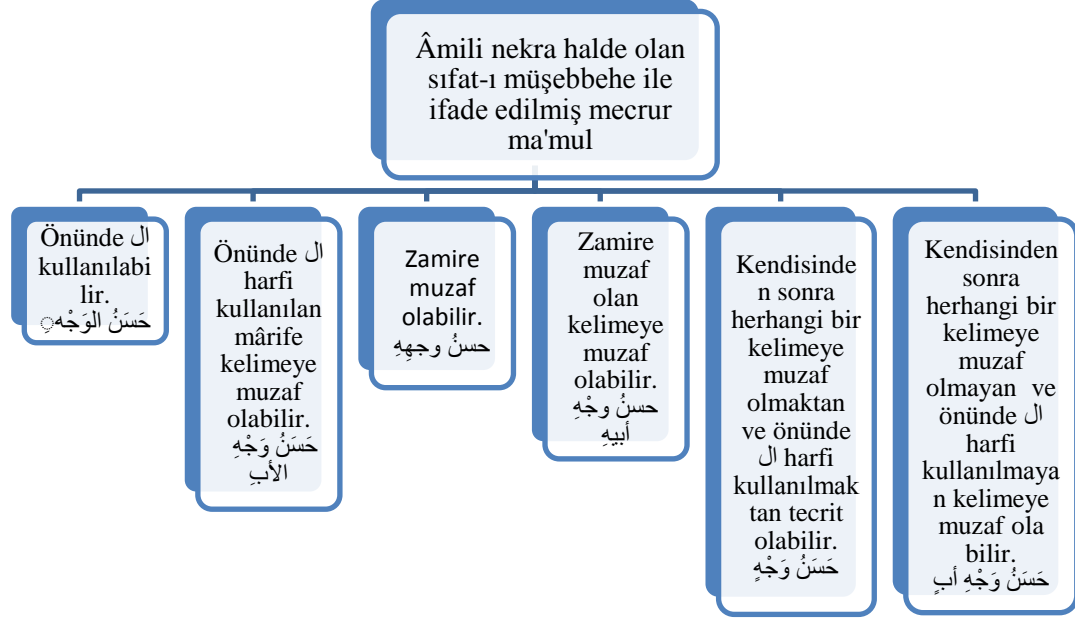
Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehenin etki ettiği mansub ma'mûlün varit olduğu formları aşağıdaki şema vasıtası ile görelim.

Şekil 8.2: Âmili nekre olan sıfat-ı müşebbehe ile ifade edilmiş mansub ma'mûl

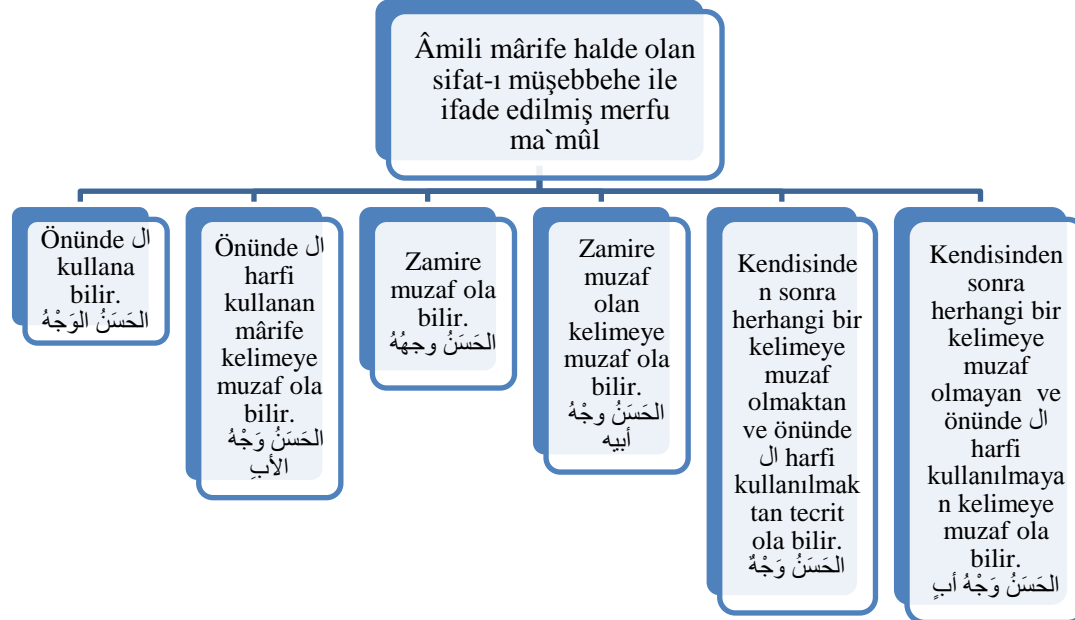

Âmili nekre olan sıfat-1 müşebbehenin etki ettiği mecrur ma'mûlün varit olduğu formları aşağıdaki grafik vasıtası ile inceleyelim.

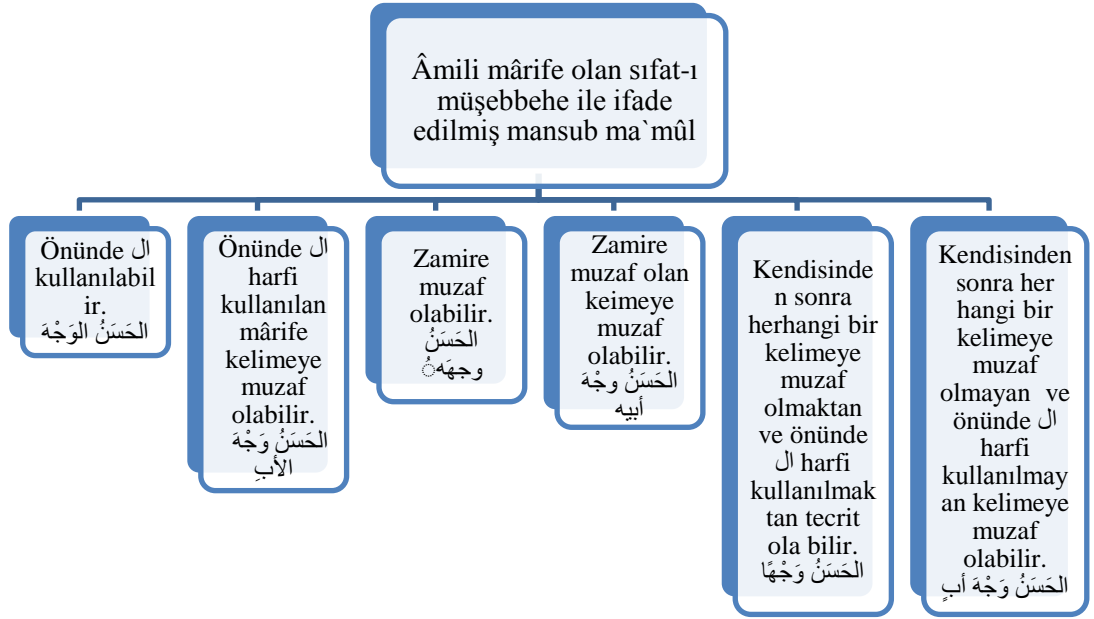
Şekil 8.3: Âmili nekre olan sıfat-1 müşebbehe ile ifade edilmiş mecrur ma'mûl

Âmili mârife olan sıfat-1 müşebbehenin etki ettiği merfu` ma'mûlün varit olduğu formları aşağıdaki tablo vasıtası ile inceleyelim.

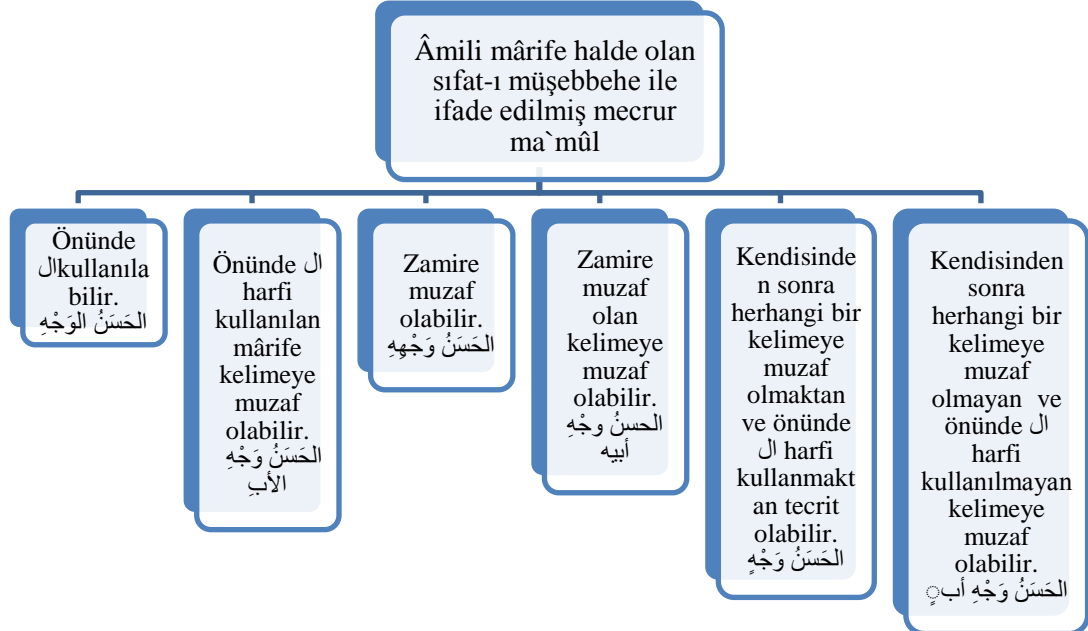
Şekil 8.4: Âmili mârife olan sıfat-1- müşebbehe ile ifade edilmiş merfu` ma'mûl

Âmili mârife halde olan sıfat-1 müşebbehenin etki ettiği mansub ma'mûlün varit olma formları aşağıdaki tablo vasıtası ile inceleyelim.

Şekil 8.5: Âmili mârife olan sıfat-1-müşebbehe ile ifade edilmiş mansub ma`mûl

Âmili mârife halde sıfat-1 müşebbehenin etki ettiği mecrur ma`mûlun varit olduğu formları aşağıdaki tablo vasıtası ile inceleyelim.

Şekil 8.6: Âmili mârife olan sıfat-1 müşebbehe ile ifade edilmiş mecrur ma`mûl

Mârife halde olan sıfat-1 müşebbehenin ma`mûlü ال harfi ile mârife olmazsa, o zaman mârifelik durumunda olan sıfat-1 müşebbehenin böyle bir ma`mûlü mecrur yapması

mümkün olmaz. Ya da onun ma'mûlü ال harfi ile mârifelik kazanan isim ile izâfet terkinde muzaf tarafta yer almazsa, bu durumda mârifelik konumunda olan sıfat-ı müşebbehenin böyle bir ma'mûlu mecrur yapması mümkün olmaz. Tablolara baktığımızda bu şekilde ma'mullere son tabloda dört yerde rastlanmaktadır. (Biz son tabloda onları öneminden dolayı kalın punto ile yazdık.) Onlar aşağıdaki gibidir:

الحَسَنُ وَجْهَهُ
الحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ
الحَسَنُ وَجْهِ
الحَسَنُ وَجْهَ أَبِي

Tabloda gösterilen bu dört durumda ma'mûllerin i'râbın cer nevinde gelmesi mümkün değildir. Lâkin, cümlede na't rolünde olan kelimenin önünde ال harfi olursa, ma'mûlün bu dört durumda da i'râbın cer nevini kabul etmesi mümkündür. Mesela:

الطِّفْلُ الحَسَنُ وَجْهَهُ
الطِّفْلُ الحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ
الطِّفْلُ الحَسَنُ وَجْهِ
الطِّفْلُ الحَسَنُ وَجْهَ أَبِي

Na't ال harfi ile mârife olmadığı zaman ma'mûl kelimenin takdim edilen dört formda, i'râbın cer nevini kabul etmesi mümkün değildir. Aşağıdaki örneklerde ma'mûl kelimenin i'râbın cer nevini kabul etmesi mümkün olmamıştır, çünkü na't olan زيد kelimesi ال harfi ile mârifelik kazanan kelime değildir.

زَيْدُ الحَسَنُ وَجْهَهُ
زَيْدُ الحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ
زَيْدُ الحَسَنُ وَجْهِ
زَيْدُ الحَسَنُ وَجْهَ أَبِي

8.3 Şibh-i Mef'ûliyye Üzere İ'râbın Nasb Nevini Kabul Eden İsimler.

Bu durumda bu isme i'râbın nasb nevini kabul etmesine sebep olan âmil sıfat-ı müşebbehe (صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ) kabul edilir. (Baytar, 2003, s. 123) Sıfat-ı müşebbehe olarak isimlendirilmesinin sebebi onun ism-i fâile benzemesinden dolayıdır. İsm-i fâil ile sıfat arasında ortak yönler olduğu gibi, farklı yönler de vardır. İlk önce bilinmelidir ki, eğer sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlü, yani i'rap yönünden etki ettiği kelime mârife

bir kelimeyse, bu durumda ma'mûlün i'rabın ref nevini kabul etmesi vaciptir. Çünkü ma'mûl, cümlede fâil rolündedir. Sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlünün i'rabın ref nevini kabul etmesi bu bapda asıl sayılır. (Baytar, 2003, s. 124) Mesela:

عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلِقَهُ

“Ali'nin ahlakî güzeldir”.

Bu cümlede حسن kelimesi âmildir ve onun ma'mûlü olan خلقه kelimesi ise mârifeye bir kelimedir ve cümlenin fâili olduğu için merfu'dur. İfade ettiğimiz gibi, bazen isimler sıfat-ı müşebbehenin etkisi ile i'rabın nasb nevini kabul edebilirler. Araplar, bunu manada mübâlağa kastı ile yapmışlardır. Bu halde sıfat-ı müşebbehenin altında olan gizli (müstetir) zamir, sıfat-ı müşebbehe için fâil olur ve sıfat-ı müşebbehe bu zamire isnad edilir. Bu gizli zamirin dönüş yeri (مرجع) ise cümlenin mübtedası olur. Burada fâil olan kelime, yani خلق kelimesi mef'ûle benzetilmek için, nasbedilir. Bu durumda i'rabın nasb nevini kabul eden fâil, mef'ûl değil, şibh-i mef'ûl olarak isimlendirilir. Şimdi bunu bir örnek ile izah edelim.

عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلِقَهُ

“Ali'nin ahlakı çok güzeldir”.

Bu cümlede حسن kelimesi sıfat-ı müşebbehedir ve o, altında/tahtında (تحتہ) gizli olan هو müstetir zahirine isnad edilerek ilk önce fâil olan خلق kelimesine isnad olunmaktan uzaklaşmış. Bundan sonra sıfat-ı müşebbehe خلق kelimesini nesneye (me'fûla) benzetmek amacı ile onu nasbetmiştir. حسن sıfat-ı müşebbehesinin tahtında (altında/تحتہ) olan gizli zamirin dönüş yeri ise عَلِيٌّ kelimesi ile ifade edilen mübtedadır. Biz bu cümlede خلقه kelimesinin i'rabın nasb nevini mef'ûliyyet üzere kabul ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü âmil rolünde olan sıfat-ı müşebbehe حَسَنٌ fiilinden türemiştir. حَسَنٌ fiili ise geçişsiz bir fiildir. Geçişsiz fiil ise mef'ûlün bihi almaz. Aynı zamanda, biz bu cümlede خلقه kelimesinin i'rabın nasb nevini temyiz üzere kabul ettiğini de söyleyemeyiz. Çünkü خلقه kelimesi zamir ile izâfet alakasında olduğu için mârifedir, temyiz ise nekre kelimeler ile ifade edilir. Temyizin nekre kelime ile ifade edilmesi Basra Dil Okulu'na mensup âlimlerin görüşüdür.

عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلِقَهُ cümlesinin حسن خلقه kısmı زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا cümlesinin عَمْرًا kısmına benzemiş sayılır. İkinci cümlede ضاربٌ ism-i fâili عَمْرًا kelimesine i'rabın nasb nevini mef'ûliyyet üzere kabul ettirmiştir. Birinci cümlede ise حَسَنٌ sıfatı, خُلِقَهُ kelimesine i'rabın nasb nevini şibhi-mef'ûliyye üzere kabul ettirmiştir. Bu söylenenlerden

anlıyoruz ki, sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlu, i'rabın isimlerin kabul edebildiği her üç neviyi kabul edebilir. Sıfat-1 müşebbehenin âmili i'rabın ref nevini kabul ettiğinde o zaman ma'mûl ya fâil olarak i'rabın ref nevini kabul etmiş sayılır, ya da sıfat-1 müşebbehenin altında gizli olan zamirden bedel sayılır. İ'rabın nasb nevini kabul etmiş ma'mûla gelince, eğer ma'mûl nekre isimse, o ya mef'ûlün bihiye benzerlik üzere i'rabın nasb nevini kabul etmiş sayılacaktır (منصوب على التشبيه بالمفعول به), ya da temyiz üzere i'rabın nasb nevini kabul etmiş sayılacaktır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, i'rabın nasb nevini kabul etmiş ma'mûl mârife isim olursa, o zaman ma'mûlün mef'ûlün bihiye benzerlik üzere i'rabın nasb nevini kabul ettiği düşünülecek, çünkü mârife isim temyiz üzere i'rabın nasb nevini kabul edemez. Mârife ismin temyiz olamaması görüşü ise Basralı dilcilere nispet edilen görüştür.

Dilcilerin sıfat-1 müşebbehenin mansub ma'mûlü hakkında farklı görüşleri vardır. Bu görüşler şunlardır:

Kûfe Dil Okulu'na mensup dilcilere göre, ma'mûlün nekre, ya da mârife isim ile ifade edilmesi fark etmeksizin, sıfat-1 müşebbehenin te'siri ile i'rabın nasb nevini kabul etmiş ma'mûl temyiz üzere mansuptur. Onlar kendi iddialarını Reşid b. Şihab'a nisbet edilen bu şiir ile kanıtlamışlardır.

رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتِ وَجْهَنَا
صَدَدْتَ وَطَبْتَ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو

“Ben seni gördüm. Bizi tanıdığın zaman (ganimetsiz olarak dövüşten geri dönmek ile) razı kaldım ve Amr'dan uzaklaştın, ey Kays” (Murâdi, 1992, s. 198).

Lâkin Basralı nahivcilerden olan Tevzî (h.238) bu şiirin mevzû bir şiir olduğunu söylemiştir. Ancak hakikat ise Tevzî'nin söylediği gibi değildir. Çünkü dilci âlimler bu şiiri söyleyeni tanıyorlardı ve bu şiiri tanıdıkları şahsa nispet etmişler.

Basra Dil Okulu'nun âlimleri ifade etmişlerdir ki, i'rabın nasb nevini kabul etmiş ma'mûl nekre isim ile ifade edilirse, ma'mûl temyiz üzere mansuptur. Ma'mûl mârife isim ile ifade edilirse, ma'mûl mef'ûlün bihiye benzerlik üzere mansuptur (منصوب على التشبيه بالمفعول به). Çünkü Basralı dilciler temyiz mârife isim ile ifade edilmesini caiz görmemişlerdir. Basralılar صَدَدْتَ وَطَبْتَ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو bu şiirde النفس kelimesindeki ال harfini tarif harfi olarak kabul etmemişlerdir. Basralılar buradaki ال harfini mârifelik ifade etmeyen zâid bir harf olarak saymışlardır. İbn Hacib de bu görüşü benimsemiştir.

Bir kısım dilcilerin görüşüne göre, ma'mûl ister mârife isterse de nekre isim ile ifade edilsin, ma'mûl her zaman mef'ûlün bihiye benzerlik üzere mansuptur (منصوب على). (التشبيه بالمفعول به).

İbn Hişâm ve bir kısım dilciye göre ise, i'rabın nasb nevini kabul etmiş ma'mûl, mârife isim ile ifade edilirse, mef'ûlün bihiye benzerlik üzere mansuptur. Nekre isim ile ifade edilirse, hem temyiz üzere, hem de mef'ûlün bihiye benzerlik üzere mansub olması mümkündür.

Ma'mûl kelimenin kendisinden önceki âmil rolünde olan sıfat-ı müşebbehe ile yaptığı izâfet terkibi sebebi ile i'rabın cer nevini kabul etmesi mümkündür.

Mârifelik ve nekrelilik durumunda olan sıfat-ı müşebbehe kendisinden sonra gelen ma'mûl kelime ile izâfet terkibi oluşturarak ma'mûl kelimeyi mecrur yapabilir. (Abdulhamid M. , 2006, s. 404)

Mesela:

الرَّجُلُ الْحَسَنُ الْوَجْهَ
رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ

Lâkin dört durumda mârife halde olan sıfat-ı müşebbehenin kendisinden sonra gelen ma'mûl kelimeyi mecrur yapması mümkün değildir.

Mârife halde olan sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlu ال harfi ile mârife olmazsa, ya da onun ma'mûlu ال harfi sebebi ile mârifelik kazanan isim ile izâfet terkibi oluşturup muzaf tarafta yer almazsa, o zaman mârifelik halde olan sıfat-ı müşebbehenin böyle bir ma'mûlu mecrur yapması mümkün değildir. Onlar aşağıdaki gibidir:

الْحَسَنُ وَجْهَهُ
الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ
الْحَسَنُ وَجْهِ
الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِي

Yaptığımız çalışma bize gösteriyor ki, bu dört durumda olan ma'mûllerin mecrur olması mümkün değildir. Ancak unutulmamalıdır ki, cümlede men`ût rolünde olan sözün önünde ال harfi olursa, ma'mûlün bu dört durumda da i'rabın cer nevini kabul etmesi mümkündür. Mesela:

الطِّفْلُ الْحَسَنُ وَجْهَهُ
الطِّفْلُ الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ

الطُّفْلُ الْحَسَنُ وَجْهٌ
الطُّفْلُ الْحَسَنُ وَجْهٌ أَبٌ

Görülüyor ki, men`ût rolünde olan söz, ال harfi ile mârife olmazsa, ma'mûl kelimenin takdim edilen bu dört durumda i'rabın cer nevini kabul etmesi mümkün değildir. Aşağıda verilen örneklerde ma'mûl kelimenin mecrur olması doğru değildir, çünkü men`ût olan زيد kelimesi, ال harfi ile mârifelik kazanan bir kelime değildir.

زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ

زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ أَبِيهِ

زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ

زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ أَبٌ

Konunun başında sıfatın, ism-i fâile benzediği için sıfat-ı müşebbehe adını aldığını söylemiştik. Sıfat, bir mef'ûl alan ism-i fâile benzeyerek cümle içersinde görev yapar. Bununla beraber kemiyetçe tesniye ve cemi olabilmesi yönünden de ism-i fâile benzer. Yine sıfat da ism-i fâil gibi keyfiyet (cinsiyet) bakımından müennes ve müzekker olur. Aslında, sıfat ve ism-i fâilin her ikisi de söylediğimiz bu ortak benzerlikleri taşıyan sıfattır. Sıfat ile ism-i fâil arasında olan farklılıklar aşağıdaki gibidir:

- Sıfat zaman bakımından geçmişten başlayarak şimdiki zamana kadar devam eden bir zamanı ifade eder. İsm-i fâil ise anlamı bakımından hem şimdiki, hem geçmiş, hem de gelecek zamanı ifade eder.
- Sıfat-ı müşebbehenin i'rap yönünden etki ettiği ma'mûlü, ya lafzî ya da takdîri olarak mübtedaya ait olan bir zamir ile bitişir. Ma'mûlün bu şekilde zamire bitişik olmasına klasik Arapçada sebebi ma'mûl (مَعْمُولٌ سَبَبِيٌّ) denir.

Mesela:

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ

“Zeyd’in yüzü çok güzeldir”.

Bu cümlede ma'mûl, sebabîdir, çünkü o, lafzî olarak (زيد kelimesi ile ifade edilen) mübtedaya ait olan bir zamire bitişmiştir.

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ

“Zeyd’in yüzü çok güzeldir”.

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ

“Zeyd’in yüzü güzeldir”.

Her iki cümlede de ma’mûller lafzî olarak mübtedalara ait zamirlere bitişmiştir.

زَيْدٌ حَسَنُ الْوَجْهِ

“Zeyd güzel yüzlüdür”.

Bu cümlede ma’mûl, takdîri olarak mübtedaya ait bir zamire bitişmiştir. Cümle zihnimizde bu şekilde kabul edilir → زَيْدٌ حَسَنُ الْوَجْهِ مِنْهُ

İsm-i fâilin ise ma’mûlu hem sebabî, hem de ecnebî (أَجْنَبِيٌّ) olabilir. Önce ism-i fâilin sebabî olan ma’mûluna bir örnek verelim.

زَيْدٌ ضَارِبٌ صَدِيقَهُ

“Zeyd kendi arkadaşını vuruyor”.

Bu cümlede ضَارِبٌ ism-i fâilin aldıkları (صديق) mef’ûlü mübtedaya ait zamire bitiştiği için sebabî ma’mûl sayılır. İsm-i fâilin ecnebî ma’mûlune gelince, o zaman ism-i fâilin talep ettiği nesne, cümlenin mübtedasına ait zamir ile bitişmediği için ecnebî ma’mûl olarak adlanır. Mesela:

زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا

“Zeyd Amr’a vurur”.

Bu cümlede ism-i fâilin aldığı nesne durumunda olan ma’mûl kelime, yani عمراً kelimesi cümlenin mübtedasına ait zamire lafzî, ya da takdîri olarak bitişmediği için ecnebî ma’mûl sayılır.

Sıfatın ma’mûlu daima sıfattan sonra gelir. Mesela:

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ

“Zeyd’in yüzü çok güzeldir”.

İsm-i fâilin ma’mûlu ise ism-i fâilden sonra geldiği gibi önce de gelebilir.

Mesela:

زَيْدٌ غُلَامَهُ ضَارِبٌ

“Zeyd oğluna vuruyor”.

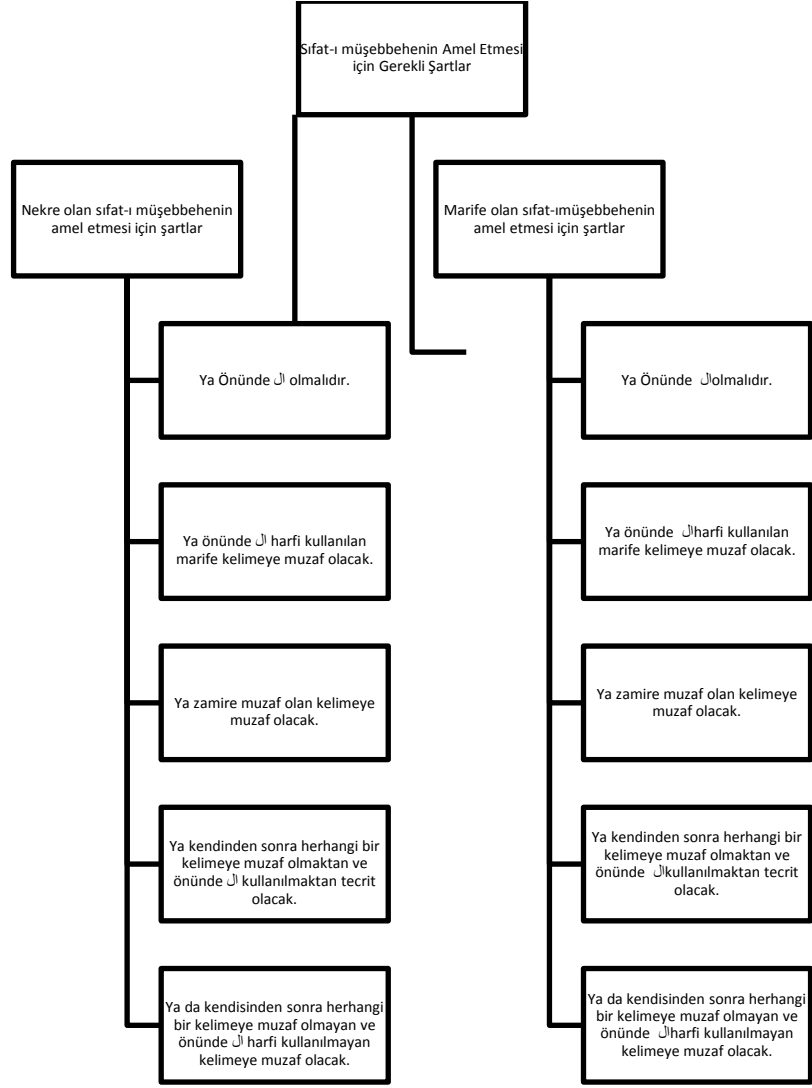
Fiil gibi amel eden sıfatın i'rabın ref nevini kabul etmiş ma'mûlüne, i'rabın nasb ve cer nevi`ni de kabul ettirmek mümkündür. Lâkin fiil gibi amel eden ism-i fâilin i'rabın ref nevi`ni kabul etmiş ma'mûlüne i'rabın ref nevi`nden başka, i'rabın nasb ve cer nevi` gibi diğer nevi`lerini kabul ettirmesi mümkün değildir. (Abdulhamid M. , 2006, s. 405)

8.4 Sıfat-ı Müşebbehenin Fiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

Sıfat-ı müşebbehe marife ve nekre halde amel ettiğinden dolayı bu konuyu anlamak için ilk önce öğrenciye ma`rifeliğin ve nekreliliğin ne olduğu anlatılmalıdır.

Sıfat-ı müşebbehenin etkisi ile ma`mûl kelimenin irabın nasb nevini kabul etmesine gelince, bu konunun iyi anlaşılması için öğrencinin temyiz konusu hakkında önceden bilgilendirilmesi gerekir.

Sıfat-ı müşebbehenin öğretiminde aşağıdaki tablodan yararlanabiliriz.

Şekil 8.7: Sıfatların Fiil Gibi Kullanılması İçin Gerekli Olan Şartlar

9. İSM-İ TAFDİLİN FİİL GİBİ AMEL ETMESİ

İsm-i tafdîlin fiil gibi amel etmesini ele almadan önce ism-i tafdîlin ne olduğunu açıklamamız gerekir. Çünkü ism-i tafdîlin ne olduğunu iyi bir şekilde belirlemezsek, onun nasıl amel ettiğini anlamamız zorlaşır.

9.1 İsm-i Tafdîl Nedir?

İsm-i tafdîl fiilden türemiş bir sıfattır. Klasik gramer kitaplarında ism-i tafdîl aşağıdaki gibi tarif edilir.

صِفَةٌ تُؤَخِّدُ مِنَ الْفِعْلِ لِتَدُلُّ عَلَى أَنَّ شَيْئَيْنِ اشْتَرَكَا فِي صِفَةٍ وَ زَادَ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ فِيهَا

“İsm-i tafdîl bir sıfatta müşterek olan iki şeye delâlet eden sıfattır. İki şeyden biri aynı sıfatda diğerinden daha üstün olur”.

İsm-i tafdîl, manası bakımından fazlalık, üstünlük anlamı ifade eder. Mesela:

زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَلِيٍّ

“Zeyd Ali’den daha üstündür”.

Ama bazen ism-i tafdîl fazlalık, üstünlük ifade etmeyebilir. Mesela:

أَكْرَمْتُ الْقَوْمَ أَصْغَرَ هُمْ وَ أَكْبَرَ هُمْ

“Kavmin küçüğüne de, büyüğüne de ikram ettim”.

Bu cümlede أصغر ve أكبر kelimeleri صغير ve كبير anlamında kullanılmıştır. İsm-i tafdîlin vezinlerine gelince, müzekker cins için أفعل müennes cins için ise فُعَلَى vezni kullanılır. Mesela:

كُبْرَى → أَكْبَرُ

Bazen hemze harfi hazf edilir. Bu hemzenin hazfi sadece üç kelimedede gerçekleşir. Bu kelimeler aşağıdaki gibidir.

حَبٌّ شَرٌّ خَيْرٌ

Ancak yukarıdaki hemzesi hazf edilmiş bu üç kelimenin aslı bu şekildedir.

أَشْرُ أَخَيْرُ أَحَبُّ

Aşağıdaki şiiri hemzenin hazfinesine örnek olarak gösterebiliriz.

مُنِعْتَ شَيْئًا فَكَثُرَتْ الْوَلُوعُ بِهِ
وَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنِعَا

“Sana bir şey yasaklanmıştır, ama sen o şeye çok düşkünsün.

İnsana yasaklanan şey onun en düşkün olduğu şeydir”.

İsm-i tafdîl sülâsi, olumlu, mutasarrıf, malum, tam ve tercihe kâbil, boya ve kusura delâlet etmeyen fiillerden türetilir. Mesela:

İsm-i tafdîl ما كَتَبَ fiilinden türetilmez. Çünkü bu fiilin önünde nefiy harfi vardır. أَكْرَمَ fiilinden ism-i tafdîl türetilmez, çünkü bu fiil sülâsi fiil değildir. لَيْسَ ve بِئْسَ fiillerinden ism-i tafdîl türetilmez, çünkü her iki fiil camid fiildir ve mutasarrıf değildir. صَارَ ve كَانَ gibi fiillerden ism-i tafdîl türetilmez, çünkü her iki fiil nakıs fiildir, yani tam fiil değildir. Aynı zamanda مَاتَ fiilinden de ism-i tafdîl türetilmez, çünkü bu fiil tercih yapmağa uygun değildir. Çünkü ölüm tekdir, fakat sebepleri farklıdır. Şairin de söylediği gibi:

وَمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ مَاتَ بِغَيْرِهِ
تَنَوَّعَتْ الْأَسْبَابُ وَالْمَوْتُ وَاحِدٌ

“Kim kılıç ile ölmezse, kılıçtan başkası ile ölür. Sebepler farklı, ölüm tekdir”. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 175)

Yukarıda saydığımız şartları kendinde bulundurmayan bir fiilden ism-i tafdîl yapmak için bu fiilin mastarı أَشَدُّ , أَكْثَرُ vb. gibi ism-i tafdîllerden sonra getirilmelidir. Mesela:

أَشَدُّ إِيْمَانًا
هُوَ أَكْثَرُ سَوَادًا
هُوَ أْبْلَغُ عَوْرًا
هُوَ أَوْفَرُ كَحْلًا

Kûfeli dilciler, kıyasa dayanarak بِياض ve سَوَاد gibi kelimelerden ism-i tafdîl yapılmasına cevaz vermişler.

İsm-i tafdîlin cümlede dört şekilde gelmesi mümkündür. Onlar aşağıdaki gibidir:

- İsm-i tafdîl ال –dan ve izâfetten mücerret olarak gelebilir;
- ال harfine bitişik olarak gelebilir;

- Mârife kelimeye muzaf olarak gelebilir;
- Nekre kelimeye muzaf olarak gelebilir;

Bilindiği gibi, Arap dilinde ism-i tafdülin belli kaidelere tâbi` olan kullanım şekilleri vardır. Öyle ki, ism-i tafdülin na't ve haber rolünde olduğu zaman elif-lam takısından yahut izâfetten hâli (الخالِي) olursa, o zaman men`ût (مَنْعُوتٌ) ve mübtedanın, kemmiyetçe ve keyfiyetçe bulunduğu şekli önemsenmeden, ism-i tafdülin müfret müzekker şekilde kullanılması vaciptir. Bu durumu bir kaç örneğ üzerinde inceleyelim.

مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ الْأَفْضَلِ

“En erdemli kişinin yanından geçtim”.

مَرَرْتُ بِالْفَتَاةِ الْفُضْلَى

”En erdemli genç kızın yanından geçtim”.

مَرَرْتُ بِالرَّجُلَيْنِ الْأَفْضَلَيْنِ

“En erdemli iki kişinin yanından geçtim”.

مَرَرْتُ بِالْفَتَاتَيْنِ الْفُضْلَيَيْنِ

“En erdemli iki genç kızın yanından geçtim”.

مَرَرْتُ بِالرِّجَالِ الْفُضَّلِ

“En erdemli kişilerin yanından geçtim”.

مَرَرْتُ بِالْفَتَيَاتِ الْفُضْلَيَاتِ

“En erdemli genç kızların yanından geçtim”.

Bu örneklerdeki cümlelerin men`ût üyeleri elif-lam takısıyla beraber kullanıldıkları için na't (نعت) rolünde olan ism-i tafdüller men`ût üyeler ile kemiyet ve keyfiyet bakımından birbirlerine tâbi` olmuşlardır.

زَيْدٌ أَفْضَلُ الرَّجَالِ

“Zeyd en erdemli insandır”.

زَيْدَانُ أَفْضَلُ الرَّجُلَيْنِ / زَيْدَانُ أَفْضَلُ الرَّجُلَيْنِ

“İki Zeyd en erdemli insandır”.

زَيْدُونَ أَفْضَلُ الرَّجَالِ / زَيْدُونَ أَفْضَلُ الرَّجَالِ

“Zeydler en erdemli insanlardırlar”.

عَائِشَةُ أَفْضَلُ النِّسَاءِ / عَائِشَةُ فُضْلَى النِّسَاءِ

“Ayşe en erdemli kadındır”.

عَائِشَتَانِ أَفْضَلُ النِّسَاءِ / عَائِشَتَانِ فُضْلَيَا النِّسَاءِ

“İki Ayşe en erdemli kadındır”.

عَائِشَاتُ أَفْضَلُ النِّسَاءِ / عَائِشَاتُ فُضْلَيَاتِ النِّسَاءِ

“Ayşeler en erdemli kadınlardır”.

Bu cümlelerde haber rolünde olan ism-i tafdüller mârife isimler ile izâfet terkibi oluşturdukları için onların iki şekilde kullanılma şekilleri vardır. Kaideye göre, mârife isme muzaf olan ism-i tafdüll kendisinden önceki na't rolünde olan kelime ile kemmiyetçe ve keyfiyetçe uyum sağlaması yönünden eşittir.

رَأَيْتُ رَجُلًا أَفْضَلَ

“En erdemli bir adam gördüm”.

رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ أَفْضَلَ

“En erdemli iki adam gördüm”.

رَأَيْتُ رِجَالَ الْأَفْضَلِ

“En erdemli adamlar gördüm”.

رَأَيْتُ فِتَاةً أَفْضَلَ

“En erdemli bir genç kız gördüm”.

رَأَيْتُ فِتَاتَيْنِ أَفْضَلَ

“En erdemli iki genç kız gördüm”.

رَأَيْتُ فِتَاتِيَّاتٍ أَفْضَلَ

“En erdemli genç kızları gördüm”.

Bu cümlelerde ism-i tafdüll elif-lamsız kullanılan men`ût kelimeler için na't rolünde olduğundan dolayı men`ût ile na't arasında kemiyet ve keyfiyet bakımından uyumsuzluk vardır.

رَيْدٌ أَفْضَلُ مَنْ سَعِيدٍ

“Zeyd Said`den daha erdemlidir”.

زَيْدَانٌ أَفْضَلُ مِنْ سَعِيدٍ

“İki Zeyd Said`den daha erdemlidir”.

زَيْدُونَ أَفْضَلُ مِنْ سَعِيدٍ

“Zeydler Said`den daha erdemlidirler”.

عَائِشَةُ أَفْضَلُ مِنْ سَعِيدٍ

“Ayşe Said`den daha erdemlidir”.

عَائِشَتَانِ أَفْضَلُ مِنْ سَعِيدٍ

“İki Ayşe Saidden daha erdemlidir”.

عَائِشَاتُ أَفْضَلُ مِنْ سَعِيدٍ

“Ayşeler Said`den daha erdemlidirler”.

Bu cümlelerde ism-i tafdüller mârifet kelimeler ile izâfet terkibi oluşturmada haber rolünde oldukları için mübtedalar ile kemiyet ve keyfiyet bakımından birbirlerine uyum sağlayamamışlardır.

Artık biz öğrenmiş olduk ki, ism-i tafdüllü na`'t görevinde olduğu zaman men`üt kelime elif-lam takısından mücerret olursa, o zaman cümlede sentaktik görevi na`'t olan ism-i tafdüllü men`üt kelime ile kemiyet ve keyfiyet (cinsiyet) bakımından birbirlerine uyum sağlayamadığı için ism-i tafdülin müfret müzekker olması gerekir. Aynı zamanda, biz öğrenmiş olduk ki, mârifet isim ile izâfet terkibi oluşturmamış ism-i tafdüllü cümlede haber rolünde olduğu zaman mübteda ile kemiyet ve keyfiyet (cinsiyet) bakımından birbirine uyum sağlayamadığı için ism-i tafdüllü kemiyetçe müfret, keyfiyetçe müzekker olur.

Ancak söylenen bu kaidelerden أَخْرُ kelimesi istisnadır. أَخْرُ kelimesi ism-i tafdüldür, lâkin onun cümledeki sentaktik vazifesi na`'t olduğu zaman men`üt kelime elif-lam takısından hâli (الخالي) olursa dahi, أَخْرُ ism-i tafdüllü men`üt kelime ile kemiyet ve keyfiyet bakımından birbirine uyum sağlar. Halbuki, أَخْرُ kelimesi ism-i tafdüllü olduğu için onun ile diğer ism-i tafdüllerin kullanılış şekli arasında bir kıyas yapmamız halinde, onun da diğer ism-i tafdüller gibi aynı kaideye uyması gerektiği sonucuna varabiliriz. Yani men`üt kelime elif-lam takısından hâli olduğu zaman na`'t vazifesinde olan أَخْرُ ism-i tafdüllünün men`üt kelime ile uyum sağlaması mümkün

değildir. Lâkin أَخْرُ ism-i tafdüli bu hususta diğer ism-i tafdüller ile kıyaslandığında aynı kaideye tâbi` olmadığı görülür.

Bazen ism-i tafdüli tercih manasından kurtulup ism-i fâil, yahut sıfat-ı müşebbehe manası ihtiva edebilir. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 178) Kur'an-i Kerim`de bunun örneği vardır. Mesela:

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ

“Rabbiniz sizi biliyor”. (el-İsra:54)

Bu âyette أَعْلَمُ kelimesi ism-i tafdüli kalıbında olsa dahi, anlamı bakımından عَالِمٌ manası ihtiva ettiği için ism-i fâildir. Diğer bir örnek:

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ

“O`dur halkı yaratmaya başlayan ve sonra O, halkı yeniden yaratacaktır. Bu, O`nun için kolaydır”. (er-Rum:27)

Bu âyette أَهْوَنُ kelimesi ism-i tafdüli sigasında olsa dahi o, bu âyette sıfat-ı müşebbehedir. Bu kelime bu âyette هَيِّنٌ manasında kullanılmıştır.

9.2 İsm-i Tafdülin Amel Etme Şartları

İsm-i tafdüli fâile i`rabın ref nevini kabul ettirir. Adeta ism-i tafdüli gizli bir zamiri merfu` yapar. Mesela:

خَالِدٌ أَشْجَعُ مِنْ سَعِيدٍ

Halit Said`den daha cesurdur.

İsm-i tafdülin zâhir bir ismi merfu` kılmasına gelince, o, bazı şartlar ile zâhir ismi merfu` kılabilir. Bu şartlar da şunlardır: Eğer ism-i tafdülin yerini onun kendi manasında olan bir fiil ile doldurmak mümkünse, o zaman ism-i tafdülin fiil gibi ameli caizdir. Mesela:

لَا يَكُنْ غَيْرُكَ أَقْرَبُ إِلَيْهِ الْخَيْرُ مِنْهُ إِلَيْكَ

“Senden başkasına hayır, senin hayra yakın olduğundan daha çok yakın olmasın”. Bu cümlede ism-i tafdüli fiil gibi amel ederek zâhir ismi merfu` kılmıştır.

مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَوْفَعَ فِي نَفْسِهِ النَّصِيحَةَ كَزُهَيْرٍ

“Züheyr`den daha çok nasihatten etkilenen kişi görmedim”.

Her iki cümlede ism-i tafđilin manasında olan bir fiilin ism-i tafđilin yerine kullanılması caiz olduğu için ism-i tafđilin fiil gibi kullanılması bu cümlelerde caiz görölmüştür. Mesela:

Birinci cümlede ism-i tafđilin yerine أن يقرب fiilini kullanmak mümkündür.

لَا يَكُنْ غَيْرُكَ أَنْ يَقْرُبَ إِلَيْهِ مِنْ قُرْبِ الْخَيْرِ إِلَيْهِ

İkinci cümlede ise ism-i tafđil fiil ile bu şekilde tefsir edilebilir.

مَا رَأَيْتُ رَجُلًا تَفَعُّ فِي نَفْسِهِ النَّصِيحَةَ كَزُهَيْرٍ

Bazen fiilin ism-i tafđilin yerini doldurması mümkün olamadığı halde de ism-i tafđil fiil gibi amel ederek zâhir ismi merfu` kılabilir.

Mesela:

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ أَكْرَمَ مِنْهُ أَبُوهُ

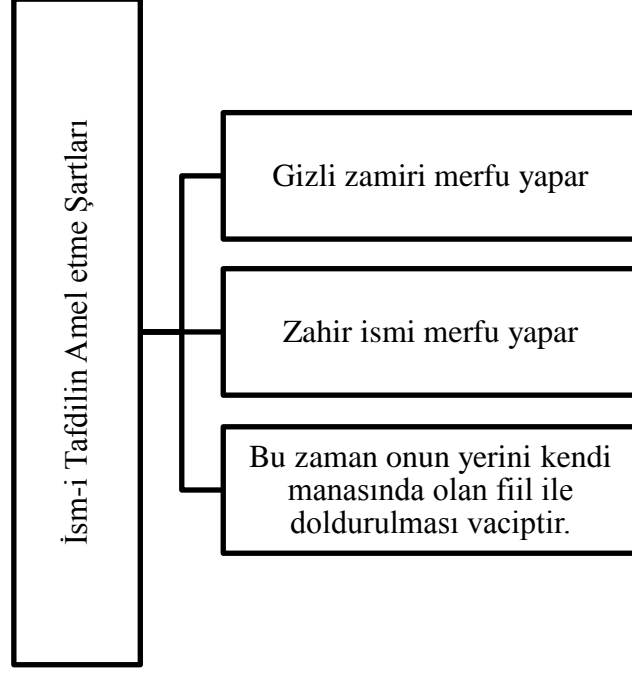
“Babası kendisinden daha cömert olan kişinin yanından geçtim”.

Bu cümlede أكرم fiili merfu` halde yazılırsa, o, öne geçmiş haberdir. “Baba” kelimesi ise müteahhir mübteda sayılır. Haber ve mübtedadan oluşan cümle ise رجل kelimesinin sıfatı olur. (el-Gâlâyînî, Şeyh Mustafa, 2012, s. 713)

9.3 İsm-i Tafdilî Fiiil Gibi Amel Etmesinin Öğretimi

İsm-i tafdilî fiil gibi amel etmesinin öğretilmesine gelince, bu konuyu öğrencinin anlaması için onun önceden cümle öğeleri hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Çünkü bazen fiilin ism-i tafdilî yerini doldurması mümkün olmadığı halde de ism-i tafdilî fiil gibi amel ederek zahir ismi merfu` yapabilir. O zaman ism-i tafdilî cümlede haber rolünde olur, onun ma`mûlü ise müteahhir mübteda rolünde olur. Haber ve mübteda ise bir cümle öğesidir. Burada konunun iyi anlaşılabilmesi için öğretmenin öğrenciye daha önceden cümlenin öğelerini de öğretmiş olması gerekmektedir.

Aşağıdaki tablo kullanılarak ism-i tafdilî konusu öğretilir .

Şekil 9.1: İsm-i Tafdil Fiil Gibi Kullanılması İçin Talep edilen Şartlar

10. SONUÇ

Konuların öğretimi için her bir isim türünün Türkçemizde morfoloji yönden karşılığını bulmamız gereklidir. Mesela: Türkçede mastarın, mastar isminin, ism-i fâilin, ism-i mef'ûlun, ism-i tafdîlin, sıfat-ı müşebbehenin kelime türü olarak karşılığı nedir. Bunların hepsinin karşılığı bulunmalı ve Arapça ile kıyas yapılarak öğretilmelidir. Yani “Uygulamalı dil bilim” in bir alt dalı olan “Karşıtsal çözümleme” yöntemiyle zikrettiğimiz konuların ele alınıp incelenmesi, irdelenmesi, benzeyen ve benzemeyen yönlerinin tespit edilerek öğrencinin zorlanacağı kısımlar, onun çok rahat anlaya bileceği bir hale getirilerek öğretilmelidir. Konular öğretildikden sonra mutlaka öğrencinin kendini geliştirmesi için konu ile ilgili alıştırmaya yapılması sağlanmalıdır. Çünkü dil eğitiminde alıştırmaların önemli bir yeri vardır. Alıştırma yapılmadan öğretilmeye çalışılan tüm bilgilerin kavranılması zorlaşmakta, özellikle de insan zihninde kalıcılığını itirmektedir. Binaen aleyh sınıfıçi ve sınıfdışı yapılan bütün alıştırmalar, dil eğitiminin insanda bir davranış olarak kalıcılığını sağlamaya büyük bir katkı yapmaktadır.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, bu konular öğretilirken tecdidi`n-nahiv kitaplarında olduğu gibi ihtilaftan kaçınarak öğretilmeli ve öğrenilmelidir. Çünkü o zaman öğretim ve öğrenim daha da kolaylaşır. İbn Haldun'un da Mukaddimesinde söylediği gibi kolaydan zora doğru gidilmeli ve eğitim merhaleli şekilde olmalıdır. (Haldun, 2004, s. 347)

Bizim “Arapça Kelimelere Fiil Gibi Etki Etme Gücüne Sahip Olan İsimler Ve Öğretim Yöntemleri” isimli tez konumuz öyle bir konu ki, bu konuda aynı zamanda dilin morfoloji kısımlarına da temas edilmiştir. Çünkü fiil, ism-i mastar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl bir sarf konusudur ve biz bu kelimeler grubuna mahsus olan kelimeleri morfoloji bakımından iyi bilmezsek, onların sentaktik hususiyetlerini de iyi anlamış olmayız. Bu yüzden biz tezimizde bu kelimelerin morfoloji hususiyetlerine de dokunduk. Aynı zamanda, kolay ve anlaşılır bir tarzda izah ettik.

KAYNAKLAR

- Abdulhamid, M.** (2006). *Şerhu Şuzûri`z-zeheb fî ma`rifeti kelâmi`l-Arab ve meahu Kitâbu Muntehel Ereb*. Beyrut, Lübnan: el-Mektebe el-Asriyye.
- Abdulhamid, M. M.** (2012). *Sebîlu`l-hüdâ alê Şerhi Katri`n-Nedâ Ve Meahu Risâletun Fi Medhi`n-Nahv*.
- Akîl, B.-d. b.** (1985). *el-Musâid alê Teshîli`l-fevâid*. Şam: Daru`l-Medeni.
- Aynî, B.-d. M.** (2010). *el-Makâsidu`n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şurûhi`l-Elfiyyeti İbn Mâlik*. Kahire: Daru`s-Selam.
- Baytar, Â.** (2003). *En-nahv ve`s-Sarf*. Dımaşk: Mensûrâtı Caâmiati Dımaşk.
- Carim, A., & Emin, M.** (tarih yok). *en-Nahvu`l-vadih fî Kavâidi`l-luğati`l-Arabiyye*.
- Çörtü, M. M.** (2006). *Arap Dil Bilgisi Nahiv*. İstanbul: İFAV.
- Efğani, S. b.** (2003). *el-Mûcaz fî Kavâidi`l-luğati`l-Arabiyye*. Beyrut: Daru`l-Fikr.
- Ezdî, M. b.-E.** (tarih yok). *el-Muqtedab* (Cilt 4). Beyrut: Alemu`l-Kutub.
- Ğalâyeyni, Ş. M.** (2006). *Camiu`d-Durusi`l-Arabiyya* (Cilt 3). Beyrut.
- Ğalâyeyni, Ş. M.** (2012). *Camiu`d-Durusi`l-Arabiyye Muzeyyelen bi-behseyi`l-Belağa va`l-Arûd* (Cilt 1). Dımaşk, Suriya: Muessesetu`r-risaleti Naşirun.
- Habbâz, A. b.** (2007). *Tevcihu`l-lem`*. Mısır: Daru`s-Selam.
- Haldun, A. b.** (2004). *Mukaddime*. Beyrut: Daru Yarub.
- Halef, E. H.** (1990). *Tesgîfu`l-lisan ve Telgîh`l-cinân*. Beyrut: Daru`l-Kutubi`l-İlmiyye.
- Haşimi, A. b.** (2009). *el-Kavaidu`l-Esasiyye Li`l-Luğat`il-Arabiyye*.
- Hazimi, A. b.** (2010). *Fethu Rabbi`l-Beriyye Fî Şerhi Nazmi`l-Âcurrumiyye*. Daru İbn Hazm.
- Hişam, A. b.** (1985). *Muğni`l-lebib an kutubi`l-earib*. Şam: Daru`l-Fikr.
- İd, M.** (1999). *en-Nahvu`l-Musaffa*. Mısır: Mektebetu`ş-Şebab.
- Murâdi, B.-d. b.** (1992). *el-Ceneu`d-dâni fî hurufi`l-meâni*. Beyrut: Daru`l-Mektebetu`l-İlmiyye.
- Muradi, B.-d. H.** (2008). *Tevdihu`l-mekasid bişerhi Elfiyyeti ibni Malik*. Daru`l-fikr el-arabi.
- Neccar, M. A.-A.** (2001). *Diyâu`s-sâlik ile Evdahi`l-mesâlik*. Şam: Muessesetu`r-risâle.
- Sabban, E.-U. M.** (1997). *Hâşiyetu`s- Sabban Alâ Şerhi`l- Eşmûni*. Beyrut: Daru`l-Kutubu`l-İlmiyye.
- Sahavi, A. b.** (1995). *Seferu`s-seade ve sefiru`l-ifade*. Şam: Daru`s- Sadir.
- Takiyyu`d-din, M. b.** (2014). *İzhar*. Sağlam Yayınevi.
- Useymın, M. b.** (2013). *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik Fi`n-nahvi va`s-sarf Ve Meahu Fevâidu Behiyye Li-Qâdi`l-Qudât Behaed-Din İbn Akil El-Ukeyli El-Hemadani El-Misri*. Kahire, Mısır.

İnternet kaynakları

<http://www.ahlalloghah.com/>. (2009, 1 7). 12 21, 2018 tarihinde
<http://www.ahlalloghah.com/showthread.php?t=1226>:
<http://www.ahlalloghah.com/showthread.php?t=1226> adresinden alındı
https://egyfast.blogspot.com/2015/04/blog-post_97.html. (2015, 4 20). 12 22, 2012
tarihinde https://egyfast.blogspot.com/2015/04/blog-post_97.html.
adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Ad- Soyad : Ruslan Mammadov

Doğum Tarihi ve Yeri : 05.03. 1986

E-Posta : arabdili@bk.ru

ÖĞRENİM DURUMU :

- **Lisans** : 2008, Baku Devlet Üniversitesi (BDU) , Kütübhaneçilik, Naşirlik
- **Yükseklisans** : 2018, İstanbul Aydın Üniversitesi (İAU) , Arap Dili Eğitimi